

Eva

Carry van Bruggen

bron

Carry van Bruggen, *Eva*. Em. Querido's Uitgevers-mij, Amsterdam 1927

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/brug004eva_01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl

I. De Nieuwe Eeuw

Gisteravond laat al hing hij boven de daken klaar, de rosse lantaarns sloegen er hun gloed tegen aan en vannacht heeft hij zich laten zakken -, de sneeuw. Het is de eerste sneeuw van het nieuwe jaar, het is de eerste sneeuw van de nieuwe eeuw -, sneeuw die de wereld vernieuwt. Het is vandaag de Nieuwe Eeuw -, gister liep de Oude Eeuw ten einde. Honderd jaren waren om. Een bolgeblazen ballon, waaruit het stroomde, stroomde -, eindelijk leeg. Een oude afgewonden ketting, honderd jaar geleden nieuw. Zóó zinken ze het water in, als de schepen voor anker gaan, je staat erbij in het riet, je ziet ze dalen, ze raken het water, ze breken het water, en het sluit zich weer... maar eens, je weet het, worden ze weer in het licht geheven, en de schepen varen de haven weer uit in een voorjaarszon -, de oude eeuw is voor eeuwig verzonken.

Sneeuw ligt uit in platgestreken plakken, sneeuw klimt klevend tegen gevels op.... en het is zoo stil.... en alle leven lijkt weggekropen: het is namiddag, het is Nieuwjaar. En ze gaat alleen. De meid deed open, de deur sloeg toe en David was in het huis en over een half uur komt ze er weer langs. En nu sterven de echo's en nu keert ze zich het eigene toe - zóó zou je iets, van jezelf alleen, voor elk ander verborgen, in een doosje ontblooten.... dit eigene, heimelijke is het gaan langs het huis, en zijn de gedachten.

Ze stijgt het laaggelegen straatje uit, den dijk op en den sterken sneeuwreuk in. Die geven de velden af, die waait het water over.

De molens steken stram en zwart in het wit, de dikke

rompen van de overwinterende schepen, tegen den hemel, tegen het water, onwrikbaar, grijs aan grijs. Dit is zijn huis, naar het water gekeerd -, zijn gesloten huis, waar het nu leeg is en wel koud zal zijn en wel heel stil -, sneeuwdoorschonen schemering. Binnen de deur de smalle gang, de bak met zijn stokken, de kapstok met zijn jassen. Eén stok en één jas ontbreken.... hij is op reis. De eerste deur rechts is de kamer met de boekenkast, de laaghangende lamp, de ronde tafel, waar ze zaten, weer zullen zitten, tezamen, het boek tusschen ze in. In dit vierkante huis, dat uitziet op zijn sneeuwen tuin, woont hij alleen. Lang geleden was er ook zijn vrouw, die krankzinnig werd en weggevoerd moest worden, nog eens weerkwam, maar weer heen moest en ten leste stierf. Er was een dochter, die trok naar Zweden met een Zweedschen man, een handelsman, en zijn zoon verdronk, in een kalmen Oceaan, op een stillen dag, tusschen Borneo en Japan, en er heeft niemand ooit geweten waardoor.... of waarom. En hij wordt in Februari vijftig jaar.

Het is wel wonderlijk, dat plotseling elkander tegenkomen, het is wonderlijk en natuurlijk. Je hebt gewacht, je hebt er een plaats in jezelf voor open gehouden. Je weet dat achteraf.... want nu had het ook niet lang meer moeten duren....

Straf waait de wind de haven uit, in den horizon dommelen de wittige wolken. Zilverig en kil, als een visch, glimt het water, de houten vlondertjes, de schriële bruggetjes ijlen er in wijden boog overheen, - den wal uit, een eind verder weer in den wal terug. Dwars en recht is het water overstreept met bruine balken - elk draagt een sneeuwen lijn op zijn ronden rug. Dit is haar wereld, dit heeft een hart, dat al jaren

dagelijks aan het hare slaat. In de opene dijkbocht staan schrap op den wind de stugge schippers, in hun gladde Zondagskleeren en staren de haven over. En hier.... hier is het. De wee-zoete walm dringt den zuiveren sneeuwreuk in.... de emmers rinkelen.... het water plonst.... de hoeven stampen.... grof gezang, een korte, botte lach. En de verwarde slag van haar eigen hart. Want dit is het onzalig oord, het vuig verblijf.... en huist een dikke man met roode, opgezette wangen, die roept alle meisjes gemeene woorden na, er staan, met krijt, gemeene woorden geschreven op den binnenkant van de deuren en de deuren gapen wagenwijd gespalkt, vooruitgeduwd in modder en sneeuw. Buiten op de deuren staat niets, de deuren zijn als de mond van den dikken knecht, - het komt ook bij hem van binnen, het komt zijn binnenste uit. Het is een diepe, duistere ruimte en achterin walmt een rosse lamp en paarden zijn in schemer angstwekkende dieren, met hun sidderende halzen, hun schichtige oogen, hun schril gehinnik, hun boos gebries.... de hoofdstellen en zadels aan de grauwe muren lijken foltertuyg en rijtuigen, die niet rijden, rijtuigen zonder paard, worden plotseling tot droomgestalten.

Waarom begrijp je alles.... waardoor kleeft van zooveel het weten je aan? Je komt er niet meer af, je kunt het niet vergeten. Je kunt nauwelijks zoo ver teruggaan in de jaren, of het was er, het fluisteren op school, waarbij je moest blozen, waarbij je met je oogen knippen moest, je werd warm en verward.... je voorhoofd besloeg. Waarom slaat elk woord als bliksem bij je in.... waarom heb je ooit naar de deuren gekeken, waarom schroeit er iets in je, gloeit er iets in je, terwijl je walgt....?

Eéns was genoeg en het kleeft je aan.

Waarom weet je jezelf schuldig, enkel doordat je begrijpt? Je komt pas tot rust, als je dien schuld bekent. Voor jezelf.... 'Weet jij het al.... weet jij het al.... of geloof jij nog aan den ooievaar?' Altijd dat. En het als met den vinger aanwijzen.... de ondraaglijke openbaringen. Je dorst het niet in je denken aan vader en moeder verbinden -, je verstoorde die draad, die zich toch telkens weer spon, van je uit en buiten je om.... Enkel door het te verwerpen, enkel door vader-en-moeder uit te zonderen, terwijl je beter wist, kon je het samenleven dragen. Je ondervroeg de mensen met je oogen, de getrouwde mensen, en zelf gaf je het antwoord. Neen.... Neen.... Neen. Een diepe twijfel -, tegen alle volhouden in -, een diepere zekerheid: wat zoovelen weten, staat vast. Alle mensen zijn gevloekt. Ze moeten het zwaarste voor het liefste lijden....

Later, langzaam aan is het heel-erge gekomen. Er stond een zin in een boek. *De gevolgen van hun liefde bleven niet uit -, angst maakte zich van haar meester.*

Je begreep het eerst niet recht -, maar het bleef in je steken. Het omgonsde je, als een vlieg. Het maakte je duizelig, warrelig, verward. Soms, in de nacht, zwol het gonzen tot een schreeuw. Het schreeuwde in tegen zichzelf. Wat beduidt dit.... 'De gevolgen van hun liefde'? De woorden werden spookselen, die je omfluiserden. Wie kan het mij zeggen.... mij zeggen, wat dat.... met liefde te maken heeft? Liefde.... liefde.... je kuste den rug van je eigen hand. Ze heetten Ewald en Dorothea, en ze kusten elkaar in het rozenpriëel. 'De gevolgen van hun liefde bleven niet uit....' En het staat er, het gilt naar je toe: die 'ge-

volgen' zijn: een kind. Het liefste, waar je het zwaarste voor moet lijden? Het zwaarste....? 'De gevolgen van hun liefde'.... en het is datzelfde, waar je niet over spreken moogt, waar je niet aan denken moogt, waar de gemeene woorden op doelen, die de stalknecht schreeuwt. Maar dat kan toch niet.... er moet de uitweg van een verborgen dubbele beteekenis zijn. Je moest dat alles niet hoeven weten. Het moest zich niet zoo in je kunnen hechten, je moest geen gemeene woorden begrijpen. Is het niet gruwelijk, dat je zoo weerloos voor het vuile open staat? Zonder zelfs de zekerheid, dat het in je besloten blijft. Dit laatste weet ze sinds verleden jaar pas goed.

Vader was uitgeleden en had zijn voetgewricht gebroken en zuster Den Hertog kwam hem masseeren. Ze noemen zuster Den Hertog 'pot met ooren', ze noemen haar ook 'kwade kraai', maar je moet haar kennen. Ze stond met moeder te praten in de gang en ze meenden alleen te zijn -, maar zelf stond ze achter de kleerkastdeur, en zuster Den Hertog vertelde van juffrouw Cool, het rijke mensch uit 'De Walvischvaarder', heel streng, heel trotsch, heel vroom. Ze heeft haar verpleegd in haar zware ziekte, longontsteking heeft ze gehad. Dan stijgt de koorts, en de menschen verliezen hun bewustzijn, ze verliezen zichzelf en ze ijlen. En soms zeggen ze ontzettende dingen. Woorden, waarvan je niet wist dat ze ze kenden -, vreeselijke vloeken.... waar zaten ze verborgen? Als je een naald inslikt, reist hij door je lichaam en verlaat het soms na jaren, een speld blijft steken en je gaat dood.... Het moet ontzettend zijn, wat juffrouw Cool heeft gezegd. Zuster Den Hertog zei: 'Uitgebraakt.' Ze zei ook: 'Je hart stond erbij stil.' Zij en de dokter dorsten elkaar niet

aanzien. En mevrouw Baarslag, haar eigen nicht, stond erbij. Niemand dorst iemand aanzien. Zooals het op den binnenkant van de deuren geschreven staat, zoo stond het ook bij haar aan den binnenkant geschreven, en de deuren bleven gesloten, jaren, jaren, het zat 'achter slot en grendel,' maar de koorts brak het open en het kwam naar buiten en iedereen kreeg het te zien....

'Als nu maar niemand er ooit iets van laat blijken....' zei moeder, 'of ze zou van schaamte niet meer leven kunnen.' 'Het zou misschien goed voor haar zijn, als ze het eens hoorde van zichzelf, die voor anderen zoo hard is.' Zóó zuster Den Hertog. En toen ging ze weg en moeder liep haastig naar de keuken en zelf stond ze in de kleerkast verborgen.... En nu kan het elk oogenblik beginnen.... vanavond, vannacht.... de longontsteking komt en hooger stijgt de koorts en je verdoolt uit jezelf, je bent niet meer jezelf, niet meer in jezelf.... je ijlt.... je ijlt.... o, waar ijl je toch eigenlijk heen? En de koorts dwingt de deuren open, en er staan van binnen gemeene woorden op geschreven.

Onwetens spreken haar lippen ze uit. Vader en moeder staan erbij -, ze hooren het.... David hoort het.... de dokter hoort het, en ze durven elkaar niet aanzien, ze gruwen van haar.

En ik kan het toch niet helpen, dat ik ze weet....

Jawel -, je had ze nooit mogen lezen. En bovendien begrijp je ze alleen omdat je slecht bent....

Altijd naderhand zal ze het in hun oogen zoeken.... wat is er toen gebeurd.... wat heb ik gezegd? Maar nooit kun je het in woorden vragen, en nooit zullen ze het in woorden zeggen. Er is de kans, dat je ijgende sterft.... dan is dat het laatste geweest, en hun

laatste herinnering deze: Ze was niet edel en ze was niet rein.

Dien middag, dien avond en de volgende dagen heeft ze voor elke boodschap, voor ieder uitloopje haar mantel aangetrokken. En moeder zei:

‘Wat ben je toch plotseling kleumsch. En dat, terwijl het heelemaal niet zoo koud is.’

‘Ja.... maar ik ben ook zoo bang.... dat ik longontsteking krijg. En ik wil niet.... ik wil niet....’

‘Wat wil je niet....?’

O, je moest het ééns, tegen iemand, kunnen zeggen.

Maar neen. Nooit.

‘Ik wil liever niet dood gaan.’

‘Malle meid, malle Trien.’

De deuren van de stalhouderij worden wel dikwijls schoongewasschen, maar ze blijven het niet -, de dikke knecht met de roode, opgeblazen wangen schrijft er toch weer de woorden op. Maar zij is schoongewasschen.... en niets is er meer dat haar verontreinigen kan.

De dag was een neveldag, in October. En ze kwam uit de gang, waar het klam en kil was, naar het mildere, lichtere buiten toe.... even blijf je dan meest mijmeren in de open deur, mijmeren voor je uit de klaarte in.... mijmeren naar wat ongrijpbaar is.... en daalde toen langzaam de stoeptreden af, en er lagen plasjes gevangen, die kaatsten den hemel. Je kan dat hemelbeeld uiteen doen spatten met je voet, zoo deed ze ook en was al haast beneden, toen ze staan bleef, om hem voorbij te laten, die naar boven moest. Altijd loopt hij in zichzelf verzonken -, zegt in de klas niet veel meer dan het noodige, het zakelijke, en groet je op straat, zooals hij dames zou groeten. Zoo ook dien middag. Hij nam zijn hoed af en

ze zag zijn dunne, gladde, grijze haar, bloot in het licht, ze groette terug en wilde verder gaan. Toen weerhield haar zijn stem en ze bleef staan, met haar voeten op twee verschillende treden. En zoo stond hij ook, een paar trapjes hooger, met zijn voeten op twee verschillende treden. En ze keek naar hem op en hij keek op haar neer en ze zag zijn oogen, blauw, en ze hoorde zijn stem:

‘Ik kan dat eigenlijk niet rijmen, dat jij zulke opstellen schrijft, en je toch zoo vaak in de lessen misdraagt, dat je iedereen zooveel moeite geeft.’

Haar lippen gingen open, maar ze gaf geen geluid en zoo stonden ze en keken elkander aan. Ze voelde wijd haar oogen naar de zijne openstaan.

‘En hoe verantwoord je dat voor je zelf?’

En toen.... en toen.... ze heeft niets gezegd, ze is de stoep afgesprongen, en doorgehold, zonder omzien doorgehold, maar duizend bloemen zijn in haar ontloken, in één seconde, duizend eeden stegen naar den hemel.... duizend witte vogels omfladderden haar. Duizend geloften. ‘Kol Nidrei.’ Alle geloften. Niets leelijks meer.... niets onedels meer.... niets onreins meer.... regelrecht naar de vlekkeloosheid toe. Zoo wilde je ééns als kind door den horizont naar de IJsee reizen, naar de beren en het wonderlicht en de groene doorschijnende gebergten toe.... En niet meer twisten om nietigheden en niet meer zelfzuchtig.... en thuis beter je best doen en niet altijd alles vergeten, dat je wordt opgedragen, en niet je stootkant maar opspelden, maar behoorlijk naaien.... en je nagels beter schuieren.... en voortaan je heele leven zoo, en jezelf van binnen heelemaal zoo, dat hij elke minuut van den dag en den nacht bij je binnenkomen, bij je binnenkijken mag, waar je ook bent,

wat je ook doet en dat er niets is, in je niet, aan je niet, waarvan je zou vreezen dat hij het zag. Geen gedachte. Maar waarom heeft De Veer hem haar opstellen laten lezen?

Tien dagen later, in de gang.

‘Zou je Zondagmorgen tegen elven even bij mij aan kunnen komen? Ik heb je over je opstel iets te zeggen.’

Ze is gegaan. Ze is langs de stalhouderij gelopen. De man heeft haar nageroepen en de woorden stonden aan de binnenzijde van de deuren. De stem heeft haar niet bereikt, de woorden vloten langs haar oogen, levenloos. O man, ik hoor je niet eens, je kunt je longen sparen.... o woorden, ik zie je niet eens, ik heb je nooit gekend -, merk je het niet? Ik zit nu op een toren, er is geen vuil, dat zoo hoog spatten kan.

Het blauwe schrift lag op de ronde tafel, de kamer was vervuld van zilverlicht, buiten immers zijn de kaden, is de haven.... de balkenvlotten liggen schots en schuin, ze maken van het water een gearceerde tekening. Hij zei:

‘Ga daar nu zitten en lees het mij voor.’

Het was het opstel over het medelijden. De Veer had het al gehad. O.... een tien stond eronder!

‘Je moogt niet zeggen, dat je je cijfer al hebt gezien.’

‘Nee, ik zal het niet zeggen.’

En ze las over dat, wat de pijn en de plaag van je leven is. Omdat je er immers niets aan kunt doen. Niet aan de zwervers, en niet aan de zeelui.... niet aan Rémy en Vitalis.... niet aan den man zonder tong, die uit Rusland kwam. En je medelijden zwelt.... zwelt.... vuur en vlam is je hoofd. Je hebt het ook met wie het niet verdienen -, met den boozen padrone. Je had je voorgenomen: Nee, met hem geen medelijden. Hij

moet gestraft, de jongens gewroken. Maar zit hij gevangen, en zal hij worden gestraft, dan rukt je medelijden zich van je los en vliegt naar hem uit. Het gaat buiten je om. Je hebt soms haast nog meer medelijden met dieren, dan met mensen - magere paarden die je ziet ranselen, hongerige, opgejaagde honden, oude zieke katten.... zelfs eens die zwarte rat in de grauwe bijt, in een vallenden Sabbathavond.... Je hebt het ook voor wat geen leven heeft, en dus niet lijden kan.... dingen die je ziet drijven in de haven.... een vlieger die schoot ging, een weggegooide stoel.... je hebt het het ergst, tegen den avond.... O, eens stond die stoel in een kamer naast een kachel.... en nu drijft hij daar, drijft hij daar.... drijft het kanaal in.... drijft af naar zee.... en moet daar onherroepelijk verloren gaan.

‘Het is heel aardig.... heel goed.... ik zou er je een negen voor gegeven hebben. Je moet het nooit te mooi willen maken.’

‘Maar toch zoo mooi als je kunt?’

‘Zoo mooi als je kunt.... zonder mooidoenerij.’

Ze had dat woord nog nooit gehoord. Hij zei ook nog dit:

‘Levenlooze voorwerpen moet je niet schrijven. Dat zou je immers ook niet zeggen.’

‘Maar er bestaat toch een spreektaal en een schrijftaal? Dat zegt tenminste mijnheer De Veer.’

En toen lachte hij even. ‘Ja, als mijnheer De Veer het zegt, dan zou ik er mij maar aan houden.’

‘En ik hoor, dat je je leven al hebt verbeterd, op school.’

‘Ik wil nog verder gaan, nog beter wil ik worden.’

Ze keek hem niet aan, haar stem was heesch. Ze stonden voor de boekenkast, die den heelen achter-

wand van den kamer beslaat. Ze dacht: elk boek heeft honderden bladen, elk blad heeft honderden woorden, elk woord heeft een beteekenis. Dit is.... een wereld, gesloten. Er zwol een benieuwdheid, een benauwdheid, haar oogen tastten, van onder naar boven, van links naar rechts.... grepen vast, lieten los. Ze keerde zich maar weer af.

De dikke, deftige juffrouw is binnengekomen met op een blaadje twee kopjes koffie en een bordje bruine koekjes. Ze hebben de koffie gedronken, de koekjes gegeten, tegenover elkaar aan de ronde tafel. En het huis voorbij reed een Jan Plezier vol schreeuwende mensen, de ramen dreunden, het zilveren licht leek te sidderen.... inwendig grauw maar licht overglansd lag het water, de verre schepen staken als donkere klompen in lichter nevel, onwrikbaar, en de bruggetjes zoo broos als uit houtjes zonder voeging tegen-een gelegd en allemaal zoo eender, in hun wijden boog, dat het leek als zag je telkens hetzelfde, zooals een keilsteentje scheert en weer opspringt. En hij zei:

‘Misschien heb je zin om Zondagmorgen weer te komen?’

En weer, en weer.

Maar nu komt het uur, vanwaar uit ze hooger stijgt en zelfs de toren onder zich laat, vanwaar uit ze stijgt zoo hoog, dat de aanraking met het leven ondraaglijk wordt.

Hij zei:

‘Je kunt den volgenden Zondag niet komen, dien heb ik Loekie beloofd. Ze is zoo achter geraakt door al haar verzuim. Als ik haar niet wat op streek help, haalt ze het niet weer in.’

O....dus den volgenden Zondag zal Loekie hier zitten!

Loekie is blond en blank en braaf, ze is de lieveling van alle leeraren. Ook van hem?

‘Vindt u misschien ook Loekie aardiger dan mij? Vindt u ook misschien Loekie.... het liefste meisje van de klas?’

Hij stond bij de kast.

‘Wat vraag jij dwaze dingen.... domme.... kinderachtige dingen.’

Tegen de zoldering trilde het licht. Ze zweeg.... een beetje beschaamd, een beetje verslagen en.... een beetje getroost.

Ze lazen Vondel, zijn stem volgde bedwongen golvend zijn dunnen vinger de regels langs.

‘Je moet hem wel goed leeren doorgronden eer je hem mooi vinden kunt.’

‘Ja.... ik wil hem ook leeren doorgronden. Ik wil alles doorgronden.’

Alles doorgronden. Ze klonken na in haar zelf.... haar eigen woorden.... een echo van peinzende verwondering.... ze staarde over het paars-fluweelen tafelkleed met zijn glansen als violenblaadjes. En ineens lag zijn hand, achter haar rug om, tegen haar schouder aan, drukte even en vluchtte weer.... En zijn stem was van een innigheid.... gebroken innigheid.... een in innigheid brekende stem.

‘Je weet het toch wel.... Je weet het toch wel.... jij bent de liefste.... de eenige ben je....’

Duizend eeden ten hemel.... duizend witte vogels, duizend geloften.... - Kol Nidrei.... Alle geloften.... dat heeft ze kunnen dragen, dat heeft haar gelukkig gemaakt, vervuld, verzadigd, maar nu is er alleen de radeloosheid van een verwilderd willen, dat zich niet richten kan, de kwelling van een aanhoudend tekort, dat zich zoekt op te heffen en niet weet waarmee.

Waarom is hij beneden gebleven, toen zij tot boven den toren steeg? Hoe zal ik hem doen weten, dat alles nu veranderen moet, dat de dingen niet kunnen blijven gaan, zooals ze gingen, nadat dit is gebeurd, dat het in nieuwe woorden moet worden gevangen, in nieuwe daden moet worden gedragen? O, ik kom dit niet te boven. Eén van ons zal zeker vóór Zondag sterven.... eigenlijk moesten we liever beiden Vrijdag of Zaterdag sterven.... maar het is Zondag geworden.... ze zaten aan de ronde tafel, en zijn rechterhand rustte op haar linkerhand en hun oogen woonden samen in het boek.

En toen was het, dat ze vluchten moest. De juffrouw kwam binnen met de kopjes koffie en de dunne, bruine koekjes.... de stoel wankelde, haar vingertoppen waren ijskoud en ze stond bij het raam.

‘Neem je niet je kopje koffie?’

O, zeg het niet.... zeg het niet. Laten we zóó niet doorgaan.... laten we niet doorgaan met in elkaars bijzijn te eten.... laten we.... laten we.... o, boven de hoogste torens uit.... en haar hart hijgde in haar als een zelfstandig wezen met zijn zelfstandige pijn, rukkende aan zijn pijn.

‘Neen, dank u.’

En even keek hij op.

Daar lagen de schepen onder het zilverlicht, afgetakeld, uitgekleeft voor den winterslaap, de wolken hadden de lucht ontruimd, de bruine vlotten dreven in groote plassen blauw. Ze hoorde hem eten en drinken.... haar hart hijgt in zijn eigen pijn, rukt aan zijn pijn.... o, ik wil dit niet, wil dit niet. Maandag op school.... heeft ze hem.... uit een deur zien komen. O ellende, gebondenheid in de slavernij van het lage, van de verborgen vernedering. En de pijn van het

verwilderde willen, dat naar alle kanten uitslaat en zich niet richten kan, geen doel heeft, geen naam, zich aan niets dat een naam heeft hechten wil.... zóó rukt soms een zeepbel aan de pijpekop, zoo smartelijk en je blaast hem al voller en hij zwelt in al goudener en zilveren tinteling, tot hij barst en je hand is nat....

‘En dāt noemt ze: over een half uur kom ik weer langs!’

‘O, David.... ben ik zooveel te laat? Hoe laat is het dan?’

Maar hij is niet kwaad, hij is blij, hij heeft groot nieuws te vertellen. Eerst dit -, waarom mijnheer Van Hasselt hem heeft laten komen. Er was een brief, er wordt een onderwijzer gezocht voor een gebrekkigen jongen in een groot huis even buiten de stad, waar hij op school is geweest en David zal worden aanbevolen. Hij zal nu niet, na zijn examen, een plaats aan een school hoeven zoeken, hij zal uren en uren alle dagen vrij houden voor zichzelf, hij zal Latijn en Grieksch gaan leeren en den jongen, die nu tien is, als hij twaalf is, daarin lessen geven.

De jongen heet Berthold. Eens op een morgen, zeven jaar nu geleden, vond hem zijn moeder verlamd in zijn bed, die den vorigen dag nog achter zijn bal liep door den tuin -, langzaam, langzaam kruipt hem nu het leven in de beenen terug.... mijnheer Van Hasselt zei: een grillig, eigenwillig kind, het zoeken is naar iemand, die leeren en leiden kan, niet te oud is om een vriend te zijn, in studeeren zijn geluk vindt -, om dit alles vertrouwt hij het David toe, heeft hem uitgekozen, zal hem aanbevelen. David zal worden wat hij worden wil, Bertholds vader wil hem helpen. Zoo vaart zijn leven als een vuurpijl boven het hare

uit -, want voor haar is 'toekomst' niets meer dan je ziet door een matglazen raam, schimmigheid, er is een heden, waar zich haar wezen omhenen windt.

En nu gaan ze weer naast elkaar als de vele dagen van de vele jaren, die voorbij zijn, en ze weten zonder spreken waarheen, de haven langs en de bocht om, waar het water zoo wijd is, van haven, vaart, kanaal te zamen geloopt, dat het een meer lijkt. Zoo gingen ze eerst van klein af tot hun veertiende jaar. Toen deed hij het examen en kreeg de beurs en ging naar de school in het Noorden, waar oom Elie woont en kwam voortaan alleen nog de vacaties thuis. Dan vingen de oude tochten weer aan, ze liepen langs de haven, telden de schepen. Ze heeft hem elken herfst moeten schrijven, hoeveel er overwinteren zouden - je ziet dat aan de scheefgetrokken ra's - ze schreef het hem trouw als de 'Haidarabad' weer was binnengeloopt. Ze hebben heele bundels winterdagen samen, ze hebben heele bundels zomerdagen samen, maar nu zijn die jaren voorbij.

'Vandaag.... de Nieuwe Eeuw.... de allereerste dag van honderd nieuwe jaren.'

'Is het niet net alsof je in een groote, leege ruimte binnen komt?'

'Alsof je onder.... een.... ja, een koepel. Of je onder een ontzaglijke koepel staat.'

'Ja.... leeg.... leeg.... en de Oude Eeuw is propvol, boordevol.'

'Gister konden we zeggen: De slag bij Waterloo was in deze eeuw.'

'En Napoleon stierf op Sint-Helena in deze eeuw.'

'En de oorlog van '70 was in deze eeuw.'

'En wij zelf zijn in deze eeuw geboren.'

‘Nu moeten we zeggen: We zijn de vorige eeuw geboren.’

‘Je zoudt toch één ding graag willen weten.... je zoudt willen weten.... Ze zeggen, dat in een appelpit de appelboom verborgen zit.... zoals hijzelf heelemaal worden zal.... de bochten van zijn takken.... en de reuk en de smaak en de vorm van de appels.... En zou er nu zoo iets bestaan als een zaad, waar alles in klaar ligt.... alles van de Nieuwe Eeuw, die nu nog leeg is....?’

‘En al was het zoo, dan kon je er nog niets van weten.’

‘Nee, er is maar één ding waar we zeker van zijn.’

‘Van één ding zeker....?’

‘Dat we in de vorige eeuw zijn geboren.... en dat we dood gaan in deze eeuw.’

‘En zouden we ook tegelijk.... zoals je van tweelingen wel leest?’

‘Kunnen we niet weten, het eene alleen....’

Koud waait het over de witte velden, kil glimmend ligt het wijde water uit. Er blijven dit jaar niet veel schepen over, die weinige wachten in winterslaap het voorjaar af, ze liggen als op het water gegroeid.

Het eene alleen.... kunnen we weten.... dat we dood gaan in deze eeuw.... Ergens in de pas begonnen honderd jaren.... eenmaal.... eenmaal.... Weten, weten, zet je nu even op mij neer.... Dood, die nog ver bent, dien ik van mij afstooten kan, als je mij benauwen zou.... Dood, ik wil je nu weten. Eens wist ik je.... eens zette zich dat weten midden op mijn hart.... in den nacht na den stormdag. We hadden op school dat versje gelezen ‘Eenmaal zal het zwarte zand, als de nacht ons dekken’ - de hemel was zoo donker, het leek avond in de klas, ik kreeg een beurt,

maar ik kon niet lezen.... ik zou.... zijn gaan huilen.... toen gaf ons de meester gauw dat andere verhaal 'Dom Antje en knap Lijsje' maar dien nacht wachtte mij het weten, het kwam en zette zich op mij neer. Ik wist den dood. Er stak een witte pit in de zwarte aarde en binnen in de pit was ik zelf. Wat moet je eigenlijk dankbaar zijn dat je, wat altijd waar is, niet altijd hoeft weten.... en toch zou je het wel eens tot je willen roepen, maar je hebt het niet in je macht.

'Kijk, onze balkenhoop.... bijna ingesneeuwd.'

Ja, een sneeuwbergje lijkt hij op den hoogen, leegen dijk en zoo eenzaam ook boven alles uit. We komen vandaag weer op je rusten, oude balkenhoop, we komen je weer gezelschap houden! 's Zomers groeien er heel in de diepte leeuwenbekken tusschen het ingewaaide zand.

'En weet je dat we er eens een heele guirlande van paarse wikke in ontdekten? Je kon er geen begin en geen eind aan vinden.'

Het is er hoog en heerlijk zitten, je trekt je beenen naar je toe. Je kijkt het water over, kijkt de polders over -, je ziet polder in polder, je ziet verte in verte overgaan....

'En we bewogen onze hoofden, en dan bewogen de lanen ginder ver dooreen.... ze schoven door elkaar.'

'Ja, dien dag met vader, toen de lucht zoo trilde boven het koolzaad.'

'Midden in den zomer, toen de Keizer kwam....'

'En dien morgen, ook met vader. Te voet naar de stad, voor het eerst. En we rustten dáár.... vlak bij waar nu die groote turfhoop staat.... En het was in de lucht zoo koel en zoo zoet, vol leeuweriken.

‘En de stad leek zoo ver.... eindeloze wandeling.... zeven kilometer!’

‘Het is zeven jaar geleden, we waren elf.’

‘En weet je ook dit nog? We kwamen bij vader. We zeiden.... vader, mogen we ooit met u te voet naar de stad? Het was April. En vader bedacht zich en vader zei: over drie maanden gaan we. Het klonk als: nooit....

‘Drie maanden zijn eindeloos, als je elf bent...’

‘Ik herinner me ook dit, in het Geschiedenisboek van Sluys en Hoofiën: Er stond ‘Negen maanden hadden nu de Israëlieten in de woestijn verbleven. In dien betrekkelijk korten tijd was er heel veel geschied.’ Ik dacht.... lees ik goed.... of is ‘maanden’ een drukfout voor ‘weken’? Ik begreep niet, dat je ‘negen maanden’ zoo kon noemen. ‘Betrekkelijk korten tijd.’

‘Negen maanden is wel lang toch nog....’

‘Maar hoe zou het komen.... dat afstanden en tijden grooter lijken, naarmate je zelf kleiner bent....? Drie maanden. Zeven kilometer....’

‘Is het niet dit.... dat je alles meet aan jezelf?’

‘Vergelijkt met je zelf....’

‘Ja. Vader had voor ons elk een sinaasappel.’

‘En weet je nog.... hoe we.... ineens.... een toren hoorden.... uit de stad, die nog ver was....?’

‘Maar vind-je niet.... vind-je niet.... dat nu tòch al die jaren, zeven jaren, zoo gauw, zoo ineens, voorbij zijn gegaan?’

Stil vliet het water diep onder ze, hun voeten voorbij, stil vliet het grauwe kanaal naar de zee.... een vreemde ernst.... de Nieuwe Eeuw! Diep ligt het water, er stijgt geen murmeling uit op -, het kortgesneden riet beweegt niet, veert niet mee, stok-

stijf staat het in glinsterkringen en zilverig schuim.

‘Zoo stil vandaag, zoo stil...’

Er zijn toch telkens wel geluiden, hier en daar, er is een korte, woeste hondenbas, laag langs de sneeuw die lijkt van alle kanten tegelijk te komen.... overal zou dat bassende, booze dier kunnen zitten....

‘Een zwarte hond...’

‘Ja, een zwarte hond.’

En nu een rinkeling van paardebellen. Zóó ver weg, zóó verkleind, de fijne zilveren schelletjes, de ‘siertorens’, die op de Wetsrollen staan. Nu moet er dadelijk paard en wagen dagen -, waar? Nog verborgen. Misschien achter die boerderij met zijn zwaar geboomte samen één donkere klomp!

En in elk geluid huist herinnering, uit den lichtsten tink springt het los, uit de stilte zelf.... zoo leerde je van zaaddoozen, op school, zaaddoozen aan planten.... die springen open in een vleugje wind en naar overal stuift het weg. Het zijn de oude dagen, de oude tochten. En door het winterbeeld dringt zich de zomer naar voren, om een zuchtje, in een klotsje.... dat greep als een haak, trok een luik van een raam.... en je ziet,.... blauwe hemel, blauw water.... gele bloemen, bloeiend gras.... en het luik valt dicht. Zoo zag ze eens, een wintermorgen in bed, bij het allereerst geluid van een allereerste vogel, het steeltje van een pinksterbloem glanzen.... het boog in den wind. En een veldje van rose-en-witte suikeren paascheieren, om en om, achter een winkelraam.... ‘En heb jij dat ook, dat plekken waar je langs kwam je gedachten voor je bewaren?’

‘En die komen dan een volgenden keer naar je toe.’

Daarover blijven ze praten, tot ze weer zwijgen, zwijgend staren in het vlietende water.

‘Die vreemde ernst.... vandaag, aan alles....’

‘Alsof alles het weet, van de Nieuwe Eeuw.’

‘Je zoudt het je zoo kunnen denken.’

‘Je zoudt het maar wat heerlijk vinden, als alles met je samen hetzelfde voelde, en dat je het van elkander wist.’

En nu zwijgen ze weer en nu weet ze: het gaat gebeuren.... het oogenblik is er.... Nooit dadelijk komt hij er mee voor den dag.... maar ze heeft het grijze schrift al gezien in zijn zak.

‘Theo heeft me weer een gedicht meegegeven, dat ik je voorlezen moest.’

‘Ja...’

Ze kunnen het nu al zonder lachen en zonder verlegenheid zeggen, alsof ze langzaam aan zijn gaan gelooven in het bestaan van dien vriend, die niet bestaat, Theo, de zieke jongen, die aan David zijn gedichten toevertrouwt, die hem opdraagt ze haar te laten lezen. Er wordt ook al zoo lang over hem gesproken.... elke vacantie, vaak in een brief, dat hij weer zieker of nu eindelijk eens wat fleuriger is, en wat hij leest, en wat hij doet.... ze hebben hem samen geschapen, zoodat hij nu voor beiden bestaat.... voor haar bestaat hij uit Davids woorden en uit haar eigen mijmering.... een beeld, tegelijk duidelijk en vaag en zoo diep bij haar ingesneden, dat ze het niet goed meer wegdenken kan. Het wegdenken doet pijn, en ze wil het niet, ‘Theo’ moet blijven, die toch enkel uit Davids woorden en haar eigen mijmering bestaat.... Maar die uitdrukking -, dat iets ‘ergens uit bestaat’.... Lucht bestaat uit zuurstof en stikstof.... Theo bestaat uit woorden en dromen.... Is het.... hetzelfde? Of niet....?

‘Zal ik beginnen? Wil je luisteren?’

‘Ja, ik luister...’

Neen, ze luistert niet. Ze hoorde één regel, en zonk door iets heen, zonk door een diepte, zonk op een bodem en vindt er die andere woorden.... zoet, zoet.... donker en zoet. En de golving van Davids stem....

‘Je weet het toch wel.... de liefste ben je.... de eenige....’

Of was het anders, was het zoo:

‘Je weet toch wel, dat je de liefste bent....’

‘Let nu op....nu komen de eerste regels weer terug:

Waar door maanglans wolken varen
Naar de grauwe kimmén heen
Staat hij aan zijn raam te staren
In zijn witte hemd alleen....

‘Vind-je ze mooi.... die eerste regels.... die laatste regels?’

‘Ja, mooi!’ Er zijn populieren.... Er is, in den hemel, inktblauw en zilver dooreengewreven.... zilverige watten, die het inktblauw slorpten, er trillen wijde, zwakke kleuren-kringen om een gesluisde maan. Een jongen staat in zijn hemd.

En David heeft dat zoo bedacht, gezien, geschreven in het grijze schrift. Ze mag het ook wel weten -, alleen, hij wil het haar niet met woorden bekennen. En in zijn plaats deed ze dat evenmin, dan bedacht ze ook een jongen of een meisje....

‘En Theo zou willen weten, ik moest het je vragen.... hoe je over die herhaling denkt. Eerst ‘aan zijn raam’ en dan dadelijk ‘in zijn witte hemd.’ Twee keer ‘zijn.’

Hij had even gedacht. ‘Aan *het* raam.’ ‘Wat vind je?’

Neen, o neen.... niet aan 'het' raam. 'Het raam' is het raam van iedereen -, is het raam van zijn vader en moeder, zijn zusjes en broertjes, 'het raam' is het raam van de huiskamer. Maar zeg je 'zijn raam', dan zie je hem in duisternis, binnen de wanden, eenzaam omsloten. En buiten is het lichter dan binnen, en buiten zijn de populieren.... waarom zag ze toch onmiddellijk populieren.... inktig blauw zwart met zilver dooreengeweven.... zilverige watten slorpten de blauwzwarte inkt.... zóó is de hemel dan, en er trillen wijde kleurenkringen.... een ontzaglijke schietschijf, een omsluerde witte roos: de maan!

'Wat zijn die beide laatste regels mooi.... maar waarom zijn ze zoo mooi...? Waarom is dit mooi...?'

'Staat hij aan zijn raam te staren
In zijn witte hemd alleen....'

'Ja, ik weet dat zelf.... ik bedoel.... Theo zal dat zelf ook wel niet weten.'

En ze staren over het water, het ernstig-vlietende, diep onder hun voeten. Geen murmeling stijgt er uit op. In glinsterkringen en zilverig schuim staat het kortgesneden riet. Achter den overdijk lijken de polders verzinkend.... verzonken.... de schemer duwt ze de aarde in. O.... onvermoed.... het eerste licht! In gindsche verre boerderij ontstak een hand de lamp, naar de witte vlakke toe -, en nu is het avond. En daar draait een wagen, met lantaarns al aan, een erf af, sleept een dubbel goudspoor over de sneeuw. Lag er geen sneeuw, je zoudt het paard wel hooren draven, lag er geen sneeuw, het zou zoo stil niet zijn.... zoo stil.... als nu plotseling binnen in haar zelf.... waar woorden verstomden, echo verstierf, enkel nog de populieren opstaan tot aan de kleur-

kringen om de maan. En nu is het alsof de stilte in haar en de stilte buiten haar in elkander overgaan, één adem is haar eigen adem met de sneeuwen-vlakte, met het vlietend water.

‘Hoorde je niet nog weer ergens paardebellen?’

‘Het kan ook verbeelding zijn. Dat je verwachting het maakt.’

‘Ja, luisteren wekt de geluiden....’

‘Geluid dat er misschien niet is.’

‘Geluid, dat dieper lag, als die diepere sterren, die je oog uit den hemel roept.’

‘Ja, ze schijnen soms je oog tegemoet te springen.’

De horizonten zogen het daglicht tot zich.... in trage, stadige verkleuringen is het weggekropen -, al dichter schemer vult de ruimte tusschen hemel en aarde, vult de hoge, leege koepel van de Nieuwe Eeuw. Verre vensters ademen goudgloed over de sneeuw. Eenzaamheid, vereenzaming.... een overgave van alles aan de nieuwe Toekomst. De stille onverdrotenheid van het ernstig-vlietende water.... het doet zijn deel en is voor honderd jaren weer bereid.

‘En als wij allemaal, allemaal weg zullen zijn.... dan nog zal dit water....’

‘Hetzelfde water....’

‘Ander water....’

‘Ander èn hetzelfde....’

Langzaam is ze de laatste warmte aan lichaam en kleeven onttrokken, tot op hun huid voelen ze de kou. ‘We worden zoo stijf.... we moeten naar huis....’

‘Ja.’

Maar ze kunnen het niet. Het vlietend water houdt ze gevangen, en de witte oneindigheid onder den schemerhemel.

Of ze nooit meer zoo zullen samenzitten, als dit samenzitten verbroken wordt....

‘En nu is, van de Nieuwe Eeuw, de eerste dag alweer voorbij.’

Ja... Zoo begint het.... zoo ontwindt het zich.... zoo klimmen de uren, en stapelen zich tot dagen, met hun lotgevallen, die ronden zich tot jaren, met hun gebeurtenissen, tot eindelijk die groote leege Toekomst gevuld zal zijn. En dan is eenmaal ook weer deze Eeuw voorbij.

Even nog. Even staan ze in den schemer voor de balkenhoop en staren in het diepe, vlietende water.... het staart naar hen op.... oog-in-oog staan ze met het water.... adem-in-adem met de vlakke, hart-aan-hart met de stilte.... ze zijn met alles in één leven tezamen gebonden, onder den ijzigen avondhemel, onder de koepel van de Nieuwe Eeuw.

‘Maar is dit niet precies.... het begin van de wereld....?’

Ja, dit is het! Dit is het Thora-verhaal van de Schepping der Wereld.... ‘In den beginne schiep God Hemel en Aarde. Woest en ledig was de aarde.... En de duisternis.... En de Geest Gods, over de wateren zwevende....

En de eerste dag, dien ze langs hun oogen voorbij zagen gaan, zij zelf! En een groote bewogen zucht.... - Wajehie ngeref, wajehie wouker, joun egod.... En het was morgen geweest, en het was avond geweest, het was de Eerste Dag....

II. Naar huis

De lucht is als optrekkende walm van paarse Bengaalsche lucifers en rossig-zilver, kerstboomballen, steken daarin de lichten, vastgeschroefd. Ze loopt met Andy op het open perron. Achter ze is de lange, donkere kap, als een drukkende hand.... dat is de kerker van de treinen. Die komen druischend uit ruimten binnen geijld en worden gegrepen als in een val en weren zich met machteloos krijten, razend hijgen, hun knarsen ramt wanden en dak. Uren is het daar nu al avond.

Licht en geluid leeft in de paarse misten. Er bloeien rood-en-groene lichten in de lucht, er bloeien geelen-paarse lichten langs den grond, uit wilde weggeworpen zaden opgeschoten bloemen, en locomotieven glijden, zware, trage, hooggeborste zwanen in een nevelzee. Ze wagen zich den donkeren koepel uit.... ze wagen zich aarzelend, deinzen weer af.... ze kruisen en keeren in onbegrepen regelmaat... de toeters roepen in de misten, als uit verten, en zijn vlak bij, de toeters vleien, de toeters gebieden, de locomotieven geven antwoord, wrevelig of gelaten en stooten sissend witte dampen uit.

Zoo loopt ze hier nu dagelijks in den vallenden avond, altijd buiten den duisteren kap -, links kijkt ze uit op de breede, stille kade, die vangt het laatste licht, de huizen staan er, oud en smal, in flauwe boog gerijd, ze staan er hoog en stil, elk venster in zijn bleeke, gele lijst. En rechts is het water, zilvergrijs bewogen, fluweel overneveld, stipkelig van goudlicht, dolende sterren aan onzichtbare masten, roeischuitjes als glimwormen zoo laag aan het water, zoo grillig en

zoo snel. En voor haar uit ijlt de glanzende dubbeldraad, die snijdt door de polders den weg naar huis. Alle avonden is het huiswaarts keeren een goed besluit, alle ochtenden is het stadwaarts komen een blij begin. Elken dag weer maakt haar de stad tot het zijne, neemt haar in bezit....

's Morgens is er de bekoring van het montere water, de wakkere torens, de innigheid van oude steegjes, de gevels met dat teer en lichtend geel der vensterlijsten. Een matte zwaarmoedigheid slaat uit oude pakhuisgevels over roerloos water naar je toe en dwingt je tot stilstaan, als een hand. Er zijn de fijngespierde bruggen, de lenige, levende bruggen, steigerende, springende bruggen, die snijden en deelen het water, binden en voegen de kaden, die doen aanhoudend het uitzicht wisselen. En de groote huizen, totzwierigestoeten in bochten gereid, leiden je gepeinzen naar tijd, die vergaat, naar menschen die sterven, naar dingen die blijven. 's Middags zijn er de omnevelde, omregende torens.... huistoe klappende duiven.... moe-gedeinde meeuwen in wellende mist.... bedrijvigheid die op zijn einde loopt.... reuken en geluiden in ontluikenden avondgloor.

En dan laat ze van die groeiende liefde zich doorspelen, in innige gewilligheid bezit van zich nemen.... middelerwijl leeft de verloopende dag, leeft de school in haar voort. Het is een groote, lichte school, die frisch en nieuw aan het water, aan roezige, woelige kade staat.... Het water jubelt in de zon en klatert glanzende van zich af, die slaan de ramen in, die slaan tegen het witte plafond. Daar blijven ze dansen, doezelig of driftig, naar dat het water zich roert. De kleine Leendert met zijn hoogen schouder en zijn vochtig mondje zit er altijd naar te kij-

ken, je ziet aan zijn gezichtje hoe het hem gelukkig maakt.... hij lacht.... maar je moet hem verbieden, omdat je 'de juffrouw' bent. Je moet zeggen: 'Leendert, denk aan je sommetjes, je had ze gister ook weer allemaal fout.' Dat veegt de lach van zijn gezichtje en je gaat naar hem toe en kijkt op hem neer en hij voelt het ineenen: je zei dat maar, omdat je 'de juffrouw' bent en hij geeft zijn hoofdje aan je over, tegen je buik, tegen je bonten boezelaar, en zijn donzen lachje is er weer, en je loopt terug naar je hoogen stoel, hij mag je niet zien vechten tegen tranen, om zijn scheeven schouder en zijn vochtig mondje. En Truitje Waars kan het praten niet laten, je kunt haar verplaatsen, je kunt haar straffen.... het is een drift.... haar ronde oogen drinken het leven en ze loopt boordevol, en wat er in komt, moet er uit, het moet er naar alle kanten uit, of ze zou bersten. En de 'oude baas' wandelt neuriend over de licht-doorspeelde gangen, en tikt op de glasdeur en trekt een gezicht onder zijn bonte kalot en in alle banken is gekrimp en gekriuw van den lach om dien gekken, goeden bovenmeester. Maar Arjen Brand gromt alle dagen grimmiger tusschen zijn tanden om den 'rommel'.... hij heeft de gisting op de school gebracht, die kruipt door de heele stad, van school naar school: er mogen geen Hoofden meer zijn, de school behoort een 'republiek', de 'schoolvergadering' het Gezag te worden.

Dagelijks om zich hoort ze daarover heftig spreken, driftig twisten, en ze moet er daarom wel eens aan denken -, zodra ze in vast verband is aangesteld, zal ze ook zelf partij moeten kiezen, nu kan ze het nog bij zich neer laten glijden, en dat doet ze dan ook en kijkt weer links naar de kade en rechts naar

het water.... en dan is er weer plotseling die vreemde, heete, scherp-zoete reuk, de locomotieven geven hem af.... en hij vliegt haar aan om een naam.... naam van een herfstbloem, die ze eens, in het voorbijgaan in den vallenden avond heeft geroken, maar ze kan hem zijn naam niet geven.... En de reuk laat af en haar denken ijlt vooruit den avond in en ze ziet zichzelf in het stadje achter de verzonken polders, in het stadje over het water, door de donkere leege straatjes gaan, naar huis. Soms heb je in je de prettige zwaarte, het warme ongeduld van iets dat je zult gaan vertellen, dan is er 's morgens een schoolhoofd gekomen om haar les te zien geven, of ze is voor zoo'n proefles naar een andere school ontboden. De Hoofden zeggen bij het weggaan: 'U zult wel van mij hooren' -, en meestal hoor je niets, maar er is altijd de kans, dat er een der volgende dagen een brief voor je komt.

Zoo zijn de vredige dagen van het nieuwe bestaan. Elken dag rijdt ze binnen in het rammelende treintje en de stad opent zijn armen en ze stapt haar vasten weg en vindt er alles op zijn eigen tijd en op zijn eigen plaats terug, en ze groet den goedigen ouden man in het haringtentje, dat weggewaaide stukje kermis boven op den ronden rug van de sluis -, en er is het beangstigend kijven van de witgejakte vrouwen, dat plotseling breekt in een onmetelijken lach.... en in school de kleine Leendert, die tegen de soezerig of driftig dansende zonnetjes lacht en het zelf niet weet, en Truitje die bersten zou als ze zwijgen moest... en de deuren gaan dicht en het wordt stil en de school staat als een blok van stilte, een blok van allemaal aparte vakjes stilte, midden in het vrije rumoer onder den open hemel.... en je doet je grooten, bon-

ten boezelaar voor en je bent de juffrouw.... je loopt tusschen de banken, bukt je naar de schriftjes en mondjes lachen hun verwachting, oogjes heffen hun vrees naar je op.... en warme handjes, warme diertjes, kruipen schuchter je eigen handen binnen.... en nu is het gelukkig met de rekensommetjes weer gedaan voor vandaag.... en nu klim je op je hoogen stoel en nu ga je vertellen en nu zijn er niets dan oogjes.... oogjes.... oogjes.... oogplasjes in geheven gezichtjes, en er is één paar zieke, zeere oogjes en dat is Mausje en die zucht al bij voorbaat van verrukking, nog eer je een woord hebt gezegd.

Zoo vloeien, vervloeien de andere dagen, zoo loopen ze vredig uit naar een nog vrediger avond -, maar deze dag eindigt in zwoelte en bange spanning.... Andy is uit school met haar meegeloopen en Andy gaat naast haar en Andy vertelt van haar leven, haar lotgevallen. Verschrikking stroomt in haar woorden van Andy's lippen, stroomt haar eigen ooren in, stijgt al hooger, vult haar, vervult haar. Ze kan er niet op antwoorden, het lijkt haar wel dat Andy zich vergist, dat ze aan alles verkeerde gedachten hecht, aan alles een verkeerden uitleg geeft. Ze zegt:

‘Alle mannen zijn hetzelfde, en alle mannen zijn.... zóó.’

Ze houdt het vol en haar verhalen bewijzen het: alle mannen zijn hetzelfde en alle mannen zijn.... zoo. En er was er zelfs één.... je voelt van jezelf hoe je als in doodsangst, als met handen en voeten de gedachte van je afstompt, die Andy tot je dwingt te komen.... want die ergste van allen was een dominee!

‘Ja, dien avond aan tafel had ik het al aan voelen komen.... die oogen.... telkens als zijn vrouw even niet keek.... oogen van mannen, die ik zoo ken....

en 's morgens vroeg al op de trap.... Toen heb ik mijn deur gebarricadeerd. Eerst mijn tafel ervoor, en daar een stoel boven op, en op een blad een stapel boeken, mijn karaf en glas.... dus je begrijpt, als dat naar beneden was gekomen.... daar slaapt geen mensch doorheen.... En wat denk je...? Door het raam! In zijn eigen huis! Een dominee.... getrouwd.... drie kinderen....'

Er is een oude droom.... er wrong zich een stoet van waanzinnig-wanstaltige dieren door een enge kronkelgang tusschen poffertjeskramen.... er woeien roode gordijnen.... dofrood, kleur van geronnen bloed.... voorop liep een groote, grauwe olifant.... Ze zou willen roepen, willen zeggen: - Andy.... weet je zeker dat hij dät wilde.... dat wat jij bedoelt.... waar je zoo vaak over spreekt, waar je vandaag al van school af over spreekt, zoodat ik er heelemaal verward van ben.... kon er geen andere reden voor zijn, dat hij in je kamer wilde komen? Maar ze kan het niet roepen.... ze weet het te goed.... er kàn geen andere reden zijn. En ze weet het niet. Er is altijd dezelfde dooreenligging van gevoelens: een twijfel of alles zoo is als de menschen zeggen.... een dieper liggende zekerheid.... ja, het is zóó.... een allerdiepste betwijfeling en schaamte over de bovenliggende zekerheid.

'En ik stond meteen voor mijn bed.... en ik stond zoo goed als naakt.... want het was midden in den zomer.'

Andy.... Andy.... je draagt toch evengoed je nachtjapon, al is het zomer.... Ze zegt dit niet. Haar oogen knippen als tegen te fel, als tegen bijtend licht. De toeters roepen uit de mist.... ze vleien.... ze gebieden.... de locomotieven deinzen en keeren in onbe-

grepen regelmaat.... ze gillen en sissen.... rood-engroene bloemen bloeien hoog, paars-en-gele bloemen bloeien laag.... en ginds over het water, uit de verte, daar komt de boot aan.... links en rechts een snoer van gouden tientjes boven den donkeren stroom.

‘Ja.... en toen.... maar waar kijk je zoo naar? Je luistert toch wel?’

Andy's gezicht is naar haar toe gekeerd. Ze heeft stralende rosse haren, die glanzen aan haar slapen als gesponnen uit dunne metalen draadjes, haar voorhoofd is hoog en blank en glanzend glad -, diep daaronder haar oogen, gloeiend-blauw, als van juweelen steenen, bloeiend-blauw, als van bloemen. En haar lippen zijn donkerroode lippen, om zoetjes met den vinger langs te willen strijken, zacht en donkerrood, met de rechte, scherpe vouwtjes van zachte donkerroode rozen-blaadjes.... en de hoeken zijn als slangetjes geteekend,.... soms trekken die slangetjes plotseling weg en dat is alsof ze rilt van iets bitters dat ze binnen in zich proeft.

‘En weet je wat hij durfde zeggen.... weet je wat hij probeerde te doen....?’

Ja.... Andy.... ja, vertel het mij! Vertel mij wat hij durfde zeggen, wat hij probeerde te doen!.... Voer mij die wereld in, die wereld van het bijtende licht. Neen.... Andy.... neen.... vertel het mij niet. Er was een meisje in het boek, een meisje dat Ethel heette, een wees, tusschen slechte menschen verdwaald. Er lag een boek op de piano.... een boek met ‘onzedelijke verhalen’.... en met.... ‘verdorven afbeeldingen’.... ze was alleen in de kamer.... en niemand had haar kunnen zien.... en nooit zou het uitgekomen zijn.... Toch deed ze het niet. *‘Ethel verfrommelde vol afgrijzen het afschuwelijke pam-*

flet tot een prop en wierp het in het haardvuur.’ Zoo wil ik zijn, ik wil niet slechter zijn.... Help mij, Andy, vertel mij niets.... niets meer van al die slechte mannen.... van dien man in het stadje, waar je met je ouders woonde, waar je op de meisjesschool ging, die je beetgreep in het park.... van dien apotheker, die slechte briefjes verstopte in je pillenfleschjes.... van dien dokter.... dien dokter.... o zelfs een dokter.... aan wien je je toevertrouwen moest.... vertel mij niet wat ze zeggen, niet wat ze zoeken. Er is iets in mij, dat reikt naar het bijtende licht.... maar er is ook iets in mij, dat er zich afwenden wil.... Ik wil weten en niet weten, ik wil hooren en niet hooren.... Laten we, laten we.... de poorten sluiten.... laten we er met den rug tegen aan gaan staan.... laten we daarheen ijlen, waar het veilig is, waar het goed is.... o, Andy, laten we voor ons-zelf de hoogte in vluchten.... laten we doen zooals ik deed, toen ik klein was, tegen de dreigende nachtgestalten.... ons aan lichte dingen klemmen.... laten we praten over de school en hoe Arjen Brand weer tegen Ebner te keer trok.... de oude baas gaat er toch wel onder gebukt.... het moet zoo vreedzaam zijn geweest op de oude school, in vroeger jaren.... Leendert kon ik vandaag ‘voldoende’ voor zijn sommetjes geven.... Mausje met zijn zieke, zeere oogjes, ze doen hem nu alle dagen zoo'n pijn.... hij huilt van pijn.... en dat maakt het nog erger.... en Truitje Waars heeft het heele laatste uur mogen praten.... want ze was jarig.... en ze spoot als een fontein.... als een wentelend tuinfonteintje, zoo spoot ze....

‘Heeft ze jou nog haar nieuwen boezelaar laten zien? Ze zei: ‘Ik ga alle meesters en alle juffrouws mijn nieuwen boezelaar laten zien.’

‘Wie....?’

‘Truitje Waars!’

‘Hoe kom je nu ineens bij Truitje Waars....?’

Andy.... Andy.... laten we er met den rug tegen aan gaan staan. Ik voel wel in mij, dat ik het zou willen hooren.... ik weet niet zeker van mijzelf of ik als Ethel.... Andy, laten we de poort naar het kwaad gesloten houden, er kan alleen schaamte en schande van komen....

‘En die weken achtereen dat ik rondliep met pijn in mijn rug, in mijn linkerheup, en mij niet dorst laten onderzoeken.’

‘O, maar dat begrijp ik zoo goed! Dat heb ik ook niet gewild.... misschien had ik anders wel een beurs gekregen.... net als David, net als mijn broer.... maar je moest ervoor worden gekeurd en dat wou ik niet....’

‘Dus jij wist toch ook, dat je ze niet kunt vertrouwen!’

‘Niet vertrouwen...? Onzen dokter niet...? Die altijd zegt, dat een dokter in de eerste plaats een goed mensch moet zijn, om een goed dokter te kunnen zijn...? Neen Andy, maar het is je eigen schaamte. Je kleedt je niet uit.... voor een ander mensch. Was het niet Maria van Bourgondie...? Zoo zou ik ook willen zijn. Een andere vraag is of je het kunt, als je leven in gevaar is.... Het is de schaamte.... en het is ook een vernedering.... ik zie er soms nu al tegen op, tegen de keuring, voor mijn vaste benoeming, al is het dan hier ook bij een vrouwelijke dokter.... het is toch een vernedering. Je uit te moeten kleeden voor een ander mensch. Alles trouwens, wat je moet.... wat een ander je gebiedt.... alles, waarin ze je eigen wil niet erkennen.... alles, waarin ze een ding, een

slaaf, een voorwerp van je probeeren te maken. Heb ik je wel eens verteld hoe ik als kind ben wegge bleven van een feest, alleen omdat er in het krantje had gestaan, dat de kinderen van de hoogste klassen zouden worden “opgesteld” op de trappen van het Stadhuis! Ik bedankte er voor om “opgesteld” te worden. En zoo zou ik ook niet op een tafel gelegd willen worden voor een operatie.... of onderzoek.... Ik kan al niet eens goed tegen gymnastiekles, om de commando's.... ik heb dan altijd zin om te zeggen: doe het zelf! Dus dat je je niet wou laten onderzoeken, dat begrijp ik best....’

Maar Andy geeft geen antwoord, ze grijpt haar arm, en als ze weer spreekt, volgt ze enkel haar eigen gedachten.

‘Ze zullen het jou ook nog wel lastig maken. Jou beurt komt ook. Je hebt mooie oogen.’

‘Heb ik.... heb ik mooie oogen...?’ Het vaart als een gloed door haar heen.

‘Ja.... en ook een mooie huidkleur heb je.... dat bruine.... zoo warm.... en je donzige wangen....’

‘Heb ik...? Heb ik...? Op school zeiden ze: gele Zigeuner.’

‘En je korte haar.... je grappige jongenshaar.... hoe kom je eigenlijk aan je korte haar? Ben je misschien pas ziek geweest?’

‘Neen, ziek ben ik nooit.... O maar dat haar, die gekke historie.... ik moet soms nog lachen, zooals ze opkeken dien dag. Ze wilden thuis dat ik vlechten zou dragen.... ze vonden dat netter.... ik liep altijd zoo verwaaid.... maar ik wou het niet.... en zoo, op een dag, kwam ik hiermee aan. En nu ben ik iederen morgen in vijf minuten klaar.’

‘Je lijkt er een jongen mee.... en ik zou je voor

een jongen kunnen houden.... maar ik ben blij dat je geen jongen bent. Jongens zijn gemeen.... ik zou bang voor je zijn.'

De locomotieven sissen als met lippen en tong.... je leest van slangen, die zoo sissen.... de locomotieven glijden, donkere, hooggeborste zwanen in een nevelzee.... ze dooven de lichtbloemen en laten ze weer vrij.... de toeters dreigen, vleien, gebieden.... roepen als uit verten en zijn dichtbij.... de reuk vliegt haar aan om een naam, het was een herfstbloem, natgeregend, het was een avond.... één enkele avond.... een heete, leege reuk.... Reuk, laat mij los, plaag mij niet om een naam -, ik kan hem je niet geven.

De stille huizen aan de kade beneden zijn door de schemering verteerd -, ze leven nog alleen in het teer en lichtend geel der vensterlijsten.... de middagstad verzonk.... de avondstad luikt op, oranje, rood en kerstboomzilver.

'Als ik je denk.... in jongenskleeren.... wat een aardig jongetje je zou zijn....'

O Andy.... ik word heelemaal warm als je zoo zoete dingen tegen mij zegt....

En nu gaan ze stil, want nu weet Andy niets meer, nu heeft ze niets meer te zeggen.... ze gaan in donker op en neer het perron en Andy's hand omgloeit de hare, zacht en vast. En aldoor meer mensen zijn gaandeweg saamgelopen, voeten schuifelen in duister, stemmen dagen op, strijken voorbij, trekken af, keeren in kringloop terug -, telkens het lichte gezicht van een man of een vrouw, als in wezenloos vragen zonder bedoeling naar ze toegekeerd.

Maar nu rommelt het in den nevel en er breekt een klein, zwart blokje uit -, achterwaarts wordt het treintje langs het perron geschoven, hortend en schok-

kend komt het tot rust, en een man kruipt halverwege elk der donkere hokjes in, steekt er een lamp aan en zakt ruggelings een licht hokje weer uit....

O vermoeidheid, vreemde loomte.... Deed Andy zich pijn, toen ze ineens haar hoofd op zij trok? Maar meisjes kussen toch niet elkaar op de lippen.

O, nu alles maar even als een zwaar pak naast je neer te smijten. Heelemaal je uit-vloeien voelen, en je maar schokken laten, hoe straffer hoe liever, zoodat je wordt leeggeschud, in dit treinhokje, dat je zoo kent als je kamertje van elken dag, en waar alles los aan schijnt te zitten, een heele schutterij-muziek van rinkelen en rammelen en klapperen, dat alle deuntjes dooreen dreunt, en je oogen zoo dicht, of ze nooit meer zullen opengaan, als de schelp van een mossel.... en zoo ga je naar huis, zwaait de bocht door, vliegt het donkere water over, dan met een vaart de laagte in en zóó het stationnetje binnen.

Ze gleed haast van de bank en zit weer overeind en staart verwezen het donker in. Dit lijkt ineens een vreemde, lange reis, een reis van uren, verre landen door.... de mist vervloog.... er strijken schimmen van boomen, dichtbij en verre, langs een geelgrijzen lichtweem in den horizon.... een rietplas, ver in het Westen, vangt den afglans en kaatst hem voort.... en ineens deinst ze weg voor haar eigen gezicht, zoo dichtbij, zoo duidelijk achter het venstertje. Mooie oogen.... donzige wangen.... o, maar je mag zoo niet kijken, zoo onder je wenkbrauwen omhoog. Ze zeggen: zóó kijken is gemeen. Maar hoe komt het toch, dat er geen gemeener woord is dan 'gemeen'? Vroeger niet, toen je klein was niet. Toen heette klikken 'gemeen' en als je knikkerde heette 'strijken' gemeen.... later werd het een walgelijk woord,

omdat er altijd iets van.... dät.... mee werd bedoeld. Moeder zegt het nooit, moeder zegt: onzedelijk. Mijnheer De Veer op school zei altijd: onvoegzaam. In de krant lees je: ontuchtig. Onvoegzaam is het beste woord, het is een deftig en rustig woord, waarbij je niets voelt, dan dat 'het bedoelde in vollen ernst wordt afgekeurd'. Zoo zou je het van mijnheer De Veer moeten zeggen. Verworpen, zonder dat ondraaglijke, verborgen behagen, dat heimelijke reiken....

Langzaam klimt de dijk naar de brug.... en hier begint de koollucht, de herfstlucht, broeierig, scherp, die stijgt van weerszij uit de diepgelegen polders op.... ver weg naar het Westen glimmert de rietplas in zijn eenzaamheid.... Rietplas, ééns kom ik naar je toe....

Plotseling de zwarte stilte, doorruischt van regen. Verder naar het Noorden rommelt in donker het treintje weg en ze staat eenzaam op het plein. Dik en dicht, gevangen in de vochtigheid, hangt de al-te-zoete-koeklucht van de limonade-fabriek. Hoog in den gevel één enkel lichtraam. Fluitend gaat haar een jongen voorbij.... Hoe ver vandaan.... hoe lang geleden.... al dat andere.... en alle dagen diezelfde verandering.... een uitzetten, een samenkrimpen.... ze is veel groter hier in het kleine stadje dan ginds in de groote stad.... ze is veel kleiner hier bij Vader en Moeder dan ginds op school.

Altijd om den hoek van hun eigen straatje begint ze onwillens langzaam te lopen. Ginds is het huis, tusschen de zevende en de achtste lantaarn, gouden punten in het nachtfluweel -; tusschen buurman Bol en buurman Bruin, daar woont ze, daar wordt ze verwacht. En ze stapt langs den huizenkant, beluistert in het voorbijgaan de geluiden, stommelen achter

houten beschotten, doffe stemmen.... ze weet van elk huis, wie er wonen.... elk gezin in zijn eigen wanden besloten. Leven.... samenleven.... vlietend, vormloos gepeins draagt ze het eene huis na het andere voorbij, naar dat eene toe, dat avond aan avond wacht.... En dan onvermoed vliegt het licht uit de open deur het donker in, spant een goudvlies over de natte keitjes.... en Vader komt het stoepje af. Vader en dikke Boasson zijn samen het huis uit gekomen.

‘Vader....!’

Ze blijven staan.... en Vader legt het haar uit.... ze moeten even weg.... ze komen dadelijk terug.

‘Maar Vader.... wat is er dan? Vader.... er is toch niet iets thuis gebeurd, met moeder?’

Neen, er is thuis niets gebeurd, maar er is toch wel iets.... iets verdrietigs.... er is plotseling een groote verstoring, een oneenigheid in de gemeente gerezen.

‘Maar wat dan, Vader, wat dan toch?’

Lachend kijkt de dikke Boasson Vader aan, maar Vader schudt het hoofd. Neen.

Ze staat met wijde oogen naar beiden geheven, en dikke Boasson lacht haar toe.

‘Hoe oud ben jij eigenlijk....?’

‘Negentien word ik de volgende maand.’

‘En geloof jij dan nog altijd in de....?’

Maar Vader rukt hem bij den arm, met zich voort het donker in, ze hoort den dikken Boasson lachen, maar Vader lacht niet mee.

Wat kan er zijn.... wat is er gebeurd.... welke verstoring....? Ze vraagt het zich bij den kapstok af. Moeders gezicht om den hoek van de huiskamerdeur.

‘Ben jij daar....? Alles goed geweest vandaag....?’

‘Ja.... alles was goed.’

Neen, niets was goed.... stil.... er was Andy. Maar

dat hoort hier niet. De stoet van waanzinnig-wanstaltige dieren uit den ouden droom, die zich door de kronkelgang tusschen de poffertjeskramen wrong. Er woeien dofroode gordijnen, kleur van geronnen bloed. Een grijze olifant trok voorop.... En hier is Moeder. 'Moeder, wat is er in de gemeente.... wat is er voor oneenigheid?' Maar Moeder legt den vinger op de lippen. Er is iets voelbaar van verslagenheid en angst.... en bij de tafel, tegenover het wit-gedekte hoekje waar haar bord, haar vork en mes, als alle dagen wacht, zit juffrouw Snoek. Ze zit als een slappe zak ineengezonken op haar stoel, en voor haar staat een glas water.... ze is paars en bleek van het huilen, haar oogen zijn weggehuild, haar mond is week-gehuild -, haar kale, oude bandeau zit scheef over haar voorhoofd gezakt en haar voorhoofd glimt alsof ze zich pas had gewasschen en vergeten af te drogen. Even heeft ze opgekeken, flauwtjes geknikt en staart weer voor zich uit.

'Is het om juffrouw Snoek.... om haar man.... om den Rebbe.... de oneenigheid?'

De vraag houdt moeder staande op weg naar de keuken, aarzelend.

'Mag ik het haar vertellen?'

'Vertel het haar maar.... ze is immers een groote meid.... bijna een volwassen vrouw...'

Ze zit wachtend achter het witgedekte tafelhoekje met het glimmende bord, ze kijkt naar juffrouw Snoek. Wat moet je ontzettend moe zijn.... wat moet je onzegbaar ellendig zijn, om zóó te zitten, zóó samengezonken, zóó bewegingloos....

Ze schept de boontjes uit het schaalteje op haar bord.... lusteloos-splend, liefst at ze niet.

'Vertel het nu, moeder!'

‘Het is dit.... ze willen mijnheer Snoek gaan verklagen op het Rabbinaat....’

‘Wie willen dat...?’

‘De heeren van het Kerkbestuur....’

‘Mijnheer Boasson ook?’

‘Neen, mijnheer Boasson niet. En mijnheer Arons eigenlijk ook niet. Maar mijnheer Israëls en mijnheer Wolfsthal.... die willen het, mijnheer Wolfsthal vooral. Mijnheer Snoek heeft iets gedaan.... iets gedaan dat niet mocht, laatst bij de bruiloft van Mietje Weil.’ De boontjes vallen van haar vork in haar bord terug. ‘Ja.... maar je bent er immers zelf bij geweest. Je weet toch hoe het gaat. Ze staan samen onder het talles, bruidegom en bruid, ze staan hand-in-hand en dan neemt de Rebbe de rijst van het bord en bestrooit ze daarmee.... en hij zegt: “Peroe, oe-rewoe” En dat mag volstrekt niet gebeuren, dat ze zoo staan en dat de Rebbe ze met rijst bestrooit, wanneer ze.... wanneer ze.... wanneer de bruid.... want dan is het immers onnoodig geworden, en in zekeren zin een leugen geworden.... dat er peroe oe-rewoe wordt gezegd.’

Niet begrijpen.... niet dadelijk begrijpen....wat Moeder bedoelt. O, dat gehate begrijpen, dat als bliksem bij je inslaat, dat je aan alles medeplichtig maakt. Maar kun je helpen dat je weet wat ‘peroe oe-rewoe’ beduidt. ‘Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u....’ En als ze nu.... als ze nu.... als de bruid.... ja, Moeder heeft gelijk, dan is dat in zekeren zin een leugen.... een valsheid....

Plotseling.... zóó gaat een kever, die je voor dood hield, die je maar liet liggen, de hoogte in.... zóó plotseling begint juffrouw Snoek opnieuw te huilen. Bitter.... bitter.... bitter huilen noemen ze dat. Zóó bit-

ter heeft ze nooit iemand zien huilen. Niet haar mond en haar oogen alleen, haar heele lichaam huilt. Moeder gaat naar haar toe, laat haar drinken.

Ze legt haar vork in haar bord.... idioot gezicht, zoo'n bende bruine boontjes in een plas.... Ze zit met haar hand om haar voorhoofd gespannen.... haar vingers drukken in den zolk aan haar slaap. Daar staat Moeder bij juffrouw Snoek.... hier zit zij zelf.... de tafel tusschen ze in. Menschen zijn verder van elkaar dan de sterren.

‘Ja.... wat zei u eigenlijk, Moeder?’

‘Het geld is het ergste.’

‘Hij had het ons niet mogen sturen. Hij had ons niet in de verzoeking mogen brengen. Hij wist toch dat we zoo bitter verlegen zaten. Honderd gulden.... o, een bankbiljet van honderd gulden!’

‘Hij deed het om zijn dochter.... om Mietje.... om de groote schande. Een Joodsch meisje.... bij de anderen komt dat voor, maar bij ons! Nog niet één keer, zolang de gemeente bestaat.’

‘Maar komt zoo iets later toch niet uit? En waarom konden ze dan ook niet wachten?’

Stilte, Moeder veegt haar oogen met haar zakdoek af. Buiten ruischt het al luider.... meer droppels, grooter droppels, ongelijker droppels dan zoeven. Je kent elken regen aan zijn geluid in de sloot.

Plotseling breekt op de kachel de waterketel los. Er stonden deze woorden in een boek.... in één, in tien, in twintig boeken:

‘Het vredig gezang van den waterketel.’ O, de ezels, die dat ‘vredig’ noemen. Het is een roode hel vol zwarte duivels.... het is een lichtlooze kermis, in een plasregen, waar dronken moordenaars lallen.... heksen zijn het.... een vliegende storm.... een kokende

zee.... pikkenacht, gillen van zeelui, die verdrinken moeten.... het is de lage, lange jammer van mensen die gebonden op pijnbanken liggen....rochelen van stervenden.... steunen van martelaars.... alle klacht en alle wanhoop.... alle angst en alle nood vaart uit de blikken tuit de kamer in.

‘En juffrouw Maartens had gezegd: ditmaal verkoos ze niet te komen. En laat iemand haar ongelijk geven. Met een man, die alles verdrinkt. Ze kreeg nog het geld van Karelte en het geld van Roosje.... En nu alweer.... eer we drie maanden verder zijn, alweer.... O, de bezoeking, de eeuwige bezoeking....’ De woorden klagen, de stem jammert tegen den ketel in. Hamerslagen.... hagelslag.... Juffrouw Maartens is de vroedvrouw.... Over drie maanden heeft juffrouw Snoek haar weer nodig. Het kleine, bleeke Roosje kan nog niet lopen.

‘Eet je je boontjes niet op? Heb je geen trek, van avond?’

Menschen zijn verder van elkaar dan de sterren. Ze zit achteruit in haar stoel, laat het lamplicht in haar oogen bijten. Pijn, die verdooft.

Hemel en aarde.... hemel en aarde.... is er niets dan dat? Heeft Andy gelijk.... is er niets dan dat? Waarom is juffrouw Maartens over drie maanden weer nodig bij juffrouw Snoek, die het ‘een eeuwige bezoeking’ noemt....? Waarom heeft.... Mietje Weil.... niet kunnen wachten? Hemel en aarde.... Hemel en aarde.... hemel en aarde....

‘Wat zit jij daar toch in die lamp te staren? Doe het niet, laat het gauw, het is slecht voor je oogen.’

Ik wil met de eene pijn de andere dooven, dooden...

‘Ik keek, of er misschien ook olie bij moet...’

‘O, als dikke Boasson het maar gedaan kon krij-

gen van je man. Dan hadden we de meerderheid, dan waren we gered. En we zouden niet rusten, eer het geld was teruggegeven, tot de laatste cent.'

'Ja.... het geld.... want het geld is zoo erg.'

Hooger, helscher raast de ketel. Je hield het niet uit, als je het altijd verstond.... je hield het heele leven niet uit, als je altijd alles verstond. Het meeste gaat je voorbij.... Eén ding tegelijk, en dat nog maar half. Waterstem.... windstem....

Hoe heet het toch, hoe heeft juffrouw Koeman het dien dag ook genoemd? Ze schreeuwde het over de onderdeur naar doove Breg.... Een Dorre Bruid.... zóó heet het. En ze bedoelde Kaatje Punt, en nu is het Mietje Weil. Woorden uit droomen, klamkoude, vlamheete woorden: Perrol met de Roode Hand -, de Man met het IJzeren Masker.... een Dorre Bruid.

'Maar Moeder, hangt het dan nu van Vader af?'

'Ja, van Vader....'

'Ja, van je vader....'

Maar dan hoeft juffrouw Snoek toch niet bang te zijn. Zóó wreed is toch niemand, en Vader zeker niet. Ze hebben berouw, en het geld wordt teruggegeven. Wie zou meer kunnen doen?

'Juffrouw Snoek, dan hoeft u toch niet....'

'Nathan is aan de nagedachtenis van zijn Vaderzaliger zooveel verplicht.'

Aan Grootvaders Nagedachtenis. Nagedachtenis.

O, als was de deur open gegaan en de Nagedachtenis binnen getreden.... zelfs het razen van den ketel is tot een 'Jikdal' tot een treurzang verzacht.... doodsbedroefd, maar niet langer woest. Vóór de Nagedachtenis binnentrad, was er deze eene zekerheid: 'Vader moet het doen, Vader moet hem redden' -, en nu is er deze andere zekerheid: 'Vader

mag het niet doen, Vader moet hem aanklagen.'

Ja, hij moet aangeklaagd worden! Er is maar één woord voor wat hij deed, een woord dat je nooit tegen juffrouw Snoek zult zeggen.... mijnheer Snoek is omgekocht! Ze zaten zoo bitter verlegen, ook Grootvader was arm, er was soms geen brandstof in huis, er lagen onbetaalde rekeningen in de la. En toch heeft Grootvader het geld niet aangenomen. Er was een fout begaan in de kaasmakerij en Grootvader was de Hoeder, de Hoeder van de ritueele wetten.... de schade kon ontzaglijk zijn -, het was de kaas voor het Paaschfeest bestemd. Toen, tegen den avond is een van de heeren naar Grootvaders huis gekomen en heeft over dit en dat gesproken, en eindelijk uit een zwarte portefeuille twee honderd gulden voor den dag gehaald. Twee honderd gulden! En Grootvader heeft gezegd: 'U moogt blij zijn, als ik hieraan geen ruchtbaarheid geef, dat u dit hebt gedurfd.' En de ander heeft zijn tweehonderd gulden weer bij zich gestoken en is weggegaan. En natuurlijk heeft Grootvader er geen ruchtbaarheid aan gegeven, dat is het mooiste aan die mooiste daad. Onverzettelijkheid zonder edelmoedigheid is te weinig, edelmoedigheid zonder onverzettelijkheid is niet genoeg, maar samen....! Onverzettelijk en edelmoedig.... Mooiste daad der drie, die ze van Grootvader weten.

Er was eerst een groot gevecht op de paardenmarkt van dat dorp, de veldwachter lag ruggelings op de steenen, onder den dronken Belg, die veel sterker was dan hij. Schreeuwend stonden er de boeren omheen, maar niemand, die iets dorst, de Belg had zijn groote, scherpe mes getrokken. Grootvader kwam voorbij en greep hem bij de polsen en ontwong

hem het mes en hield hem met zijn eenen arm en met zijn beenen in bedwang.... en heeft hem met anderen samen gebonden.... want ja, toen durfden die boeren wel, en terwijl dat alles voorviel heeft Grootvader geen geluid gegeven, geen woord gesproken. Maar een juffrouw viel flauw, omdat Grootvader zoo bleek zag, boven zijn zwarten baard. En later heette Grootvader op dat dorp: de sterke Jood.

En er was een klein kind in een sluisolk gewaaid.... op een stormdag van voeten hoog in een sluisolk gewaaid.... en van voeten hoog is Grootvader het nagesprongen, den donkeren sluisolk in.... en daarvoor heeft Grootvader een groote gouden medaille gekregen, maar die heeft Grootvader later weer moeten verkoopen....

Maar de derde daad is de mooiste daad, en in de voorkamer hangt Grootvaders portret.... Denken aan iets.... dat is een deel van je zelf uitzenden naar dat, waaraan je denkt.

Denken aan Grootvaders portret, in de voorkamer, in donker.... dat is daar zijn, en hier zijn, gelijktijdig. O, het wonderlijke dat soms ineens aan doodgewone dingen is.... En iedereen zegt, dat zij op Grootvader lijkt. 'Jij met een baard zou sprekend je Grootvader zijn.' Het eene oog wat wijder open dan het andere -, de eene wenkbrauw puntig, de andere vlak.... maar Grootvader kon honden met zijn oogen bedwingen. Dan ook moet je eerst op de proef zijn gesteld....

Juffrouw Snoek is even de kamer uit gegaan.

'Moeder, wat zou er eigenlijk kunnen gebeuren als de heeren mijnheer Snoek aanklagen bij het Rabbinaat?'

'Ze kunnen er broodeloos door worden.... het is

een heel ernstig ding.... en het geld.... zie je.... het geld. De Opperrabbijn is streng.'

O ja.... de Opperrabbijn is streng. Je was nog een kind, één keer in het jaar kwam hij de school inspekteren.... hij werd met een rijtuig van den trein gehaald en geen dag in het heele jaar hoorde je zoo duidelijk het lekke kraantje in de turfkast, roerloos zat je en je vingers waren koud, en je hart bonsde boven je benauwden buik en door die inwendige benauwdheid wentelden de woorden, die je straks zou moeten zeggen.... de 'Lofzegging bij het aanschouwen van eenen Joodschen Wijze....' en telkens ging een van de commissie-heeren naar de buitendeur... zijn laarzen kraakten in het gangetje.... hij liep op zijn teenen, en je begreep niet waarom, maar je zoudt het zelf ook hebben gedaan.... en je probeerde mee te luisteren in de verte naar naderend hoefgeklap, aanrollend wielgeratel.... dan eindelijk kwam er een uit het gangetje, bleek.... 'De vigelante komt eraan.' En je werd koud en warm.... want nu was er het oogenblik.... nu zou je hem dadelijk zien, en overeind gaan staan in de lange bank en met allen tezamen de 'Lofzegging bij het aanschouwen van eenen Joodschen Wijze' zeggen.

En voor dien hooggezeten, strengen man, met zijn grauwe, oude oogen zal die arme mijnheer Snoek nu misschien worden aangeklaagd.... en wat kan een Opperrabbijn begrijpen van armoede, van schulden bij den bakker, den schoenmaker, den boterboer.... en Vader moet de beslissing nemen, en Vader begrijpt wel wat armoede is, maar Vader is ook Grootvaders oudste zoon!

Ja, dit is wel de groote, zware ernst.... en toch zijn het tegelijkertijd de lichte dingen, waaraan je je vast-

klemt tegen dat andere, dat verborgen-lokkende. O, Andy, het kan niet zijn, dat jij gelijk hebben zoudt...

Maar welke beslissing zal Vader nemen....?

Stil, na haar laatste huilvlaag, zit juffrouw Snoek daar weer samengezonken als een zak. Haar oogen zijn weggehuild, diep in haar hoofd, haar mond is slapgehuild, haar kale, oude, rossige bandeau zit scheef over haar gele voorhoofd, dat glimt als had ze zich gewasschen, maar vergeten af te drogen. Wat moet je nameloos ellendig zijn, om zoo te zitten, zoo ineengezakt, zoo bewegingloos. Broodeloos.... troosteloos.... het eene woord vaart achter het andere aan, als in een vers. Arm is hard.... maar broodeloos. O medelijden.... plotseling tegen je opbonzend medelijden.... rukvlaag, die je van den been stoot op een straathoek.... Zet het dan nog maar liever op een huilen, juffrouw Snoek.... o, zit daar niet alsof je zoo zou blijven zitten, al vloog het huis in brand.

Moeder heeft zachtjes een versch kopje koffie voor haar op het tafelkleed gezet. Ze neemt het haastig op, ze drinkt er gretig uit, het doet haar goed.... je ziet haar vluchten uit haar benauwenis. En nu durft Moeder ook even over iets anders spreken, en zij zelf vertelt.... Neen, van dat eene Hoofd, dien aardigen heer, die zoo nadrukkelijk zei 'U zult van mij hooren', heeft ze wel weer niets gehoord, maar de kans wordt grooter, dat ze blijven mag, waar ze nu nog maar 'tijdelijk' is, want Klein staat op de voordracht voor Hoofd, en dan komt er een plaatsje vrij.

'En dan hoef ik niet meer weg!'

'Dan zul je ook niet meer heen en weer kunnen reizen?'

'Neen, dat mag dan niet meer, dat is dan uit.'

'En heb je al naar een kosthuis uitgekeken?'

O, de arme.... de arme.... ze worstelt zoo.... ze ontwingt zich aan de benauwenis, die haar vermorzelt, maar ze kan het bijna niet, je hoort het aan haar stem. Onder haar klamme, gele bleekheid begint een strakke gloed te leven.... ze luistert.... haar ooren turen.... neen, dat kan je alleen van oogen zeggen.... En Moeder ziet het, Moeder voelt het en Moeder vertelt, om haar te helpen, van het gezin waar ze inwonen zal.... een hartelijk gezin, verwanten van 'oom' Zeelik. Het schijnt er zoo vroolijk, er wordt gezongen, lekker gegeten, er zijn meisjes, dochters zoo oud als zijzelf, die van uitgaan houden. O, ze zal het er goed hebben.... Moeder laat haar met gerustheid gaan.

‘En David heeft het ook getroffen....’

‘David.... ja. Maar dat is waar. Kijk.... vanmorgen is deze brief van David gekomen.’

O, Moeder, geef hier! Laat mij dadelijk den brief van David lezen.

Ja, het gaat hem goed, hij is tevreden. Vroeg in den morgen komt hij naar het groote huis.... langs een zandpad.... de morgenzon zet de vensters in gloed.... het is dan nog overal zoo stil.... op de akkers, in de lanen, in den grooten tuin. Daar rijdt hij nu zelf Berthold in het wagentje.... en overhoort hem zijn lessen, en legt hem alles uit. Eerst duwde de knecht en David liep naast het wagentje, maar zoo heeft Berthold het niet langer gewild. Hij zit 's morgens aan zijn raam, als David komt.... daarom moet David juist dat zandpad nemen, niet den berkenlaan.... hij ziet hem dan uit de verte komen. Hij zit.... aan zijn raam.... wat was dat ook weer.... wat was dat toch?

‘Staat hij aan zijn raam te staren
In zijn witte hemd alleen.’

Is dat dan Berthold? Maar toen kende David hem toch nog niet.... Hij zit aan zijn raam.... en alle dagen vraagt hij hetzelfde: David moet in het huis komen wonen. Maar dat kan David immers niet, en dat mag hij immers niet, dat zou Vader hem niet willen toestaan. Maar ook zelf wil David het niet. Stipter dan zij hield hij zich hun kinderjaren aan de ritueele Wetten. Hij kan bij Berthold niet inwonen gaan, Berthold moet het hem niet alle dagen vragen. De heele brief is over Berthold.... overal die naam, als een portretje. Elf jaar is hij nu geworden.... zoo mooi.... zoo blond.... Hij doet voor David, wat geen dokter van hem gedaan kan krijgen.... de eindeloosherhaalde oefeningen.... Voordat David kwam, sloeg hij met vuisten naar den dokter.... hij geloofde niet, dat hij ooit weer zou lopen.... hij wilde er geen moeite voor doen.... nu gelooft hij, nu wil hij.... hij wil voor alle examens later werken, waar David nu voor werkt.... en David moet altijd bij hem blijven....

‘Gelooft u het ook niet, Moeder? Dat David wel altijd bij Berthold blijven zal?’

Wat is dat zonderling.... wat is er toch? Ze zag een zandpad tusschen breede lanen, een raam dat in de ochtendzon gloeit.... Berthold zit aan het raam; in de verte, over het zandpad, komt David er aan.... maar hier zit juffrouw Snoek. Zóó, als van een verre reis.... ik ben nog daar, ik ben weer hier.... en ik ben weer op twee plaatsen tegelijk.... en het ruischt in de sloot.... het is avond.... Dit ruischen, deze avond.... de ronde, gebronsde lamp.... al die winters.... al die avonden.... het kon nu elke avond van elken winter zijn.... De Tijd.... de Tijd.... een dofverguld pendule-beeldje, mal oud ventje.... en dit waarvan je plotseling vol-vloeit heet: herinnering.

Wat ben je eigenlijk gauw met wat woorden tevreden.... en wat grijpen ze weinig.... van wat verborgen is. Neen, ook dit zijn de woorden niet.... neen, ook dit bedoel ik niet.... Eigenlijk bedoel ik: er zit hier wel visch, maar ze willen niet bijten....

Hebben nu Moeder en juffrouw Snoek al stemmen gehoord? Ja, je ziet het ze aan. Stemmen en stappen had hun luisteren al te voorschijn gehaald, uit het ruischen, uit de verte, die nu pas zij zelf onderscheidt. 'Moeder.... ze komen eraan....'

De beslissing.... de Beslissing.... die is nu heel dicht bij.

Zijn ze eigenlijk met tweeën.... of zijn ze.... met drieën....?

Met drieën.... Want de straatdeur ging open....

Het is, als kwamen ze van een verre reis, als waren ze vermoeid. Vader....Vader.... wat hebtu beslist.... wie van beide heeft u in bezit genomen.... het Medelijden of de Nagedachtenis?

Eer zij, eer Moeder er iets van begrijpt.... eer één woord is gesproken.... juffrouw Snoek staat bij haar man en ze omhelzen elkander.... Rust. Zóó heeft het moeten zijn. Rust.... maar de Nagedachtenis sluipt de kamer uit. O, Nagedachtenis, je wordt toch zóó vaak geëerd.... dezen eenen keer moest het andere zwaarder wegen.

Juffrouw Snoek staat te huilen over Vaders hand.... en er wappert iets: de groote, roode zakdoek van dikken Boasson.

'Geef eens gauw wat koffiekopjes, jij....'

'Ja graag, dikke Boasson.... ik bedoel.... mijnheer Boasson.'

Hij houdt lachende in zijn groote, dikke hand een grooten, vetten zak omhoog.

‘De mooie kopjes, Moeder, de Sabbathkopjes.... is dat goed?’ Andy.... Andy.... nu weet ik het zeker.... dat jij ongelijk hebt! Dit is het leven! Voor deze zware dingen, lichte dingen tegelijkertijd, licht waar je in vlucht.... machtig, wit, stralend licht.... voor dit zoo met elkaar te doen.... zoo voor elkaar te doen... te zijn... overvloeien... samenvloeien... voor dit zijn we geboren.... zijn we elk opnieuw, zijn we elk op zijn beurt, geboren....

‘Zal ik meteen maar inschenken, Moeder?’

Ze zitten hand-in-hand.... mijnheer Snoek en zijn vrouw.... als blijde kinderen kijken ze elkander aan. Ziet hij niet hoe leelijk zij is, met die kale, afgezakte bandeau en dien dikken, paarsen neus.... ziet zij niet dat hij een mond vol brokkelige, bruine tanden heeft....?

Als blijde kinderen kijken ze elkander aan....

De dikke Boasson vertelt nu van de gesprekken. Toen Vader het maar eenmaal eens was geworden met zichzelf, heeft Vader ook mijnheer Wolfsthal overtuigd. Hij heeft dit gezegd. ‘Ik zal dan....’ zóó woordelijk heeft mijnheer Wolfsthal gesproken, ‘Ik zal dan ditmaal Genade voor Recht laten gelden.’ Ja, zóó sprak mijnheer Wolfsthal, in zijn deftigen stoel, in zijn deftige kamer. Dikke Boasson bewaarde de woorden als in een doosje en nu staan ze op tafel tusschen de kopjes en iedereen kijkt er naar.

‘Dat moesten de menschen maar wat vaker doen, dat moesten de menschen altijd maar doen.’

Vader schudt het hoofd.

‘Als het altijd kon. Maar je komt er niet mee. Het moet ook niet altijd, mag ook niet altijd. Want waar ging je heen? Genade is mooi.... maar je komt er ook niet zonder Recht....’

Vader.... vader.... laat ze het niet hooren. Als blijde kinderen kijken ze elkander aan. Vergeet het nu even, leg het van u af, dat u Grootvaders zoon bent. De Nagedachtenis weet het nu al.... Laat dit oogenblik van nu, ons zitten hier bij elkaar, rondom de tafel en de lamp als een zon tusschen onze hoofden, daar dikke Boasson en Moeder en u en ik en zijbeiden.... o, laat het volmaakt zijn. Ik voel het ook wel.... het is zoo eenvoudig niet als Boasson zegt.... ik voel het ook wel om ons leven heen staan.... stijgen.... opstaan.... raadselen.... vragen.... zóó voelde ik als kind de zee buiten tegen den duinen-wand, toen de meester ons op school had verteld, dat we lager wonen dan de zee.... maar de meester zei ook, dat we onbenauwd mogen slapen in onzen diepen kom.... zoo voel ik ook wel dat dit alles als de zee om ons leven heen staat, donker, ondoorgrondelijk.... dit raadsel van Genade en Recht.... van Medelijden en Nagedachtenis.... en dat.... waar Andy over spreekt.... en alles.... tijd en herinnering en waar we van daan komen, waar we heengaan, wat onze beteekenis is.... wind en regen.... maar laat dit van nu even volmaakt mogen wezen....

De dikke Boasson schatert, omdat Moeder de laatste koek maar niet in zessen deelen kan.... hij wil het mes, hij wil het nu zelf.

.... en wat was dit toch, hoe stond het er toch....

- Maar om nu die stip van zegen

Te middernacht en in die bolle woestenij....

O, maar, dat is De Genestet, dat is uit 'Arme Visschers'. 'Stip van Zegen' is eigenlijk wel mooi.... ook 'bolle woestenij'. Stip van zegen.... het lichte

binnenste van een klein, eenzaam schip.... het stuift over de golven.... midden in den nacht, midden in de zee.... en zóó is ook dit van hier, is dit van nu, is dit van ons.... Stip van zegen, en buiten in donker razen de raadselen en klagen de vragen....

III. Stemmen

Het is een najaarsavond als een zomernacht, het ruikt in den winkel naar gember en naar rozen. Tusschen de glanzende witte wanden is het er zoo wit en zoo licht en zoo heet, als zat je binnen in een groote lamp, maar dat suizen is enkel het kleine, blauwe vlammetje dat uit een ijzeren mondje naast de juffrouw op de toonbank brandt, en de juffrouw is ook in het wit. Ze staart, ze is moe, haar harde wangen gloeien, haar dikke boezem deint, haar hand lijkt onbestuurd, een suffice, slaafsche hand, die grijpt de vormpjes van de zwarte hoop, tilt ze naar het vlammetje, schudt ze leeg, slingert ze weg.... en de bolusjes vallen in den zak.... vier, vijf, zes....

‘Asjeblieft, juffrouw. En u mijnheer?’

De deur blijft open. Met drie, vier tezamen joelen ze binnen, zingend het duister uit. Ze dringen speelsch voor elkaar heen om het eerst te worden geholpen, ze willen weer weg.... in de besloten, witte hitte smachten ze naar het zoete, opene donker, waar in de grauwe gevels de vensters gloeien, onbedekt, oranje, ros en rood.... meisjes en jongens reiken met hoofd en bovenlijf zoo ver ze durven naar buiten.... naar meisjes en jongens beneden in de straat.... er is een lauwe, schuifelende wind en hoog over alles een maanlooze sterrenhemel.

Zelf zit ze op een kist tegen den achterwand tegenover de open deur en kijkt naar de prenten en kijkt naar de juffrouw en kijkt weer eens de lamp in en weer eens naar buiten en naar de gezichten van wie den winkel binnen komen.... menschen allemaal.... menschen als zij-zelf.... mede-menschen.... en heeft

allang haar beurt voorbij laten gaan.... maar dit is de zoete gevangenschap. Zóó hing je vroeger met je borst tegen een hekje, boven hondsdrif en eereprijs, bij een tintelende sloot.... en je oogen vlogen uit over het voorjaarsland.... en er waren bijen.... en je soesde.... alles werd wijd.... zelf werd je het ook, je dijdde uit, je kon juist nog blijven voelen hoe heerlijk je dat vond.... zoo te staan in de zon en zoo wijd te worden, dat je den horizont raakte....

Maar wat wordt het hier vol, vanavond. De heele buurt loopt uit om bolusjes.... de knechts kunnen er niet tegen bakken, ze komen beneden vormpjes te kort, ze sturen voor elken handvol leege den jongen naar boven.... Eergisteren is het Groote Verzoendag geweest, de honger lijkt nog niet gestild.

Nu zal de juffrouw wel weer dadelijk roepen, en ze weet dat het niemendal geeft.... 'Vader, vader.... vader dan toch.... komt u me toch eens even helpen.'

Boven het groene trapje is een open kantoortje, nog feller wit van licht dan hier en de zware man zit er met zijn schommelende, roodharige hoofd over zijn dikke boeken, en hij geeft zelfs geen antwoord, wuift afwerend naar achter met zijn hand, wrevelig knarsen zijn zware voeten over den zanderigen vloer. Het is een wreede, vreemde man, hij heeft een dunnen, dichtgezogen mond.... en haar moeder is dood.... en ze leeft alleen met hem.... en haar borst gaat op en neer onder het strakke, witte schort.

Kijk, daar buiten, juist voor de deur, ligt een groote, losse papierprop, blinkende wit, tegen den trottoirrand gewaaid. Hij ritselt, hij spartelt.... als onder een hand gevangen.... spant zich in om verderop te komen.... den winkel voorbij.... je ziet dat dui-

delijk gebeuren.... je zoudt hem wel willen verlossen, verder helpen.... Het lijkt of hij leeft.... je zoudt haast zeggen: hij heeft een werkenden wil, als je hem zóó hardnekkig ziet streven. En waarom zou je eigenlijk niet mogen zeggen, dat hij leeft? Een afgezonderd stukje wind, dat is zijn plooiën binnengekropen.... dat is hem tot ziel, tot wil, tot streven geworden. Een afgezonderd stukje wind.... en een mensch dan....? Ja, maar er gebeurt zoo onmetelijk veel in een mensch....

De rozen geuren in hun groote aarden kom achter de bascuul. Eer ze het weet, is ze de kist af -, waarom juist nu? Zoo ook deed ze als kind.... liep alle tuinen langs en rende er dan plotseling een binnen, daar waren dan hyacinthen, op een perk boven het gras, vochtig, koel. Elke geur leidt andere poorten door tot andere droomen.... en er zijn er zoo veel.... en dat is dan nog alleen maar geur. Hyacinthengeur is niets dan zoo-maar de hemelsche tevredenheid.... maar rozen maken je tot een harmonica.... wijd-open word je getrokken en er stijgen geruischen op, klanken zoo vreemd en zoo diep.

Ze zit weer op de kist tegen den muur.... juist even te laat. Bonzend drijft haar hart het bloed naar haar hoofd. Bertha en Saar zijn binnengekomen en ze hebben het gezien en ze lachen haar uit, met een jongen, de jongen die Bertha naloopt, lachen ze haar uit. Was dit staan over een kom met rozen gebogen dan weer zoo iets gek's? Wat is het moeilijk, om hier niet gek te doen. Je schijnt toch maar niet zoo licht te kunnen afzien, hoe anderen zich gedragen. Dit half jaar al doet ze haar best. Van den eersten dag af heeft ze haar best gedaan. Ze zeiden: je moet je haar laten groeien, je loopt voor idioot met je

jongenshoofd, en ze heeft het gedaan. Andy zou het nooit goedgevonden hebben, maar Andy is weg, ze is weggelopen met een getrouwden man, hij wachtte bij de sluis, hij had een glinsterenden, waaienden baard. Zonder afscheid is ze weggegaan.... er waren al dagen vooraf geweest, dat ze nauwelijks meer groette, het rukte iets uit en een bloedende holte bleef, maar ze kon tóch niet Andy's jongen zijn, ze wil een meisje zijn. Ze draagt op Zondag den rood-fluweelen hoed, dien hebben Bertha en Saar met haar gekocht, het duurde uren, een heelen middag.... 'We gaan nooit meer uit met zoo'n sul'.... wel tien, wel twintig gingen op en af, de spiegelkasten flitsten.... o, het was een plaag.... en ze drukken de randen over je ooren.... en ze blazen hun adem in je gezicht.... en ze heeft hem altijd scheef op haar hoofd.

Ze zit met de zusters en de vriendinnen op Bertha's kamertje, ze pakt een lapje mouw, ze grijpt een plukje rok tusschen haar vingers, ze zegt: wat mooie stof, - wat kost je die stof, - zoo ziet en hoort ze anderen doen, - het lijkt eenvoudig, maar... je moet het kunnen. Hetzelfde met de modeplaten. Ze zegt: dit zou mij wel flatteren - maar de anderen lachen. Ze kent al hun liedjes, ze kent 'Stoere Bard Sosthène,' ze kent het liedje van 'Trinquant, die brave kapitein....' ze kent 'Vaar, lichtmatroosje....' en tóch is het niet hetzelfde. Er woont ergens in de buurt een zanger, dien ze allemaal aanbidden, ze vertellen het elkaar, als ze hem op straat zijn tegengekomen. Bertha heeft hij toegelachen, en toen heeft ze dadelijk zijn portret gekocht, in een lijst van oranje pluche en hij heet Phlippeau en nu staat zijn portret tusschen dat van de zusters en de vriendinnen op het kastje in Bertha's kamertje, en al die portretten zijn

hetzelfde: de schouders half ontbloot, hoofden en halzen naar achteren gedraaid, wijd-open oogen, strakgespannen monden. Dat is: 'modern' en 'chique'.

'Modern' en 'chique' moet alles zijn. Van kleeren: 'het nieuwste' of: 'iets aparts.' Gemakkelijk is het allerminst, je wordt er niet uit wijs, je hebt letterlijk altijd iets verkeerd gedaan.

Ze zit weer op de kist en komt tot rust, er wordt niet langer op haar gelet. Lange Joppe kwam den winkel binnenstormen.... en alle meisjes dringen om hem heen en alle jongens slaan hem op de schouders. Goochelen kan hij, dieren nadoen kan hij, grappen vertelt hij eindeloos en zelfs de juffrouw achter de toonbank laat even haar handen rusten, haar oogen leven op, ze glimlacht, haar borst komt tot kalmte onder het strakke schort.

En tegen den trottoirrand ligt nog altijd die eenzame papieren prop, blinkend in donker, en spant zich in om verderop te komen.... en lijkt een vriend van sinds een oogenblik.... Ja, er is iets in die prop, dat voor het uitlachen troost, maar wat.... dat laat zich niet verklaren.

Onverwacht heeft hem een menschenvoet bevrijd, de trage voet van een oud, gebogen man, - hij is verlost.... en daar gaat hij.... en goede reis nu, papieren prop, met je ziel en je wil van een losgeraakt stukje wind.... en wat zal er nu verder met hem gebeuren.... o vreemd, die kleine schrijning, als was dit een afscheid, en datzelfde dwaze, oude medelijden.... want alleen, in den avond, trekt hij nu verder....

'Goeden avond, mijnheer Balloski....'

Het klinkt te hoog, te overmoedig, van te veel.... Aarzelend, wantrouwig blijft de oude man staan. Zijn oogen knippen tegen licht en rumoer, hij deinst

achteruit, hij ging maar liefst weer terug.... maar Joppe heeft hem al te pakken, met zijn schallende, schetterende stem pakte hij hem beet, trekt hem naar zich toe.

‘Goeden avond, mijnheer Balloski, goeden avond! En hoe vaart mijnheer Balloski sinds de vorige week? En hoe heeft mijnheer Balloski den Verzoendag doorgebracht? Ik vraag: heeft mijnheer Balloski aangenaam gevast? Wanneer mijnheer Balloski zoo aangenaam heeft gevast als ik, die hier voor hem sta, zijn onderdanige dienaar, - dan heeft mijnheer Balloski alleraangenaamst gevast....’

Saar en Bertha en Rachel en Selien bonzen als ballen tegen elkaar, duwen elkaar tegen den muur, tegen den toonbank van het geweldige lachen.... maar Kaatje en Roos kijken ernstig, ze keuren het af. Iedereen in de heele buurt weet immers hoe Joppe heeft ‘gevast’ -, en zelf weet ze het ook, ze is erbij geweest, ze heeft eraan mee gedaan. Met allemaal zijn ze in Joppe's huis geweest, waar hij de baas speelt over zijn halfblinden vader, zijn goedge moeder, de zusters, die hem van kind af hebben verwend -, en ze hebben op den Grooten Verzoendag verboden dingen gegeten!

‘Ben jij zoo kinderachtig.... geloof jij dat zich God bemoeit met wat wij eten....?’
Ja.... neen.... er zat toch weer iets scheef. Je redeneering kan sluiten en dan nog kun je ongelijk hebben.

‘En Herman Melhado komt ook! Hij komt! Jij heilig boontje.... zóó heilig ben je dan toch niet....’

Ja, hij was er ook. Hij is lang, bleek, zijn tanden blinken. Hij gooit zijn hoofd achterover als hij lacht.... dat doet je plotseling rillen.... hij lacht heel vaak. En zijn gitaar had hij meegenomen -, maar dat

duldden ze toch niet, dat hij op den Verzoendag gitaar zou spelen! Tegenover Joppe's huis is een kleine buurtsynagoge.... ze stond aan het raam en keek juist op het binnenplaatsje neer.... en nu en dan kwam er een oud heertje, of een dikke juffrouw in het zwart, met een grooten, witten zakdoek in de hand.... of een kleine jongen.... of een meisje.... elk kwam een oogenblikje zich verpoozen.... je kon je denken hoe het binnen benauwd moest zijn, alle kaarsen aan het branden, en gesloten gordijnen, menschen in doodshemd.... en zij in Joppe's kamer, de ramen wijd open, de tafel vol met het verboden eten.... en over de wereld een gloeiende, gouden zon, want dit najaar is een zomer gelijk....

Zij stond aan het raam.... ze hoorde hem achter zich.... voelde hem achter zich.... voelde hem komen.... een rilling in de holte tusschen haar schouderbladen.... en daar was hij, naast haar, en zijn arm lag om haar heen. En zoo stonden ze samen.... de warmte van zijn hand om haar heup, en hij toch een vreemde. O, blijf daar niet naast mij, jij vreemdeling, jij vreemde, je bijzijn is onzinnig, is ondraaglijk.... o blijf op mijn heup, jij warme hand. En toen kwam er een oud vrouwtje de synagoge uit.... ze liep haastig, benauwd, het binnenplaatsje op.... en ja, dat was ditzelfde oude vrouwtje dat daar nu staat, achter Jitschak Balloski en ze vermaant Joppe met haar oogen, den ouden man met rust te laten. Maar Joppe lijkt dol.... de meisjes vleien hem dronken.... ja zeker, het was het zelfde oude vrouwtje en Herman zei:

‘Wat zeg jij nu wel van zulke idioten...?’

Toen sloeg het eene gevoel het andere dood.... Vreemde, jij, je bijzijn is ondraaglijk.... en de warme hand werd een weerzin, een belediging.

‘Neen, neen.... het zijn geen idioten.’

De wind suist langs de open deur, is luider dan zoeven.... een zoete reuk uit den kapperswinkel waait in, waait voorbij.... Hij liep naar de tafel terug, hij zei iets tegen Selien, hij lachte, gooide zijn hoofd achterover.... o, ze rilde.... zijn witte tanden, zijn roode lippen. Neen, neen, neen.... niet aan denken.

Joppe, o malle, laffe grappenmaker.... Joppe, ik moet tòch om je lachen.... lachen met tranen in mijn oogen....

‘U geeft maar geen antwoord, mijnheer Balloski. U denkt, geloof ik, aan niets dan aan bolusjes en boterkoek. Hebt u, of hebt u niet den Verzoendag aangenaam vastende doorgebracht?’

Het oude vrouwtje kropt het nu niet langer.

‘Spotter.... spotter.... of denk je soms dat de heele buurt het niet weet.... goddelooze jongen.... Gegeten en gedronken hebben jullie, den heelen dag....’

De juffrouw achter den toonbank kijkt doodsbenauwd naar boven, het kantoortje in. Even staat Joppe tot stilte beschaamd, maar dat even is alweer voorbij.

‘Daar u hoort, wat ze zegt, zoo mag ik het u niet langer verhelen. Maar u, mijnheer Balloski.... u als geleerd man, als kundig man.... gelooft u in een God, die van ons verlangt, dat we ons heele dagen zullen martelen met vasten...? In gemoede, mijnheer Balloski, vindt u het eten op den Verzoendag een erge zonde?’

‘Ja.... het is erg.... erg zooals jullie alle wetten schendt. Want dit is de vraag: wat doe jullie ervoor in de plaats?’

Nu wankelt Joppe toch even.... de oude, felle oogen boren zoo recht en zoo diep de zijne in.... wat zal

hij zeggen...? Hij lacht.... als water over een steen, zoo sluit zich zijn lach over dat ééne oogenblik.

De meisjes keeren zich af, dit begint ze te vervelen.... ze neurien, verschikken voor het spiegeltje haar strikjes, tikken tegen haar kapsel, verstecken een haarspeld.... is het dat misschien, wat je moet leeren.... zoo neuriend wiegelen.... strikjes verschikken.... haarspelden verstecken.... maar hõe leer je het, om steeds aan je strikjes en haarspelden te denken....

Saar heeft haar lekkers en wil weggaan, maar plotseling grijpt Joppe haar vast, trekt haar in zijn armen, dat ze gilt van lach en schrik. ‘Saar.... neen.... je moet niet weggaan.... Mijnheer Balloski wil iets weten. Hij wil weten: wat doen jullie er voor in de plaats?’

Ze gooit zich achterover tegen Joppe's arm.... ze lacht met trappelende voeten.... en al de andere meisjes zijn weer om haar heen en ze kaatsen elkaar de woorden toe: ‘Mijnheer Balloski wil iets weten, hij wil weten: wat doen jullie ervoor in de plaats! Saar, wat doe jij ervoor in de plaats?’ Ze fluisteren.... mond-in-oor.... mond-in-mond.... en ze lachen. O, dit is schandelijk.... schandelijk! Maar de oude Balloski merkt het niet. Twee jongens zijn binnengekomen, rosse, bleeke, ernstige broers, en tegen die twee jongens praat hij nu, en tegen haar-zelf, ja, ook tegen haar. En Joppe drijft langs hen heen met stampen en stompen de meisjes den winkel uit, rent zelf achter ze aan.... je hoort hun lach den avond in verflauwen....

‘Neen, het zit niet in iets dat je doet of in iets dat je laat. Maar je moet het jezelf moeilijk maken. Ze vragen het mij zoo vaak.... ze vinden allerlei dingen kinderachtig, maar daar zit het niet in. Ze vragen: wil God dit of wil God dat van ons.... God wil

maar één ding: we moeten het ons zelf moeilijk maken.'

Dit is een dageraad, een doorbrekend licht. Ze is naast de rosse, bleeke broers komen staan.... ook in hen dringt het doorbrekend licht en ze kijken alle vier elkander aan, het is een oogtenkring....

'De socialisten maken het zich moeilijk.... ze vechten met de politie.... ze raken hun betrekkingen kwijt.... ze loopen bebloede koppen op.... ze eten droog brood.... en daarop komt het aan.... Niet wat je doet of wat je gelooft of wat je denkt, maar of je er wat voor over hebt, voor je gedachten en voor je geloof. En dat hebben de socialisten.'

'Stil, mijnheer Balloski, om gods wil, wees stil, mijnheer Balloski.'

Het oude vrouwtje waarschuwt hem met smeekend gefluister.

De treden van het groene trapje kraken.... hij komt naar beneden geslopen, hij lijkt een dier, met zijn loerenden kop.... hij rekt geluidloos zijn dichtgezogen lippen.

'U zegt, mijnheer Balloski....?'

'Ik zeg nog niet, dat ze daarom deugen....'

'Nee, zoowaar als ik leef, Content, hij heeft niet gezegd, dat ze deugen!' Het oude menschje gilt het schier uit.

'Maar ik zeg ook niet, dat ze niet deugen. Ik zeg niet dat ze deugen en ik zeg niet dat ze niet deugen.'

Hij keert zich om, hij is al weg.

'Uw boterkoek, mijnheer Balloski....'

Hij hoort het al niet meer.

Het oude vrouwtje schudt het hoofd, de rosse broertjes lachen even tegen elkander, verlegen, verwezen en komen naar de toonbank toe. De lichtglans is al uit hun oogen weg.

‘U gaat misschien zoover mee den weg uit....?’

Het oude stemmetje zingt, ze vingen onwillens elkanders oogen.

‘Ja, graag....’ O, vriendschap, warmte.... harten van menschen, dicht aan je eigen hart.... plotseling is haar dit oude vrouwtje lief.

En ze gaan naast elkaar, in den schuifelenden wind, die koel lijkt, maar niet koel kan zijn, of je zoudt niet telkens je vochtig gezicht hoeven af te vegen. Boven, beneden, in de open, lichte kamers gloeien de rosse, roode, oranje lampen.... en overal zijn de zingende stemmen, als stonden de huizen zelf den avond in te zingen, met wijd-open gloeiende monden. Klagende gaat het oude vrouwtje naast haar in donker.

‘Waarom doet hij toch zoo.... laat hij zijn mond liever houden. Als hij er hier in de buurt den naam van krijgt, dat hij soosieaal is.... en hij moet het van iedereen hebben, van centjes en dubbeltjes moet hij het hebben.’

‘Is hij zoo arm....?’

‘Ja.... arm.... en heelemaal alleen.’

Ze vertelt en zijn leven breekt open. Losgescheurd van zijn gezin, berooid uit Rusland verstooten. O, gevloekt land.... Men kan in een vochtigen kelder geen boekenzaak drijven. Neen. En als hij dan nog zijn mond maar houden wou....

Als sneden van messen door het beeld van dit leven heen, lach en lied. ‘Chantez, Chantez, ma belle....’

Dat is een prent: Port-Said, een wegstoomende boot.... een zee, zwart-grauw, uit een lichtende toren met melk overgoten.

Hier blijft ze alleen, het oude vrouwtje ging haar steegje binnen. Alleen met den wind, met de reuken, de zingende gevels....

Was dat daar niet even een grasreuk, van ver buiten de stad, waar water en weiden liggen te ademen in donker, in hun slaap.... en is dat witte daarginds niet haar vriend de papierprop, die kampende verder streeft, door de lange straat? Waarheen....? Waarom....? En is niet, wat daar nu komt....? O ja, het komt, hij komt.... dit was de rillende zucht, die van alles bevrijdt.... en nu de zachte greep om haar hals.... het is de nieuwe Vriend, het is de Verwondering.... en er is geen schuwer vriend dan hij...., er is ook geen veeleischender vriend. Want alles verlangt hij en komt je nog maar nauwelijks nabij.... nooit nader dan die zilveren tintel, die versprong naast je oog, toen je klein was, als je spelend je vinger tegen je oogappel duwde.... altijd naast je hoofd, naast je oog.... Je moet je zinnende aan hem overgeven.... doodstil moet je zijn.... je ontkleeden, je ontdoen van alles.... luisteren. En dan zegt de Verwondering: Dit nu is het Leven. En dan plotseling adem je zijn adem, de Verwondering. Je kunt het ook zelf wel zeggen - 'dit nu is het leven' - maar dan beduidt het niets, dan is het niets.... alleen dan als hij het je voorzegt: Dit nu is het Leven. De wind, die mij in windselen windt, de starende sterren.... ik, die 'ik' ben en 'ik' zeg.... ik-in-ik.... en stiller nu, stiller nog.... want dit is het hart.... 'ik' verging, 'ik' is niets.... dit is een kostbaar weten, een wankel, broos, onzeker weten.... maar wacht je nu wel, dat langs alles geleidelijk en gelijkelijk je peinzen vervloeien blijft.... zich nergens aan hecht, en nergens om stolt.... want elk ding, waar je afzonderlijk aan denkt, heeft 'ik' op sleeptouw.... en 'ik' keert terug, 'ik' wordt al groter, zwelt als een aanvarende boot, als een aanrazende trein, en er is niets

meer dan 'ik' met zijn dingen en de Vriend is weg....

O, hij vlucht voor het geringste.... dit peinzen al leidt licht tot gesuf, wakker schrik je en bent verlaten.... Je moet klaar wakend ingeslapen zijn, je moet aan niets en aan alles denken.... dan komt de Verwondering, dan is er die Vriend.... je moogt hem nauwelijks welkom heeten.... of hij rukt zich los.... en meestentijds stort je dan een leegte in.... maar ditmaal is er iets dat mij opvangt, dat mij steunt....

Jitschak Balloski.... en zijn woorden.

Ja, oude man, ik mag je wel danken.... want je zei het precies.... zooals ik het heb gevoeld, dien dag, aan het raam: God verlangt niet dit of dat, enkel 'iets', enkel, dat we het onszelf moeilijk zullen maken. En zoo leerde je van eilanden, door een schok uit een oceaan omhooggestooten.... en zoo een eiland is dit: naarmate ik het mijzelf moeilijker zal kunnen maken, naar die mate zal ik gelukkiger zijn.

Maar Ebner, gister op school.... Neen, eerst was het Bauk Boomsma, die pas met Arjen Brand is verloofd.... 'Jij, met je gegeef.... met je geloop naar de kinderen.... je heele sentimenteele gedoe.... je doet alles immers voor je eigen plezier....' Eer ze kon antwoorden, stond Ebner erbij, naast het hoge raam op het bovenportaal, waar het water zijn glansen doorheen slaat, tegen de witte muren, naar het witte plafond.

'Ja Bauk, je hebt wel gelijk -, en waarvoor denk jij nu, dat je socialist geworden bent?'

Bauk:

'Uit wetenschappelijk inzicht.... uit plichtgevoel.'

Ebners bleke mond vertrok in zijn baard tot een lach.

'Neen, Bauk, voor je eigen plezier, net als zij. Er

is niets dan lust, dien je zoekt, onlust, dien je mijdt.'

Vuurrood staarde ze, Bauk, ademloos leek ze en toen kwam Arjen Brand de trappen af en zond zijn snijdende stem al vooruit.

Hij is jonger dan Bauk, hij weet alleen van rechten, hij praat over rechten, staat op zijn rechten, meedoogenloos.

'Is onze waarde cynicus weer aan het oreeren?'

Donkerrood zag Bauk: 'O, het is een schande! Arjen, kom!' Ernestien liep voorbij, met een stapel schriftjes, de kleine, dikke, leelijke, lieve Ernestien, de nieuwe vriendin.... ze lachte even in het verder gaan, ze schudde 'neen', ze wil zich nergens mee bemoeien.'

En zelf bleef ze nog een oogenblik met Ebner alleen, de school galmde luidkeels om ze heen, kinderlach en waterglans en allemaal open deuren, en overal wijd-ademende ramen....

'Ebner, is het waar?'

'Ja.... het is waar.... maar er zijn vele lusten. Lust, dien we hoog achten en lust, dien we laag achten. Maar een ding is nooit minder, omdat het je gelukkig maakt....'

Moeilijk maken.... lust najagen.... waarom is alles altijd met elkaar in strijd? Of is 'moeilijk maken'.... tegelijkertijd óók.... lust najagen....?

Maar zóó valt een deur toe, en je hoort geen stemmen meer, en zoo naar alle kanten stuiven bange musschen, ze houden zich schuil.... en geen geluid....

Jitschak Balloski.... weg.... allemaal weg.... en het eiland verzonk, verdween....

O, hij fluit, hij fluit uit het rosse raam....

Neen.... neen.... neen.... ik kijk niet naar boven, ik wil niet, dat je fluit....

Maar niet gebiedender zou een sterke hand haar kin omhoog kunnen heffen.

Neen.... neen.... neen.... ik kom niet, ik kom niet in je donkere tuintje vanavond.

Maar ze heeft het met haar oogen al toegezegd.

Donker in ritselend klimop besloten, het tuintje.... donkerder het poortje, waar ze doorhenen sloop.

Haar hart slaat een lied, van bitter-zoete overgave.... er is maar één enkel ding: dit. Eén ding om te willen: dit. Om naar te haken, om na te jagen -, dit. Ter wereld gekomen voor dit.... Alles vergeten, verworpen.... voor dit. Als hij niet komt, als het niet komt, dan heeft leven geen reden meer.

‘Eva.... Evie.... ben je daar.... ben je gekomen?’

‘Ja, ik ben er.... ik ben gekomen....’

Hij stoot haar uit duister zijn lachje tegemoet: ik fluit en jij komt.... jij komt altijd. Zijn handen reiken, wit zweven ze aan tusschen donkere aarde en donkeren hemel.... en haar oogen gaan naar hem uit, boven hem uit, vinden den hemel, de hemel leeft op. Ze staan bij het poortje, in de ritselingen van het klimop.

Neen.... neen.... neen.... niet dat.... niet lachen.... niet zoo roekeloos.... niet als zoeven in den winkel lange Joppe met Saar.... Laten we.... o mijn jongen.... laten we.... Uit den hemel, uit de starende sterren valt het woord, dat ze zoekt haar toe.... laten we verheven zijn. Leg ze zacht, je lippen, op mijn lippen neer, en je handen.... leg ze op mijn schouders of geef ze mij in mijn handen te bewaren, maar laat ze niet zoo brandend.... zoo schaamteloos.... overal heen.... overal heen.... Laat dit van ons met al het andere één-en-hetzelfde, in vollen vrede zijn. Want de ademlooze lispelingen drijven

mij naar je toe, om het verborgen ruischen zoek ik je, de schuifelende wind schoof mij door het donkere poortje heen.... en hier ben ik nu.... nu moet ook alles met elkaar in vollen vrede samenvloeien....

Ze zegt van al dit in haar vragende, naar hem klagende, geen woord, niets.... enkel zegt ze: Neen, neen, neen.... en worstelt zich in donker van hem los.

‘Maar wat doe je eigenlijk hier.... als je niet wilt, als je niets wilt....?’

O, meen je dat.... o, meen je dat ik dit begeer.... komen daarvoor meisjes.... En dat durf jij, jongen.... jij durft dat zeggen tegen mij, tegen Mij....! Er schoot een heete zuil omhoog en ze zag het als voor haar oogen geschreven staan: Mij met een hoofdletter! Als in de Tien Geboden: ‘Gij zult Mijn naam niet ijdelijk uitspreken.’ En ze rilt van schrik, - want wat beduidt dit gevoel, dat haar vulde als een vlam en weer verkromp....?

Haar lippen zijn vochtig van de zijne, ze kan ze niet sluiten, draagt ze als smetten, draagt ze met de brand-plekken van zijn schandelijke handen het omfluiserde poortje door.... en dit is het tuintje van haar eigen huis en ze gooit zich tegen de schutting aan en dringt zich wringend het klimop in en wrijft er haar lippen in en zinkt in het vochtige gras en gooit zich achterover op haar rug en in haar open, heete oogen vangt ze de duizenden sterren, alle sterren....

Hemel, hooge, starende Hemel.... ben ik daarvoor hier.... ben ik hieraan overgeleverd? Nooit meer.... nooit.... o, je kunt het zeggen!

Boven in het huis, de kleine kamer waar ze slaapt, met het wijd-open spanraam naar de achterzijde van de straat. En een plotselinge verblijding, - om wat ze wist, maar weer vergat, - de boeken van Ernes-

tien, 'Johannes Viator' en 'Mei'. Ze neemt het eene eerst en het andere dan.... maar het weggelegde lokt telkens het felst.... en ze wisselt.... legt beide uit handen.... dat is die gejaagdheid, die zoo benauwd maakt, tegenover nieuwe boeken, die je toch niet ineenen tot je nemen kunt. Zóó stond je vroeger op de weekmarkt voor een boekenkraampje en de wind doorbladerde de boeken als met flutterende vingers en telkens rukte je oog tusschen twee blaadjes een enkel woord vandaan.... en elk woord greep je in een van je verschillende wezens.... als de verschillende geuren.

Neen.... dit maakt mij te moe.... en ik ben al zoo moe.... o, deze dag is eindeloos.... eindeloos.... en toch weer kan ze het boek niet liggen laten en zit er mee op haar knieën, op den rand van haar bed....

En nu grijpt haar een woord.... een woord dat ze altijd voor schaamteloos hield.... maar het is de groote Dichter.... en dit.... dit.... o, dit.... moet ze lezen.

'En in de dingen van 't Lijf, die hun zooveel zorg en bekommring bereiden, is dit immers de wet, die elk wel weten kan. Elk weet ze, en ze is zóó zeer eenvoudig.

Alleen Liefde in hoogste spanning, sterker dan alles in de ziel, maakt lijfsverlangen goed.

Liefde, geheel eenig, gansch volkomen, van mensch tot mensch, maar ook, in diepere doorgrondig, Liefde tot het Kind, het Ongeborene. Deze, deze gansch, deze alleen, maakt de lijfszonde goed.

En waar ze niet is, gansch, volkomen, eenig, welbewust - daar is ook alle lijfszonde vuil, verachtelijk, - ontucht, overspel.

Alle, alle. Hetzij uit erbarmen, hetzij uit gehoorzaam-

heid, hetzij uit honger. Het is alles om 't even. Even vuil, even verfoeilijk, ontucht, overspel....'

Ontucht.... overspel.... àl het andere....

Dit is een plotselinge, diepe stilte. Ze zit op den rand van het bed, haar oogen ontvluchten de kleine, donkere kamer, door het raam, den nacht in, de ruimten door, den hemel tegen. O, de onrust, de roode, heet-gestookte onrust in al die huizen, al die menschen, uit open kamers, over de diepe, broeizwarte tuintjes roep en lach elkander tegenkaatsend, van veranda naar balcon, schier huis aan huis. Een enkel ertusschen, donker en gesloten of doorschenen van groen studeerkamerlicht.... en over alles heen, het lachen en zingen, den slaap der kinderen, de benauwdheid der zieken, den ernst der ernstigen en over haar zelf, de groote hemelrust.

Al het andere.... dit van zoeven, in zijn tuintje.... de Dichter heeft gesproken. Niet weer.... Maar het starend peinzen wroet den bijna-vervlogen dag in, breekt den dag af - hoog-opgetrokken muur, o, eindelooze dag! - en het is weer ochtend, en de school is doorspeeld van waterglans, doorgalmd van jong rumoer, kinderen in den jongen dag. En ze loopt over de gang, en hij komt haar tegen, laat haar eerst voorbij, keert zich dan om en kijkt haar aan, en ze ziet het, en het doorvlijmt haar.... alle dagen scherper worden de groeven in zijn gezicht.... alle dagen dieper zinken de oude kinderoogen.... dat doet Arjen Brand, dat maakt Bauk nog erger, sinds ze verloofd zijn. Och, Arjen, laten we toch genadig wezen, ik ben natuurlijk óók voor de Republikeinsche School, maar kunnen we niet wachten tot hij weg is? Bauk, als altijd dadelijk met dat rood-overvlamde gezicht: Jij begrijpt geen principieele dingen, omdat je een

meisje bent, een echte ouderwetsche vrouw, enkel gevoelsmensch. Jij windt hem om je vinger, den mallen ouden kerel, en dan ben jij al tevreden....

Maar Ebner onmiddellijk.... ja.... als Bauk haar zoo aanvliegt, lijkt Ebner altijd in de buurt.... o, maar dat is het immers niet.... dat is uitdelen op zijwegen.... Neen, hij bleef staan en hij keek op zijn horloge en hij zei:

‘Kun je een oogenblik met mij mee-komen naar het kamertje?’

En ze liep achter hem aan en ze zaten tegenover elkaar, tusschen de loketkasten, de stapels schriften, leerbockjes, potlooden, in een doffen, stoffigen reuk.

‘Ja.... het is een beetje moeilijk, wat ik je zeggen moet, omdat je het in je onschuld doet....’

Waarom wist ze weer onmiddellijk, wat hij bedoelde.... wat was het in haar dat dadelijk antwoord gaf, terwijl ze zweeg, haar oogen vragend voelde op hem gericht.... Niet in mijn onschuld.... niet in mijn onschuld.... Vanwaar.... weet je alles?

‘Wim is er te groot voor.... jij begrijpt het zoo niet.... het is niet goed, je mag hem niet zoo met je laten stoeien.... jammer vind ik het, dat ik je zoo iets zeggen moet.... Toen weer: Omdat je het in je onschuld doet.’

Ze zaten samen even zonder spreken; rondom hen, buiten de kierende deur, ving de school te verstillen aan.

‘Begrijp je, wat ik bedoel....?’

Als je nu rustig en eerlijk kon zeggen: ‘Neen, mijnheer.’ Maar je moet het bekennen: ‘Ja, mijnheer.’

En hij gaat naar het raam, drukt er zijn gezicht tegen aan, nog vaster.... zoodat hij zijn kalotje achterover moet schuiven.... rechtstandig neerturend zoeken

zijn oogen de straat.... ze sporen den wachtenden jongen op.... en hij haalt zijn rammelende sleutelbos voor den dag.... hij tikt.... hij wenkt.... hij spreekt de woorden, die je beneden toch niet verstaat.... zooals iemand doet bij het groeten naar den overkant van den weg....

‘Naar huis, Wim.... naar huis.... niet langer blijven wachten....’

En zij zit op de harde stoel, voelt zich zitten, kijkt rondom de open kasten langs.... honderden kleine blauwe schriftjes.... stapeltjes van vijf.... vijf, tien, vijftien.... om-en-om met ruggen of sneden naar voren.... het klikt in haar keel bij elken adem.

Hij loopt langs haar heen de deur uit, de gang op -, ze moet wachten, ze mag niet ‘het gesprek als geëindigd beschouwen.’ Venters krijschen tegen de gevel op, - de schorre stoelenmatter.... de halfgekke scharensliiep.... die maakt van zijn roep een dronkemanslied.... er fluit een boot.... o, thuis.... de haven.... springende golfjes.... David-en-zij.... er stampst zich een motorschuit zijn weg door het water.... beneden wachtte Wim, hij wachtte op haar.... de lieve jongen....

Hij hoort bij de school en staat er toch buiten, hij heeft zijn tafeltje afzonderlijk achter in de klas van Arjen Brand, hij werkt voor een examen, voor een kosteloze plaats. Ebner kan niet zoo heel goed rekenen - hij komt bij Wim met moeilijke sommen - juffrouw Korff vergist zich wel eens in de spelling van een woord -, de kinderen hollen naar Wim om een beslissing! Arjen Brand kan niet vertellen -, hij zegt: het is geen ‘leervak’, het is nonsens, hij heeft er een hekel aan, nu hebben ze geruild - zij komt vertellen in de klas van Arjen Brand -, Arjen

Brand geeft hoofdrekken in de hare. Ze zou wel met allemaal willen ruilen, om in alle klassen te kunnen vertellen. O, de warmte, de innigheid, tintelende oogplaspjes naar je opgeheven. Ze komt de klas in en Arjen gaat weg. 'Jullie denkt er wel aan, nietwaar? Orde!' Ze moet erom lachen, de kinderen ook. Ze zit al op de hoge stoel. 'Dag Wim' -, enkel met haar oogen, over alle banken heen, naar zijn tafeltje. Hij lacht, hij krijgt een kleur. Een van de oudste meisjes kijkt om, naar Wim, kijkt terug naar haar.... een vaag, dwalend lachje, een begin van doorgronding? O neen, ze zit immers op de hoge stoel, ze is 'de juffrouw.' En Wim slaat zijn boeken dicht, keert zijn stoel naar het front, naar haar. Hij heeft zwart haar, grijze oogen, zijn handen zijn altijd schoon, zijn moeder doet haar best hem behoorlijk gekleed te laten gaan.

'Juffrouw, wat vertelt u vandaag?'

'Dat zul je gauw genoeg hooren, Jaantje Drost, nieuwsgierig ding.'

'Vertelt u nog een keer van 'Bella en het Beest.'

'Is dat dan niet pas gebeurd....?'

Ze tellen het uit. Ja, jullie hebt gelijk, het is alweer langer dan ik dacht geleden. Het kan nu wel weer....

'Maar dan moet je mij een oogenblikje laten denken.'

Woorden.... gedachten.... invallen, nieuwe en van dien vorigen keer, trekken in haar op van alle kanten, als wolken uit horizonten, het ordent zich, verdicht zich; aan den voet van haar hoge stoel de geladen stilte van het wachten. Buiten op de kade het vrije leven, rollende vaten, stampende booten....

'Zoo jongens.... ik begin....'

De volheid nu der bevrediging, die in zuchten en vage lachjes uiting zoekt, maar nog geen gebaar ge-

doogt, tot ze zelf het eerst op den grond stapt, van de hooge stoel.

Wim heeft haar mantel, haar muts, van beneden, uit haar eigen klas, hollende trappen op, trappen af, naar boven gehaald. Dit is de derde verdieping -, Arjens klas en het leege halfdonkere avond-teeken-lokaal en de zolders en de grijze gang, verlaten, schemerig. De waterglansen reiken niet tot hier.

‘Ik ben grooter dan u.’

‘Dat ben je....’

‘Ik ben ook sterker....’

‘Dat zou nog.... te bezien staan....’

Hij heeft haar lachend in zijn armen gegrepen, zoo vast en krachtig, dat haar voeten opveerden van den planken vloer.

‘Ziet u wel.... ziet u wel....?’

‘Wim.... Wim.... laat me niet vallen....’

‘Neen, ik laat u niet vallen....’

Lachende oogen die gloeien.... gloeiende oogen die lachen....

‘Dacht u heusch, dat ik u vallen liet....?’

O.... waar heeft hij plotseling die stem vandaan?

‘Ja.... ik dacht....’

Hij trekt haar overeind, ze leunt even tegen hem aan, ruggelings, en ze sluit haar oogen.... en zijn handen glijden over haar borst.... en ze drukken.... zoo zacht.... en maar even.... elke kleine hand van hem tegen elke kleine borst van haar. O, alle rondheid en zachtheid nu van wat maar ter wereld rond en zacht is voor het geluk van die kleine, die kleine, die onvolwassen jongenshanden....

‘U hebt weer zoo mooi verteld.’

‘Vond je heusch....?’

‘Zoo'n heele week bij mijnheer Brand is óók geen

pleziertje. Alleen al dat uitgestreken gezicht....'

'O Wim.... mag je dat zoo maar zeggen?'

Hij lacht.

'Je bent heel sterk, Wim. Hoe oud ben je toch?'

'Veertien. En u?'

'Ik word van den winter al twintig! Ik kon je moeder wel zijn.'

'Ik wou, dat u mijn moeder was....'

'O Wim.... je hebt toch een moeder....'

'Ik wou, dat u ook mijn moeder was....'

'Maar wat zou je met twee moeders moeten?'

'Ik zou.... bij u.... op schoot mogen zitten....'

En ze loopen de trappen af, de breede, matglimmende, grijze treden, ze dalen in het gebied van de waterglansen en het buitengerucht. De heele school galmt, vaders en moeders loopen in en uit. Arjen Brand en Bauk slaan het gade, met smadelijke lachjes.

'De ordelooze herrie.... de eeuwige rommel.... als maar eerst de schoolvergadering hier op pooten staat.'

'Ja, de Republikeinsche School, en de oude....' Ze onderbreekt zichzelf, ze stoot Arjen aan, ze wenkt naar haar en Wim. Even kijkt Arjen, maar het laat hem koud, alles laat hem koud. Nu Ebner, Ernestien, Penning, die gymnastiekles geeft en over de gangen Duitsche liederen galmt.... en overal geluid en echo.... glans en weerglans.... roep en tegenroep

'Maar kind.... heb je hier nu al dien tijd zitten wachten?'

'Zitten wachten...? Ja, mijnheer... zitten wachten...'

'Heb ik je misschien.... pijn gedaan? Zie je.... er wordt veel in onschuld gedaan, dat toch niet goed is....'

Er rijst een vloed van vragen, plotseling, binnen uit haar naar haar lippen op.... maar ze houdt er haar lippen overheen gesloten, als een kraan voor het stuivende water.

Als de kraan zich opent, komt er deze vraag:

‘Wat is.... onschuld.... mijnheer?’

Maar ze vroeg het niet. En nu heeft ze het antwoord gekregen.

Want te voelen, dat een.... jongetje.... een jongen.... o kleine Wim.... vanwaar kwam je die stem.... en wat gloeide er zoo in de diepten van je oogen.... het te voelen.... het te willen.... neen, niet in mijn onschuld. ‘Erbarmen’?....

‘Gehoorzaamheid’?....

‘Honger’?.... Eén van drie.... of geen van drie.... of alle drie....? O, ik weet het niet, ik weet het niet.... ik weet alleen maar dit:

Ontucht.... overspel.... ontucht.... overspel.... Het klopt als een klok, het slaat als een hart.

En ze gaat naar het raam. Dieper dan straks is de stem van den wind, - koeler is zijn adem, hij schijnt van hooger, van verder te komen. Overal worden de open huizen dichtgetrokken, dichtgeschoven, de lampen uitgeblazen, neergedraaid. Eindelijk eindigt dan toch ook deze eindeloze dag.

Los van alles, als in ruimten zwevend, voelt ze zichzelf aan het hoge dakraam staan, enkel van haar eigen zijn zich bewust, enkel haar eigen bestaan nog wetende. Zoals straks ‘ik’ haar ontviel, haar ontweek, om in wind en wereld en in de sterren op te gaan.... onder te gaan.... opgaan, ondergaan.... eenerlei.... o, wonderlijk.... maar nu is alles tot haar gekomen en heeft zich om haar saamgetrokken, en is om haar gestold en ze is alles alleen....

Ik ben. Dit ben ik.... dit is mijn Lijf. Binnen in mijn

Lijf draag ik mijn Geweten, ben ik mijn geweten. Er zijn de Dingen van het Lijf, en er zijn de Dingen van het Geweten.... en ik ben alleen. Ik ben heel alleen. Mijn lijf is het lijf van de heele wereld.... en mijn geweten is het geweten van de heele wereld.... en ik ga zoo alleen als die prop papier door het donker, door de eindeloos lange straat. Wie zal mij helpen, wie mij vertroosten? Misschien nog het best van al die wonderlijke Vriend, die Verwondering heet.

IV. Ontmoeting

Door de zacht-bestookte stilte van de leege klas, waar ze alleen zit aan haar tafeltje voor de verlaten banken, vliegt een stem naar haar toe en rukt haar aandacht van haar boek. Ebner staat in de deur.

‘Wat vroeg je?’

‘Of je misschien met mij mee gaat, zoover.’

‘Nee, ik kan nog niet weg. Ik moet wachten op Ernestien. Ze heeft mij de kaart voor het concert nog niet gegeven. Maar ze is niet alleen. Mevrouw Brom is bij haar, in haar klas.’

‘Ja, ik weet het. Ik zag haar komen.’

Ze is opgestaan, heeft het boek uit de handen gelegd, en is naar hem toe komen lopen, - samen staan ze nu in de deur. Ze kijken elkaar aan. Ze denken aan het ‘schandaal’, welks plotselinge openbaring als een oproer, als een koorts door de school is geslagen, en ze allemaal zóó heeft beetgegrepen, dat ze er de twisten om het Gezag voor vergeten, - allemaal, behalve Arjen Brand.

Alle leven schijnt in hem op dat eene gericht, - bitser en boozter elken dag staat zijn gezicht. Zoo helpt het wel om pas verloofd te zijn! Verloofd met Bauk....

Ze kijken elkander aan, Ebner en zij, elk in een deurpost geleund. Ze weet, dat hij met de anderen dat wat allen bezig houdt, zoo veel mogelijk vermijdt, maar ze ziet aan zijn gezicht, dat hij er met haar over zou willen spreken, terugkomen op het gesprek van gisteren met Penning en juffrouw Korff. Maar hij doet het niet, hij aait zijn bleekrossen baard en blijft nog even zwijgen. En dan, zonder overgang:

‘Ernestien heeft mij van haar aanbod verteld.... dat ze je gevraagd heeft, bij haar en Dora te komen inwonen. En van die omgeving, die mensen, waar je nu bent. Ze zei: Eva hoort daar niet. Ik begrijp eigenlijk niet, waarom je het niet met twee handen hebt aangenomen.’

Zoo sta je in plotselinge ontsteltenis, - het spraakvermogen schijnt je ontvlucht. Hij wacht, - ze zwijgt, - dit zijn de gerekte seconden, elke seconde duurt.... als een zwaar, nat touw, waarvan elk een eind in de hand houdt, zoo komt die stilte tussen je in te hangen.... al zwaarder aan je arm, al moeilijker op te heffen.

‘Je bent bij ze geweest, nietwaar? Je hebt er thee gedronken?’

‘Ja, verleden week Donderdag.’

‘En tóch niet kunnen besluiten....?’

Ziet hij het.... raadt hij het....? Het diep-verborgene, de ondergrondsche gang, lijkt onder den drang van zijn oogen plotseling bloot te liggen. Maar het kan immers niet, want hij weet immers niets.

Het hooge raam staat dof en zacht te klapperen in den wind. Het kan den wind niet keeren, muren noch deuren kunnen hem keeren, hij doorhuivert de heele school. Als met volle handen wordt de regen tegen de vensters gesmeten, strooi-avond-geluid.... een heel verre strooi-avond. Het is herfst; October, over zijn in damp en zon gesluierd hoogtepunt heen, glijdt het sombere dal in naar den duisteren November toe. De witte dalia's op de vensterbank staan als blinkende, blanke lichtrosetten rondom het groene aardewerk uit. Dichter met nevel omkleedt zich de verre toren.

‘Mevrouw Brom blijft lang.’ Hij kijkt op zijn hor-

loge. 'Ik moet weg. Ik heb nog drie uren herhalingschool vandaag.'

Hij gaat en ze loopt de klas weer in, naar haar stoel, naar haar boek, maar ze kan tot het boek niet meer komen. Even heeft het haar onttrokken aan wat haar tot benauwens toe vervult, dat van haar-zelf en dat van dien ander, dien ze nauwelijks kent en die haar nu plotseling zoo na staat....

Ebner roerde het beide aan in zijn weinige woorden en nu moet ze er zich maar weer aan overgeven, nu kan ze er toch niet meer van los. Ja, Ernestien heeft het haar allemaal verteld -, ze wist het al, eer het zoo ver was gekomen, dat iedereen er van weet, dat de kinderen in de hoogste klassen, op deze school, op zijn eigen school, erover lachen en fluisteren.

Mijnheer Brom is het Hoofd van de school die schuin achter de kade met zijn gevel naar de zijstraat staat. Hij kwam tot voor kort wel eens een enkelen keer hier bij hen op school met 'den ouden baas' overleggen. Dan zag je hem op de gangen -, een donker, deftig, ongenaakbaar man. Hij liep menschen en kinderen soms voorbij zonder ze te herkennen, liet hun groeten onbeantwoord, maar bij het kleinste potje, het nietigste plantje bleef hij staan, gaf raad over de verzorging, wees op fouten, bood zijn hulp aan wie het begeerden. Hij leent er boeken over aan iedereen die maar wil -, hij heeft er kasten vol, hij geeft er zijn heele wezen aan, hij scheen voor niets anders te leven. Hij heeft een zachte, bleeke, vriendelijke vrouw en drie volwassen kinderen, twee zoons en een dochter -, die lijken alle drie op hem, de oudste zoon het meest: donker, deftig, ongenaakbaar. Hij heeft een mooie plaats aan een groote bank, de tweede zoon wil veearts worden, de dochter geeft

piano-lessen. Ernestien kent ze goed, ze komt er aan huis, mevrouw Brom en zij zijn uit hetzelfde dorp afkomstig. Wat ze zelf zich niet herinneren kan, omdat ze veel ouder zijn, dat weet ze van haar ouders: ze hebben het in het begin heel poover, heel moeilijk gehad -, de twee nu zoo forsche, sterke zoons waren ziekelijke jongetjes -, mijnheer Brom gaf zijn avonden aan lessen, zijn nachtrust aan studie.... zoo hebben ze zich samen door de jaren heengestreden.... zóó vecht je je weg door struikgewas.... tot het nu eindelijk goed en licht en ruim en vrij begon te worden om ze heen, tot ze nu eindelijk aan rust mochten gaan denken -, hij en zijn zachte, bleeke, vriendelijke vrouw. Het volgend jaar zijn ze vijf-en-twintig jaar getrouwd.... en op zijn school werd al meer dan een jaar gespaard voor een prachtig feest, voor een mooi cadeau.... en nu, en nu.... zóó kwam ze eens als kind uit school Jans Dorpema hollende tegen op straat, en die riep: 'Heb je het gehoord van dominee Boeke? Hij is dood.' En ze had hem den vorigen dag nog zien loopen. O, men zal den dag niet loven, eer het avond is.... Een half jaar geleden is op die school een nieuwe werkster aangesteld, in plaats van oude juffrouw Slop, die eindelijk niet meer kon. Woensdagsmiddags, Zaterdagmiddags moeten de werksters trappen schuren, vloeren boenen, ramen lappen. Mijnheer Brom pleegt die vrije middagen terug te komen, voor de planten, die hij in zijn schooltuin kweekt onder klokjes, in kleine kasjes -, ook zit hij dan nog wel een uurtje te studeeren -, en op die nieuwe werkster is hij verliefd geworden. Ze is jong, ze heet Joop.... ze heeft roode wangen en tanden zoo groot, dat ze er haar lippen bijna niet over sluiten kan, zoodat je ze altijd ziet. En haar

rosse haren zijn zoo lang en zoo zwaar, die werken zich onder het schrobben los en overal waar ze gaat of staat, liggen haarspelden op den grond. En ze zeggen.... ze hebben het zelf gezien, op zijn school.... ze zeggen, dat mijnheer Brom die haarspelden opraapte en bij zich stak.... ze zeggen.... ze hebben het gezien.... dat hij met Joop op schoot in het kamertje heeft gezeten, dat hij.... Joop heeft gezoend.... ze zeggen dat Joop, waar twee meisjes uit de hoogste klas bij stonden, 'Martijn' tegen hem heeft gezegd.... ze zeggen, dat hij wil gaan scheiden van zijn vrouw en wil gaan trouwen met Joop.... ze zeggen dat ze hem alleen wil zoenen als hij haar geld geeft.... en ze koopt er zijden blouses voor. Ze heeft er een paarse en ze heeft er een rood-en-groen gestreepte voor gekocht.... Met een werkster.... met een vrouw.... die om geld bij een man op zijn schoot komt zitten....

Maar mag je in zoo een gruwel gelooven, ook al wordt het je verteld, maar moet je niet liever volhouden, zelfs tegen die het zagen, dat ze zich vergissen, en tegen je eigen beter-weten in, omdat je toch moet kunnen leven, omdat je toch adem moet kunnen halen. Want daar is nergens vertroosting voor, als dit bestaat.

Op zijn eigen school wil niemand hem meer groeten. Ernestien zegt: sommigen maken er misbruik van. Ze wreken zich nu, omdat ze hem te streng en te ordelijk vonden. De groote jongens roepen op straat: 'Martijn, daar komt Joop aan.' Ze durven het, die vroeger voor hem beefden, als hij maar naderde om den hoek, ze durven alles.... en iedereen vraagt het zich af: zal hij er kunnen blijven, zal hij er gehandhaafd kunnen worden? Zijn zoons verachten hem, zijn dochter ontwijkt hem.... zijn vrouw

doet dag en nacht niets dan huilen.... hij zwijgt.

Het schijnt dat hij thuis op niets meer, aan niemand meer antwoord geeft, hij zegt: 'Ik ben uitgepraat, jullie weten het nu. Ik heb niets voor mijzelf te zeggen....' Dat weet Ernestien van zijn vrouw. 'De oude baas' is er heelemaal van ontdaan, maar hij wil er niet over spreken, wil er niet van hooren, hij zei tegen Penning: 'Vertel het mij liever niet, Penning, houd er je mond over, als je zoo goed wilt zijn.'

Bauk geeft Joop van alles de schuld. Haar wangen vlammen. Ze moesten zoo'n mensch.... zoo'n schepsel.... zoo'n creatuur.... opsluiten moesten ze haar.... slaag moet ze hebben.... Mannen zijn niet wijzer.... maar een vrouw moet weten dat ze getrouwde mannen met rust heeft te laten.... ze moesten haar.... ze moesten haar....

'Bauk, vergeet niet dat je een vrije vrouw bent....'

Dan vlamt ze nog feller. Ze begint Ebner te haten. Ebner spreekt er alleen over, als hij er niet aan kan ontkomen. Hij zegt: Elke mensch moet zijn eigen pakje dragen.... Arjen gromt: 'De heele vent laat mij koud en jullie allemaal met je geleuter, je ouwevrouwe-praat: jullie hangt me de keel uit.' Dan doet Bauk zich geweld aan, en praat een heelen dag enkel over de Republikeinsche School, maar komt een van de anderen met een verhaal van wat weer pas moet zijn gebeurd, moet zijn gezien, moet zijn uitgekomen.... dan kropt ze het niet langer.... en ze vlamt.... ze moesten haar dit, ze moesten haar dat....

Penning verkondigt: Ik begrijp niet, wat jullie toch eigenlijk willen. Kan de man er iets aan doen? Ieder mensch is, wat hij is. Ieder mensch doet, wat hij doet. Wat hij moet zijn, wat hij moet doen. Kan ik het helpen dat ik nu al een kalen kop krijg?
Kan Arjen

Brand het helpen dat Bauk hem aan den haak heeft geslagen? Ebner had misschien ook liever een lieve vrouw en zeven bloedjes van kinderen dan een hospita die zijn boter gapt en margarine in zijn vlootje smokkelt. Wat wil jullie dan met je allen van dien man? Hij is, wat hij moet zijn en hij doet wat hij moet doen.' Dat noemt hij: determinatie.... determinisme. Je leerde zoo iets op school: determineeren van planten. 'Bewijs uit het ongerijmde'. Omdat dit eene hem ontbreekt en dit andere hem aankleeft, daarom kan hij niet anders....

Juffrouw Korff drukt de handen tegen haar ooren.

'Cynicus.... cynicus.... zóó word je, als je geen geloof meer hebt.' Zelf is ze Roomsche. Ze zegt: 'Brom zit in de macht van den Duivel gevangen, de Duivel is hem de baas.'

'Maar juffrouw Korff.... gister nog zei u: zoo'n man hoort in de gevangenis.... Maar als de Duivel hem beet heeft.... dan is het zijn schuld toch weer niet....'

'O neen....? En zou je dan den Duivel maar niet moeten weerstaan?'

'Moeten....? Moeten....? Als je kunt! Maar als de Duivel sterker is....? Als je vecht met iemand, sterker dan je zelf, is het dan je schuld, wanneer die ander het wint?'

'Dat zou maar drommels makkelijk zijn.... wanneer je zoo zoudt mogen redeneeren.'

'Maar u spreekt toch zelf van den Duivel! Ik niet.'

Penning ertusschen: 'En kunt u mij dan ook zeggen, juffrouw Korff, waar God zich mee bezighoudt in dien tusschentijd?'

'Ik praat niet met jullie, die overal mee spotten. Jij, een cynicus.... en zij.... een lichtzinnig kind....' En

ze loopt driftig weg en ook Penning gaat lachend zijns weegs.

Lichtzinnig kind..., ik? Ik heb niet aan spotten gedacht. Dit is de allerbitterste ernst. Dit is de allergewichtigste vraag.... Maar zoo'n juffrouw Korff maakt je.... duizelig.... zóó maken de 'redeneersommen' van kinderen, die zelf niets vinden kunnen, en die geen uitleg begrijpen kunnen, je soms duizelig. Hoe kan je den eenen dag zeggen: hij hoort in de gevangenis -, en den anderen dag: hem heeft de Duivel beet? Wie over Schuld spreekt, moet over den Duivel zwijgen -, wie met den Duivel aankomt, heeft afgedaan met Schuld. Schuld steekt in jezelf. Ziet ze dat niet in...? Hoe leef je met zoo'n.... in zoo'n.... in zoo'n warboel, zoo een inwendigen rommel? Je duldde het al niet van een 'rekenkundig vraagstuk.' Je kwam soms dagen niet heen over je afkeer tegen het wezenloos memoreeren van wat je niet schelen kon -, je aardrijkskundeboek lag on-opengesneden, waar je je les had moeten leeren.... maar je tobde den nacht in over zoo'n som.... omdat je met een warboel niet kon gaan slapen, omdat je stikken zou in den inwendigen rommel....

'Er zit toch geen fout in de opgave, mijnheer?'

Neen, de opgave is in orde. Dan moet er ook een uitkomst zijn. Dan moet er... Uitkomst zijn. 'En zelfs een fout in de opgave behoor je zelf op te kunnen sporen.' 'Ja, mijnheer, maar dat zegt mij niets.... om er achter te komen, waar mijnheer Versluys zich heeft vergist.'

Ernestien loopt weg, als ze de anderen bij elkaar ziet staan. Iedereen weet, dat zij ze kent. Ze wil niet worden uitgevraagd.

Ze heeft het huis zien bouwen.... nu moet ze het tot

een ruïne ineen zien vallen. Zoo drukt zij zelf het uit en dat is hard, ze kan er vaak niet van slapen. Lettie, de dochter, is het huis ontvlucht, woont bij vrienden in.... de beide zoons blijven alleen nog voor hun moeder. Bijna vijf-en-twintig jaar.... o, geen dag te loven eer het avond is.

‘Ik wil hem niets verwijten.... ik mag hem niets verwijten.... ik zie te goed hoe hij zelf eronder lijdt. Het is alsof je een man den brand zag steken in zijn eigen huis....’

‘Zoo een man noem je gek.... dien noem je gek.... is dat niet waar Ernestien....?’

‘Ja.... natuurlijk. Maar God.... je moet toch wijzer zijn. Al die jaren.... en zooals ze het samen doorstreden hebben.... Lettie komt er nooit over heen.... ze vereerde hem zoo.... ze heeft zijn portretten verscheurd.... verbrand. Dat had hij toch allemaal moeten begrijpen....’

Moeten.... moeten.... ja, dan praat Ernestien toch weer net als juffrouw Korff: je moet den Duivel weerstaan....

Ja, je moet.... je moet....

Ze staat weer op van haar tafeltje, gaat naar de deur, luistert de donzig-doorryuichte, de wind-doorhuiverde stilte in. Twee zachte stemmen uit een ver lokaal....

Ernestien en mevrouw Brom.... je zou zoo staande inslapen kunnen.... in dat ruischen.... het doffe, zachte klapperen van het groote raam.... en die stemmen. Ze steekt op haar teenen over.... Strak bespannen met zilveren regenweefsel staat het groote raam -, het laat nu van den toren geen schim meer door. Maar het kleine hoekraam, door een uitspringenden muurrand beschut, is helder, bijna droog.

Donker van vochtigheid, somber, hoog, de achter-

gevel van de overschool. De kleur en de korreling van zwaar, grijs teekpapier. Grote ramen met grijs-in-grijs gestreepte gordijnen, kleine, waarin je stukjes groen en lila kleurglas weet, maar nu niet kunt zien. En dit is zijn kamertje, 'bovenmeesters-kamertje', en daar staat hij zelf.... wijdbeens staat hij, zijn handen in zijn zakken en zijn oogen volgen de laaghangende wolken in hun jachtigen vaart, je ziet dat aan het mee-bewegen van zijn hoofd. En nog altijd, en nu al bijna een week, staat daar dat glas melk, half geleegd en daarna vergeten.... hij, voor wien niemand ordelijk genoeg naar zijn zin kon zijn....! Werd hij geroepen....? Zóó plotseling keerde hij zich, rukte hij zich, af van het raam. Luistert hij.... of ze al in school is gekomen.... Joop met haar grote tanden, haar rosse haar, dat zich los werkt onder het schrobben, waaruit de haarspelden vielen, die hij bij zich stak....

Als hij nu plotselng naar dit kleine raampje keek, dan zou hij haar misschien zien staan.... hun oogen zouden elkander raken.... mogelijk zouden ze elkander groeten.... maar hij zou niet vermoeden, dat zij van allemaal de eenige is, die hem begrijpt.... Omdat zij alleen weet, zij alleen met hem ervaart, ondergaat, wat het sterkste is, en waaraan je overgeleverd bent.... en wat er dan van al het andere overblijft.... van alles, dat zoo machtig schijnt, waar de anderen over spreken: plichtgevoel, wilskracht, waardigheid.... waar je zelf over sprak, toen je nog vrij was en niet begreep. O, verlangen.... verlangen, onweerstaanbaar en onwaardig verlangen.... Zóó vroeger hing je aan je touw, en was één met je touw, bij het sleepen, op de gymnastiek. Je wilde niet over de streep, je had dat in jezelf besloten. Je zou je voeten klampen tegen de

planken, je zou ze schroeven in den vloer. En je heele lijf, je hersens, je hart, vloog je armen en handen te hulp.... en je rug voelde je spannen.... je was niets dan één gespannen lichaam, een gespannen wil.... niet.... niet.... niet de krijtstreep over. Maar bleek de ander sterker, dan ging je, onmiddellijk en onverbiddelijk....

Zóó ga je.

Wat je boven alles zoo mooi vond, was: waardigheid. Mooier dan: plicht. Waardigheid is enkel van je zelf tot je zelf. Daarom vond je ook op school dat liedje zoo mooi -, het was een samenspraak tusschen menschen, die overeenkomen hoe ze leven zullen. Geen zes-honderd-en-dertien ge- en verboden. Geen 'ge zult dit....' en 'ge zult dat....' Die menschen sloten met elkaar een verbond....

'Waarheid zoeken, liefd'rijk handelen
God beminnen, eerlijk wandelen
Heel onzen aardschen levenstijd....'

Je dacht: Als ze mij erbij hadden gevraagd, had ik zeker meegedaan. Met elkaar moet het beter te doen zijn dan alleen. En dan plotseling verflauwt het allemaal tot matte, machteloze woorden.... en wat vastgeworteld leek in je te staan, om er je in elken nood aan vast te klampen, dat blijkt zoo wankel als palen in een moddergrond. O, de rukwind van het verlangen, onweerstaanbaar en onwaardig verlangen! Zóó sloeg je klompenscheepje om.... Neen, je hebt dat nooit kunnen denken.

Ernestien heeft gevraagd, of ze bij haar en Dora wil komen inwonen, aan den anderen kant van de stad, waar ze in een stil, frisch huis een verdieping hebben

gehuurd. Ernestien heeft daar in die buurt aan een school gewerkt, maar de volkskinderen zijn haar liever en daarom is ze naar deze buurt teruggekomen. Ze is leelijk en klein en rap en dik, ze is een leelijke, kleine, dikke, rappe wolk van pure goedaardigheid. Zij en Dora hoeven niet enkel van wat ze verdienen te leven, ze hebben geld geërfd, ze bezitten een piano, eigen meubels, ze kunnen boeken kopen.... ze geven haar geld niet aan kleeren uit.... Ze zullen wel niet elken langen lieven dag over kleeren praten. O te mogen wonen in een stil, frisch huis, in een kamertje met een raam naar het park, met mensen, die niet eeuwig aan je rukken en plukken en frunikken en vitten, waar je de rood-fluweelen hoed in een hoek zou mogen trappen, waar je niet misselijk en wee worden zou van de modeplaten en de knippatronen en lappen en kantjes en baleintjes en strikjes en nagmaakte bloemen en odeur.... waar je niet zou leven in de voortdurende benauwdheid van te worden voor gek aangezien en niet te kunnen doorgronden waarom.

Ernestien is verleden week een avond op bezoek gekomen. Op Bertha's kamer dronken ze thee, ze zaten met hun viere om de ronde tafel, maar het blad van de tafel had een zee, had een ravijn kunnen zijn. Ze zeggen alles verschillend, ze bedoelen alles verschillend. Ernestien zegt van menschen: het zijn aardige menschen. Ze bedoelt dan: hun gedrag. Of je ze kunt vertrouwen, of ze voor rede vatbaar zijn. Saar en Bertha zeggen: het zijn nette menschen. Ze bedoelen dan hun hoeden, hun japonnen, hun huizen. Ze zeggen: 'We hebben geen keus kunnen maken.' Ernestien zegt: Een boek van Couperus. Een boek van Tolstoy. Zij zelf zegt dat ook. De hoofdzaak is

toch, van een boek, wie het geschreven heeft. Saar en Bertha vragen: ‘Heb jij “Het Robijnen Hals snoer” gelezen?’ Vraag je dan, hoe de schrijver heet, dan weten ze het niet. ‘Wat komt er dat nu eigenlijk op aan?’

Rachel kwam binnen, ze trok achter Ernestien om, in den spiegel, een gezicht tegen Bertha en Saar. Ze hebben nog een ander middel ook, om over je te praten, om je voor den gek te houden, waar je bij staat, zonder dat je het verstaat: ze kijken elkaar strak aan en beginnen dan te neuriën.... Dat althans deden ze dien avond niet, dorsten ze niet.

En toen ineens.... daar stond Herman in de deur, met zijn gitaar, met zijn nieuwe liedjes. Ze vleiden: ‘Je moet je nieuwe liedjes zingen, Herman.’ Hij zei: ‘Als ik zoo vrij mag zijn.’ Maar Ernestien vertrok geen spier. Hij ging tegen het kastje met de portretten staan, zette zijn eenen voet naar voren, de knie gebogen.... tokkelend trok hij zijn mond tot een cirkel. Bertha, Saar, Rachel zaten met oogen, zwemmend in verteedering, alle drie naar hem op, Ernestien verbijsterd, verstild.... In haar zelf giste een giftig branden: Kijk ernaar, luister ernaar, neem het in je op.... put er de macht uit om weg te blijven, te ontwijken, te weigeren. Dat is hij! ‘Als ik zoo vrij mag zijn.’ En onmiddellijk de overmeestering van het medelijden.... hij is weerloos, en ik lever hem over - o, ik verraad hem.... ach, hij weet immers niet beter.... Ernestien zat zoo stil, zat zoo stom.... niet maar zoo stil en zoo stom als iemand die luistert, maar verstild en verstomd in een verbijstering.

Hij hield niet op na de nieuwe liedjes -, de meisjes wilden het niet. Hij tokkelde, hij zong, het eene na het andere. En toen plotseling keek Ernestien haar aan.

Ja, Ernestien.... ik weet het wel, ik begrijp het wel, dit refrein heeft een verborgen beteekenis.... het heeft een onzegbaar-gemeene verborgen beteekenis. Den volgenden morgen op school zei Ernestien: 'Het zijn beste mensen, ik heb niets op ze tegen, maar jij hoort daar niet....' Ernestien, zeg het nu maar, vraag het nu maar, dan is het geleden. Ze vroeg het: 'En wie was die jongen?' Ze noemde zijn naam -, 'een buurjongen'. Ze kon toch niet zeggen: die jongen lokt mij fluitend in zijn tuintje.... diezelfde jongen, die daar stond, zijn knie gebogen, tegen het kastje met de pauwenveeren en de portretten. En: 'Als ik zoo vrij mag zijn.' Hij kust mij op mijn lippen.... hij raakt mij aan, waar hij wil.... en boven ons hoofd zijn de sterren, ze staren op ons neer, en om ons heen is de verborgen lispeling.... door het klimop schuifelt de wind als kevertjes over de voorjaarsvloot.... en in mij bonst mijn hart: ontucht, overspel - ontucht, overspel.... Nooit is er het vredig samenvloeien van al het andere met ons samenzijn, ik moet hem alles van mijzelf verbergen en nu zwijg ik maar.... als ik na dien eenen avond had gekund, als ik zijn oogen, zijn lachen, zijn briefjes onverhoord had kunnen laten.... maar ik ben gekomen.... en nu kan niet hetzelfde zich aldoor herhalen.... en nu zwijg ik maar, en ik zink hoe langer hoe dieper.... hij wil niet weten wie ik ben.... ik wilde dat ik niet wist wie hij is.... O, rukwind van het verlangen, van het onweerstaanbare, het onwaardige verlangen. Zoo sloeg ons klompenscheepje om, dat we varen lieten, David en ik, in de blauwe haven, in de bries, uit het bruin-gepluimde riet....

En als ik nu bij jou zou komen in het lichte, frissche huis, waar niet overal modeplaten en knippatronen

liggen, en lapjes en kantjes, en 'keus maken' en 'dit wordt tegenwoordig veel genomen' en die portretten met de gedraaide halzen en de genepen monden, waar ik soms ineens zoo misselijk van word.... dan zie ik hem niet weer, en dan vergeet hij mij, voor Selien vergeet hij mij dan, en mijn leven loopt zoo leeg als een huis na de verhuizing, als de school na vierden.... En zóó stond ik als kind.... moeder rolde het deeg.... ik zag den bal zich tot een eindelooze leemgele vlakte breiden.... zoo eindeloos zullen dan mijn dagen zijn.... ik heb het nu al ondervonden, als we twistten en nog niet bukken konden, een van twee.... en de oogenblikken wentelen als wagenwielen over mij heen, en elk oogenblik, van de andere losgerukt, is afzonderlijk voelbaar.... en elk uur bevat er duizenden, zooveel korreltjes zitten er niet in een rozebottel.... ze wentelen, wentelen, ik lig onder de wenteling der oogenblikken, en er komt geen einde aan den dag.

O rustelooze, elke seconde rusteloozer.... man daar aan het raam.... hij ook ligt onder de wenteling der oogenblikken.... die ik alleen begrijp.... tien keer, twintig keer in deze eene minuut rukte hij zijn horloge voor den dag. Hij is weggeweest, en weer teruggekomen.... korter blijven staan en weer weggegaan.... en nu staat hij er weer.... En nu.... nu is ze gekomen.... ze moet gekomen zijn.... hij luistert.... zijn hand tast omhoog.... het grijze gordijn stort af tot in de vensterbank.... het halfgeleegde melkglas tuimelt naar beneden.

Hier, waar ze nu alleen staat in de zacht-bestookte, de kil-doorhuiverde stilte, hier stonden ze gisteren in de luidruchtigheid van het twistgesprek. Juffrouw Korff drukte de handen tegen de ooren. 'Cynicus,

cynicus.' Penning grijnsde: 'En wat doet God in dien tusschentijd?' De Duivel heeft hem beet -, en toch schuld, tòch heeft hij schuld. 'Of het zou maar makkelijk zijn....'

O ja, hij heeft het licht. O ja, als hij alles doet wat ze zeggen, als alles gaat, zooals ze voorspellen -, als hij om zich heen trapt, zijn huis in brand, zijn vrouw vernietigd, zijn kinderen van hem weggevlucht...., alles om die rosse Joop.... en de schande.... de jongens op straat, die hem eerden en vreesden. 'Martijn, daar komt Joop aan....' ja, dan heeft hij het licht, dan heeft hij het makkelijk! Daar moet hem nog noodig Schuld bij worden op den nek geladen. O zothed, blinde, wreede zothed.... Maar Penning met zijn determinatie.... determinisme....

'Elkeen is wat hij is, elkeen doet wat hij moet. Niemand kan anders zijn, kan anders doen....' Neen. Toch. Het een of het ander. Of Wil en Schuld -, of willoosheid, schuldeloosheid. Neen. Sta stil. Leun roerloos tegen het regenraam, sta stil in de stilte.... en wacht.... want.... het komt.... op je af.... Het wiekt in cirkels om je heen.... het zoekt je.... het zoekt je hart.... als met een pijl nu wordt er uit de oneindige verte op je gemikt. Leun aan het raam.... je hebt het.... het heeft je.... het zou je doen vallen.

Er is geen Schuld -, maar er is Schuldbesef.

Niemand heeft schuld -, maar zonder schuldbesef is iedereen verloren. De pijl heeft mij daar geraakt, waar de verborgen scheiding lag.... ik ben als doormidden gekleefd.... ik ben als in tweeën gevallen.... ik ben twee.... ik ben in-één-gehechte twee, ik ben tegen-elkaar-gerichte twee, ik ben tegen-zichzelf-gekeerde één. Je moet elkeen vrijspreken, en dus ook je zelf moet je vrijspreken.... als je niet met een war-

boel wilt gaan slapen, als je niet wilt stikken in den inwendigen rommel.... maar je moet van elke vrijspraak, die jezelf betreft, in hooger beroep gaan bij jezelf, bij die andere helft van jezelf.... je moet je laten vonnissen door die andere, die tweede.... en aan dat vonnis houd je je staande.... en doe je dat niet... dan ben je verloren.... verloren.... verloren....

O, helderheid.... helderheid.... blijf mij nabij, blijf in mij, blijf om mij heen.... laat mij dit tot het einde denken.... Er is nog dit: je kunt niet tegenover anderen je eigen schuldbesef laten gelden.... het is enkel je eigen redding, je eigen tegenwicht, elk richt daarmee alleen zichzelf, tegen het redelijke weten in, maar keert dat redelijke weten naar zijn medemenschen en spreekt hen uit dat weten vrij.... en zoo komt het dan vanzelf, zoo wordt het dus duidelijk.... wat Ernestien eens zei, die het van haar vader leerde -, dat rechtschapen menschen hard over zichzelf en zacht over anderen oordeelen.

Eerder dan nu begreep ik dat niet.... begreep ik althans niet, dat dit zoo wezen moet. 'Uit den aard van de zaak', - zooals mijnheer De Veer placht te zeggen -, stopwoordje, waar je om lachen moest. En toch niet zoo gek: uit den aard van de zaak. Je moest eens wat meer op wat alles beteekent, gaan letten. Een rappe stap over de planken. Ernestien, met betraande oogen.

'Hier, de kaart.... arm kind.... ik had je glad vergeten. Kom je vanmiddag nog even vertellen, hoe het is geweest?'

'Ja.... ik beloof het je. Heb je zoo'n verdriet, Ernestien? Heeft zij zoo'n verdriet?'

'O, het is allemaal zoo erg -, het wordt al erger. Haar heele familie.... een bende....ze bekruipen hem....

ze zuigen hem uit.... soms heeft hij geen cent.... hij bespaart het op alles.... en nu had hij Coen om geld gevraagd, zijn oudste zoon.... het heette dat zijn boekenrekening hem zoo was tegengevallen.... maar het was voor haar.... weer voor haar....

‘O.... Ernestien....’

‘Ja.... maar ga jij nu maar. Ik moet weer naar haar terug.’

Uit den rumoerigen morgen is stil en vredig de middag opgeloken.... onder zwevenden nevel glanst het diepliggend water, door de vochtige lucht dwaalt de adem der chrysenten, vaart de reuk van het in vochtigheid verterend loof.... O stad, overweldigende, overstelpende stad.... ik wilde mij nu wel even voor je veelheid en je volheid kunnen sluiten, waaraan ik weerloos overgeleverd ben, die tegen mij aan slaat als golven, zoodat ik wankel.... maar ik kan het niét, want ik kan niet zonder ademen gaan, en elke adem vult mij met je adem tot in mijn hart.... en je adem is de adem van wat eeuwig gaat en eeuwig keert.... bladeren, bloemen, misten, geruischen.... October.... en je ziel is de ziel van wat eeuwig blijft.... de grijze huizen, de grijze bruggen, het grijze water.... en dat alles tegelijk dringt bij mij binnen en wil.... en wil.... het wil altijd hetzelfde, het wil alweer doorgrond zijn, wil begrepen zijn.

Midden op deze brug, waar ik stil sta als weerhouden, staat het om mij heen, en staart het mij aan en staart op mij neer en staart naar mij op.... de groote, stille vensterooogen in de gevels.... de matte boomen, het schimmig water.... ik ben van alles het middelpunt. Zoo klein als ik ben, nietig en klein, onder den eeuwigen hemel, smeekt het nochtans zijn smeekingen uit naar mij alleen.

Het wil alles-samen één worden in mijn doorgronding, door mijn begrip.... elk ding dringt mij, het smeekt mij dat ik het, in mijn doorgronding, aan alle andere dingen verbinden, met alle andere vereenigen, dat ik het uit zijn eenzaamheid verlossen zal.... bruggen en bloemen.... huizen en geruischen, alles van den hemel en alles van de aarde.... en ik kan het niet.... ik kan het niet binden in mijn doorgronding, want ik doorgrond het niet.... Waarom moet ik het dan ook juist weer zijn.... waarom moet ik het altijd zijn? Ik wil het niet, het maakt mij kapot. Ik wil voor winkels gaan staan, ik wil naar overschoenen, kachels, boeken, kanten kraagjes kijken.... ik wil een taartje gaan eten, ik wil Haagsche hopjes gaan koopen. Als ik een taartje ga eten, kies ik een soes met chocola-glazuur, als ik Haagsche hopjes koop.... of roode-en-witte ulevellen, die goedkooper zijn. En bijna zoo lekker. Zoo. En zoo keek je om den hoek uit het steegje van Loerie Bitter.... is hij al weg, die groote, booze, zwarte hond van Heyl den slager? Ja - zegt David - hij is weg, we kunnen naar huis....

Wat waren we toch altijd bang voor zwarte honden. Maar ik ga toch ook waarachtig naar een concert -, ik ga voor het eerst naar een concert! Ernestien heeft gezegd, het is een mooi program, maar ik zal er niet alles van begrijpen. Van de symphonie waarschijnlijk het minst -, de componist heet: Gustav Mahler -, maar aan het einde komt een solo-zang, een blind meisje zal dien zingen. Ernestien kent dat meisje. Naar het vioolconcert moet ik vooral oplettend luisteren. Een vioolconcert heeft vier gedeelten, vier gedeelten heeft ook een symphonie.... 'Andante' beteekent langzaam.... 'presto' beteekent snel.... Ernestien heeft het er met potlood bij geschreven. Er

bestaan ook nog ‘sonaten’ en ‘suiten’ langzamerhand zal ik het wel leren. Ernestien zei onlangs: ‘Je lijkt mij wel muzikaal’ -, ze heeft gezegd, dat we ook eens samen zullen gaan, zij, Dora en ik.

Een vochtbezwaarde zachte wind suist door de jonge, bruine boompjes op het plein.... de diepliggende deuren zijn nog gesloten.... de mensen wachten. Er wachten meest dames en meisjes, een enkele jonge man -, oudere heeren wel wat meer. En dit zijn nu weer allemaal je medemensen, je onbekende medemensen, en er zijn wel bijna even veel soorten mensen, als er mensen zijn. Waarin zit het toch dat je hardheid of goedheid, domheid en verstand onmiddellijk kunt lezen uit altijd twee oogen en altijd één mond? Waarom zou je het eene gezicht willen streelen en het andere willen slaan? Maar je moet niet met zoo'n strakke aandacht naar ze kijken, dat maakt ze verlegen, dat maakt ze zelfs boos -, de anderen doen het ook niet, neen, ze doen het geen van allen. Iedereen kijkt voor zich uit, of groet. Je moet als de anderen zijn.... denk eraan, dat je als de anderen bent....

Schemerige warmte, plechtige geruischen, die aan een kerk doen denken.... heel omhoog zilverig schijnsel door diepliggende halfmaanvensters; opgehangen in de ontzaglijke ruimte de fonkelende klompen witschitterend kronenlicht, boven de rood-fluweelen stoelen, die diep in de schemering staan als bouwdoosblokjes, als een parade op een prentje.... als de schutterij. Ze kijkt erin neer over de balustrade, Ernestien heeft gezegd, dat ze hier boven een plaats moet kiezen, in de bocht tegen den muur, achter de mensen.

Rust nu.... rust.... niets van dit alles hier vormt zich

tot stormende vragen.... alles kalmte en verwachting.... verwachting is toch nooit heelemaal zonder angst.... je voelt je een onder-geloopt land.

Maar aldoor zwellen de geruischen.... en dat koortsig snelle, dat als smachtende jachtende is het stemmen der violen, het doet je hart wel plotseling weer meebewegen in zijn ongeduld.... de menschen praten, zacht en vlug, ze hebben allemaal dit en dat nog gauw te vertellen, eer ze zwijgen moeten. Maar er gebeurde iets, dat haar ontging.... en alle lippen sluiten zich over de nog ongesproken woorden, en alle geluid verzinkt en het is één oogenblik zoo vervaarlijk stil.... je hangt.... je zweeft....

Maar zóó was het vroeger.... De lamp werd aangestoken en de kamer was licht tot in de hoeken, van dat felle, dat gouden binnen het lampegglas uit was de kamer vervuld met iets, ineens, met iets....

En altijd vroeg je het, vroeg het je af: wat zou het toch zijn.... O, ondoorgrondelijkheid, altijdurende ondoorgrondelijkheid.... dit is onzichtbaar licht, en toch is het 'iets' en lichtender dan licht, en de heele ruimte is er vervuld van en je hoofd staat er midden-in, het vindt de poorten van je ooren en zelf ben je er nu ook van vervuld. Zóó niet, zoo nooit, vervult je het licht.

Maar Ernestien sprak over 'muziek begrijpen' en ik wil het haar vanmiddag al vragen -, wat ze onder 'muziek begrijpen' verstaat. Wie kan bij machte zijn om dit te begrijpen? Kun je dan het licht begrijpen.... of de stilte....?

'Begrijpen' -, dat is: in woorden kunnen uiteenzetten. Neen.... eigenlijk is begrijpen: met iets anders vergelijken. Kun je dat? Hoe kan je begrijpen wat je voorbij-ijlt als wind.... wat wel in je dringt ook....

zoals wanneer je witte tulpen ziet in de zon, in een tuin.... ze wiegelen, het is Paaschvacantie.... of 's zomersnachts in bed.... je kunt niet slapen.... er kwaken kikkers.... er is een nachtelijk gefluister.... maar dat begrijp je toch niet? En dit is alles tezamen.... al het andere is het ineen.... Ja, als je nog jezelf verdubbelen kon.... één om te luisteren, één om tegelijkertijd te doorgronden.... of, als je dit lichtende licht, dit ijle, ongrijpbare licht.... als je het vangen kon, vasthouden kon.... zoals lui die fotografeeren.... het andere licht op de gevoelige plaat.... dat heet: fixeeren.... bij je dragen.... dagelijks.... in een altijd durende overdenking.... aldoor beschouwen.... tot een onverpoosde en al diepere doorgronding.... maar je kunt alreeds luisterend niet denken.... denkend niet luisteren.... en je denkverlangen raakt met je luisterverlangen slaags.... en straks kun je noch het een noch het ander meer....

O, zie dan maar van het 'doorgronden' af.... nu je toch deze eene goddelijke zekerheid hebt: zoolang maar die viool niet zwijgt.... zoolang dat wat, uit de diepte omhoog zich spreidend de ruimten vervult, tot aan de zilveren nissen en rondom de fonkelende kronen.... en als dat je niet verlaten hoefde.... je zoudt dan niets meer begeeren, en alles zou goed zijn en je zoudt met alles vrede hebben, en er zouden geen raadselen meer bestaan -, je zoudt ze tegelijkertijd allemaal kennen.... en ze niet meer zoeken te kennen.... je zoudt ook alles kunnen.... je zoudt alles op je willen nemen..., je zoudt dan voorgoed van jezelf verlost zijn en je zoudt voorgoed aan jezelf gegeven zijn....

En hij zwijgt.... en het vliedt.... zóó werd de lamp gedoofd en het licht ging verloren. Een mensch heeft

een geheugen, en kan iets navertellen, zij zelf heeft zelfs een heel goed geheugen.... en kan veel navertellen.... maar hier dient het geheugen niet. Dit, als licht, doorwaait je, door-ijlt je. En je moet teruggaan naar die witte tulpen, naar dien tuin, naar die reuken, naar dien morgen, naar dien Zuidenwind.... je moet geduld hebben tot het weer nacht is.... uit verten, door stilten, komt het geluid.... je ligt achterover in bed, in donker en je mond is open, maar een naam kun je het toch niet geven.... Ik onderscheidde honderden wonderlijke dingen. Ik zag ook.... die rietplas, waar ik langs reed in den trein. Ik riep het hem toe, dien dag.... Rietplas, ééns kom ik naar je toe.... Ik ben niet gekomen.... maar hij is nu tot mij gekomen.... en heeft mij aan mijn belofte herinnerd, aan mijn geschonden belofte....

Maar wat beduidt: muziek begrijpen? Dit is immers ondoorgrondelijk.... Zoo leeg van licht als een kamer waar geen lamp meer brandt, zoo leeggewaaid, leeggelopen die ontzaglijke ruimte, waar de kronen fonkelen.... Is het niet waar.... is het niet waar.... is het niet waar, zooals ik het denk....?

Ja.... het is waar.... het is alles zooals jij het denkt....

Donkere oogen.... zachte, diepe oogen.... donkere oogen, zachte diepe oogen hebben mijn oogen antwoord gegeven.... naar donkere diepe oogen gingen mijn oogen op. Want hij staat en ik zit.... en hij leunt tegen de balustrade.... Maar hij beweegt.... en het is een man.... en zelf ben je een meisje.... hij is een man, en je kent hem heelemaal niet.... hij is veel ouder dan je-zelf.... een deftig heer in grijze kleeren.... Maar zijn oogen en je eigen oogen -, enkel oogen was hij, enkel oogen was je zelf, maar nu is hij een man, een heer, dien je heelemaal niet kent -,

en zóó kijk je een vreemden heer toch niet aan. Het is onfatsoenlijk.... het is ongepast, en het is je geluk dat je maar alleen bent....

Maar onze oogen hebben tot elkaar gesproken en ik was geen meisje en hij was geen man, en we hebben elkander toevertrouwd, wat we beiden weten, dat muziek ondoorgrondelijk is.

Trappen af, hoeken om - de deuren staan open - de muurplakkaten zwaaien zachtjes tegen je aan en beneden stort je in een menschenvloed.... die draagt je den regen en de schemering in van het wijde plein, met de kleine vochtdoorzegen, winddoorruischte bruine boompjes.... met den adem der chrysanten.... aan den overkant als over een water schijnen de roode, rosse, oranje-lampen de groote huizen uit.

Diepe, zachte oogen.... donkere oogen.... die ik verloor in den menschenvloed.... ik was geen meisje en hij was geen man.... oogen waren we, die los van alles en boven alles uit, elkander tegenkwamen, als donkere vogels onder een wijde, geelbeloopen avondhemel.... en zij-tweeën alleen.... en die het elkaar in volle vertrouwelijkheden toevertrouwd: ondoorgrondelijk is de muziek.... raadsel der raadselen, ondoorgrondelijkheid van al wat ondoorgrondelijk is tezamen, en alles is ondoorgrondelijk. Maar dit rukt je naar de verten, naar de grenzen.... zóó tot het uiterste kom je nooit.... tot de grenzen, waar de vergezichten zijn, de vergezichten van wat je 'Ik' noemt. Eindeloos en grenzeloos Ik, in de eindeloosheid en de grenzeloosheid der vergezichten, der altijd wisselende vergezichten -, en tegelijk, zóó klein, hier over het plein, hier door den schemer wandelend.... langs den kousenwinkel.... langs de banket-bakkerij.... en dat nu moet uit wijken voor de tram om niet....

met zijn vergezichten.... Mèt zijn vergezichten....? Met of zonder zijn vergezichten....?
 En Mozes was op den Nebo gestegen.... uit de vlakke velden van Moab.... recht
 tegenover Jericho.... en Mozes zag de eindeloze vergezichten van het land, waar
 hij niet mocht wonen. Ik heb vandaag hoog, hoog, hoog op den Nebo gestaan.... en
 ik heb er niet alleen gestaan.... diepe, zachte oogen.... donkere oogen.... samen hebben
 we over het Land gestaard.... van Jericho af tot Zoar toe.... maar niemand mag er
 wonen, niemand heeft er een huis.... O, niet Mozes alleen is verstooten....

Onder het laatste daglicht glanzen de vijvers, vlakgeslepen edelgesteenten, in bont
 en groen en gouden bruin.... grauw van vocht liggen er de paden omheen gevouwen....
 en alles is van stilte zoo zwaar.... zoo zwaar.... Herfstverstildheid....
 herfstverzonkenheid.... zóó stil is andere stilte niet.... In die stilte gevangen....
 omvangen.... bevangen.... gaan er de menschen, de weinige menschen. De vijvers
 verdubbelen hun bleeke gezichten, hun donkere kleeren, de vijvers verdubbelen het
 bont en het groen en het gouden bruin.... Soms blijven ze staan.... en ze gaan weer,
 maar traag.... zoo schijnt ze die stilte, die herfstverstildheid, te wegen.... En die
 eenzame man daar.... het bonte bloemperk houdt hem gevangen.... hij staart erin
 neer.... hij kan er niet van weg.... O, het ademloos pralen, het roerloos gefonkel....
 in de herfstverschemertheid.... geen woorden ervoor, nergens woorden voor.... en
 voor alles open. O, eenzame man daar, ik ken dat zoo.... Maar hij kijkt op.... hij kijkt
 het geluid van mijn voeten tegemoet.... en het zijn de oogen.... het zijn de donkere,
 zachte, diepe oogen. We staarden met elkaar dezelfde vergezichten in....

En nu.... wat zullen we zijn? Zullen we nog ééns weer, enkel oogen zijn, of zullen we man en meisje zijn? Zijn we man en meisje.... dan zijn we over een halven minuut elkaar voorbij, en mogen zelfs niet naar elkander omzien, want we kennen elkander niet. Hij is een vreemd heer voor mij -, ik ben een vreemd meisje voor hem.... zóó ontmoet je in treinen en op booten, op het postkantoor, op straat, in gedrang, alle dagen honderden vreemden, en duizenden in een jaar.... en gaat ze voorbij of ze bladeren, of ze steenen waren.... Zullen we zóó elkaar voorbijgaan.... omdat we immers geen 'familie' zijn, geen 'vrienden', geen 'kennissen', elkaars naam niet eens weten, of in welk huis wij wonen, niet aan elkaar zijn voorgesteld. Of vogels.... twee alleen elkander tegen-vliegend in volle vertrouwelijkheid, van alles los, boven alles uit, tusschen geelgrijs golvend water en een geelbelopen avondhemel? Neen.... man en meisje zijn we gebleven.... en gingen elkaar voorbij.... maar één oogenblik was er toch, dat we geen van beiden wisten, wat we moesten zijn, dat we naar elkander aarzelden en er spon zich een draad, maar we trokken en hij knapte en elk behield zijn eigen helft....

Maar ik.... ik ben verlost.... Maar ik.... ik ben bevrijd.... En ik ben in mijn eer hersteld. Diepe oogen, donkere zachte oogen hebben mij verlost, mij bevrijd, mij in mijn eer hersteld.

De palen staan er weer in krachtige, klemmende aarde. Waardigheid.... ik kan weer waardig zijn.... ik wil waardig zijn, ik wil weerstaan. Zijn oogen rukten mij de hoogten in, vergezelden mij den Nebo op....

Rukwind van het verlangen, onwaardig.... niet langer onweerstaanbaar.... vergeefs bestorm je mij.... o je bestormt mij al niet meer....

Man aan het raam, o, rustelooze, elk oogenblik rusteloozer, onder de wenteling der oogenblikken.... ik ben je lotgenoot niet meer.... ik laat je los, ik kan niet meer met je zijn.... arme.... och, arme.... ik laat je alleen....

En Ernestien.... ik kom naar je toe.... ik kom naar je huis.... en de dagen zullen niet leeg meer zijn, zullen niet lang meer zijn. Ik zou, wat mij betreft, daarginds kunnen blijven, omdat ook daar, wat gisteren onweerstaanbaar was, mij ongenaakbaar vinden zou.... omdat ik verlost ben.... Ik kom niet uit angst.... ik kom omdat ik van je houd en omdat het goed bij je is.... omdat ik bij je hoor en niet bij die anderen, ginds. In de stille zij-straat branden de lantaarns, zoo nederig, zoo trouw, en hier is het huis. Haar vinger drukte.... het belletje doet zijn boodschap achter de gesloten deur. Een gouddoorschemerde kastanje in den schemer.... lichtgevende koepel.... die zichzelf doorlicht, en ginds de vijvers.... en hier de lantaarn.... en een vleugje wind.... en een schuifelend blad.... o, oogenblik van onvergetelijkheid....

‘Ah.... ben je daar? En heb je genoten....? Was het mooi? Heb je in den regen geloopt? Of ben je zoo nat van den damp? En waar heb je gezeten....? Doe maar gauw je muts en mantel af. Je zult toch heusch eens een paraplu moeten koopen. Je zult er toe moeten overgaan. Kom kind.... we hebben het hardje aan. Dora zet thee.... en Emilie is gekomen om wat voor ons te spelen. Maar als je voorloopig geen behoefte hebt aan muziek, dan mag je het eerlijk zeggen, hoor! Ja.... en dan nog iets. Je zult nu toch een beetje gauw moeten besluiten van dat leege kamertje.... want Emilie weet een meisje.... een nichtje, geloof ik....’

‘Ik heb het al besloten, Ernestien. Ik kom, ik kom! Ik wil liever vandaag dan morgen komen.’

V. Meidag

Nu waait er een Mei-wind, nu wappert het Mei-groen, fonkelt de Mei-zon.... het is een dag als een open tulp, zoo frisch en zoo zoet, en gisteren was het nog April, vannacht tot twaalven was het nog April. Ze heeft de klok hooren slaan, het was donkere maan, en alle menschen sliepen en in de wijdgespannen stilte heeft zich de bloem geopend.... het is de Eerste Mei, het is de Dag. Ze zit in de leege klas boven op het gladde blad van een der bankjes en Davids brief ligt in haar schoot en Bertholds portret in haar handen. Hij is nu veertien jaar -, David en zij-zelf zijn twee-en-twintig - hij is lang en blond en fijn, hij lijkt volwassen: zijn verschrompelde beenen zitten verborgen in een lange broek -, zijn genezing is tot stilstand gekomen.

David woont nu al twee jaar in het huis met de vele ramen, met het groote grasveld, waar zandpaden en beukenlanen uit alle richtingen samenloopen. David komt niet dikwijls meer thuis -, hij is een paar maal met Berthold naar zee geweest, hij is dan weer bij Berthold in het huis gebleven, een enkelen keer gingen ze met allen op reis....

Ebner komt binnen, hij heeft zijn dunne, grijze zomerjas over den arm. Gisteren droeg hij nog zijn blauwe winterjas.

‘Kunnen we gaan?’

‘Neen, nu we eenmaal op elkaar zouden wachten.... Bauk en Arjen zijn bij den ouden baas.’

Ze vraagt maar niet met woorden, enkel even met de oogen.

‘Ja. Begrijpen doe ik het ook niet. Over een half-

jaar is hij er uit.... dat ze hem voor dien korten tijd niet met rust kunnen laten.’

Maar hij ziet Davids brief en gaat een krant zitten lezen. Stilte nu.... verre, besloten stemmen.... verdere, opene geluiden.... droomerig.... soezerig....

Verre landen.... verre zeeën.... vreemde namen, die je leerde.... jaren geleden, maar ze smeedden zich, ze ketenden zich aan de oogenblikken.... en keeren met die oogenblikken weer terug, jaar-in, jaar-uit.... de stellige regelmaat van een kalender....

Maar Bauk en Arjen.... ja, het twisten is weer heftig gaande. Over mijnheer Brom wordt niet langer gesproken. Hij is overgeplaatst naar een kleinere school aan het andere einde van de stad, en hij is vergeten.

Joop met het rosse haar, met de tanden, waarover ze nauwelijks haar lippen sluiten kon, Joop schrobt nu de trappen, boent de vloeren, lapt de ramen van andere stadsgebouwen. Getrouwd zijn ze niet. Hij heeft zijn vrouw gesmeekt hem tegen te houden, hem vast te houden, en ze tracht het te volbrengen. Maar het is bijna niet te volbrengen. Hij wil tegelijkertijd tegengehouden en vrijgelaten, hij wil weerstreefd worden, en hij wil zijn zin hebben. Hij sluipt avond aan avond zijn huis uit naar Joop.... en als hij wegblijft, moet hij, voor straf.... haar schoenen poetsen. Ze moesten je eigenlijk zulke dingen niet vertellen.... je raakt ze niet goed meer kwijt....

Een mensch kan tot alles vervallen.... een mensch kan heel licht tot veel vervallen! Juffrouw Korff leeft altijd in angst voor ziekten.... maar denk eens even aan de verzoeking, aan de beproevingen.... Zul je ze weerstaan? En als je ze niet weerstaat, hoe leef je verder?

Wat is het leven onveilig.... onveilig. Lettie vluchtte het huis uit, de stad uit, Ernestien heeft nu al in maanden niets meer van haar gehoord. Ze schrijft alleen haar moeder. 'Ik maak het goed, ik ben gezond.'

Het laatste dat ze Ernestien heeft geschreven, was, op een briefkaart: Zie je wel! Ze verbrak haar verloving en de jongen was wanhopig. Snikkend lag hij met zijn hoofd in Ernestiens schoot.... en een jaar daarna ging hij getrouwd naar Indie toe. Toen schreef Lettie aan Ernestien die briefkaart: 'Zie je wel!'

Wat is het leven schrikkelijk onveilig. Je moet maar doen zoals David en zij, toen ze kinderen waren, als er ruzie was bij dronken Bol.... je stopte je ooren dicht.... of als je 'vrouwje Doodskop' tegenkwam, die had een open gat, met een opstaand puntje vleesch, midden in haar gezicht. 'Zòd kunnen we zelf....'

Neen.... neen, een anderen kant uit kijken....

Maar ik zit ineens heelemaal in de zon.... heelemaal met mijn eenen kant zit ik in de zon.... die kant van mijn witte jurk is warm.... die kant van mijn lijf, mijn schouder en mijn heup, is heelemaal warm. En mijn gezicht.... o, ik hoef het maar even naar het raam te heffen, en nu is mijn heele gezicht in de zon. En de zon aait mij.... neen, de zon kust mij.... zonnetje.... zonnetje.... zonnetje op je gesloten oogen.... zonnetje op je wangen.... zonnetje op je lippen.... en je opent je lippen en ze springen je mond in.... ze zijn in je mond, en je ademt zonnetjes....

'Ebner.... kijk toch eens....'

'Ja....?'

Ze had willen zeggen: 'Ebner, mijn heele gezicht is vol met zonnetjes, ze zijn tot in mijn mond.'

Ze dacht, dat hij zijn krant zat te lezen. Maar hij

schrok, want hij las niet, hij zat naar haar te kijken.... naar de zonnezoentjes op haar lippen.... en zijn eigen lippen zijn dun en bleek.... het zijn.... ja, wat zijn het.... ja, het zijn uitgehongerde lippen. O, Ebner, wil je niet mijn lippen.... wil je niet de zonnezoentjes van mijn lippen kussen.... zou je het niet heerlijk vinden, als ik nu opstond en naar je toe kwam en je mijn lippen gaf.... ik zou er niets armer door worden, jij zou er wel veel rijker door worden.... ik kan wel honderd zoentjes missen voor jou lippen.... je arme uitgehongerde lippen.

Je moogt zoo iets niet doen, je doet het ook niet. Ebner leest de krant.... Maar een woord schoot haar door het hoofd....

Het was de groote avond, Seideravond, en Vader gaf den wenk. En David stond op, of zijzelf stond op, als dat jaar de beurt weer aan haar was, en ze liep het gangetje door naar de straatdeur toe en zette wagenwijd de straatdeur open. Buiten was het dan donker, vochtig en donker -, en de hooge olm aan de overzij leefde in vreemde geruischen, jonge stemmetjes van pasgeboren blaadjes.... en je stond, je staarde.... achter je was het stille schijnsel van het petroleumlampje tegen den glimmenden, gelen wand, en voor je uit de wijde, doorhuiverde duisternis.... je stond, je wachtte.... je hart klopte van hoop: nu zullen ze komen....

Zóó was het gezegd, door allen tezamen, in ernstigen nadruk, en vaders stem had het luidst geklonken, boven allemaal uit: de rechthebbende stem!

‘Kol digfien jeisei wejeigol.’ Elk die honger heeft, kome en ete, elk, dien het benoodigd is, zitte met ons aan om het Paaschfeest te vieren....’

Zóó wordt het gezegd en daarna zet je dan de huis-

deur open.... en je wacht.... en je luistert.... maar het is stil.... en er tikt iets.... verspringt iets.... dat is de gevangen regen van den vervlogen dag, die roert zich in den olm.... maar nu zul je toch dadelijk wel stappen hooren.... nu naderen ze, de Vreemden uit de herinneringen en uit de droomen, en van de prentjes.... de donkeren, kleinen, krommen, met kaftan, baard, en hooge muts.... haastig, haastig en druk, in driftigen alleenspraak en jachtig gebaar, struikelend van den haast.... en de stillen, manken en verminkten, die als geesten zoo bleek zijn, hun dwalende oogen branden.... en ze komen naar ons.... ze haasten zich naar ons.... want wij zijn vrij en we zijn vanavond ook rijk en er is voor allemaal eten genoeg.... zoodat dan je hart klopte van hoop, omdat dit zoo heerlijk is. En eens kwam er die Rus met Vader mee uit de synagoge naar huis, en zijn lippen.... dunne, bleeke lippen, hongerige lippen, o, Ebners lippen.... En hij sidderde, marteling was zijn wachten op het eten, en je zoudt hem zeker je deel gegeven hebben, maar het hoefde niet, want altijd had Moeder voor iedereen genoeg....

Dit mag niet. Ebner, arme man, eenzame man, oude man, kom naar mijn lippen.... kom naar mijn lippen, die als warme kersen zijn.... ik geef ze je, je moogt ze nemen. Maar Ebner is een fatsoenlijk man, zelf ben je een fatsoenlijk meisje -, een fatsoenlijk meisje moet je zijn. Bij een man moet je altijd 'onfatsoen' vreezen.... 'onfatsoen' is een woord van moeder, waar je soms ineens om lachen moet. Mannen zijn niet wijzer, mannen moeten kort-gehouden worden, zóó zegt Bauk.

Als Ebner mij nu zou willen kussen.... dan zou ik hem een oorveeg moeten geven! Was het niet 'Ko-

bus en Agnietje'? En ook nog een verhaal van een 'weeuwte'. En bij Staring. Ja -, en Justus van Effen. Overal. Je leest niet anders. Er waren altijd 'brutale vrijers', die zoeken 'kusjes te rooven.'

En alle fatsoenlijke meisjes staan met oorvegen klaar. Maar de brutale vrijers zijn niet boos, integendeel! Want als Agnietje.... ach, het was Agnietje toch wel.... als ze den oorveeg vergeet, en als ze zegt: 'Roof jij maar kusjes, Kobus, zooveel je begeert....', dan ziet ze Kobus niet meer terug. Maar hoe fermer de oorveeg, hoe eerder de bruiloft. Want ze wil daarom wel met hem trouwen, al geeft ze hem een oorveeg voor een kus. 'Kol digfien jeise wejeigol' - maar een oorveeg voor een kus. En dit is een wonderlijke wereld, en dit is een ingewikkelde geschiedenis.... en begrijpen doe je het niet, maar meedoen moet je toch. Of ze zouden je verachten en je wilt niet veracht zijn. Je kunt het niet verdragen, dat iemand je verachten zou.

Maar zóó blaas je paardebloemenpluisjes naar alle kanten weg.... en er blijft het leege, platte, bleekgroene zijige kussentje.... Ja, Ebner heeft het ook gehoord.... Hij kijkt op, hij kijkt blij, boven hun hoofden kwam Hugo zijn klas in en stemde zijn viool.... zóó lang, dat de viool er ongeduldig van werd en zooals een kind, dat je eindelijk loslaat - 'Eerst je mantel behoorlijk dicht, en je muts recht, en hier, nog je veter of je zou je beenen breken' - en daar vliegt het, met een kreet, het ontvliegt je handen en lachend, beduusd blij je staan.... zóó brak het eindelijk los, zoo schalde het open, in een jubellied....

'Kom, proletaren, laat den moed niet zakken,
Al schijnt de zege nog zoo ver....'

Hoor toch, hoor.... de blijde viool, de wakkere viool!

En merk je, Ebner, hoe de andere geluiden zich nu haasten, hoe ze komen toegesnel
 van alle kanten, hoe elke murmeling er mee samenvloeien wil, en hoe alles, alles nu
 murmeling wordt....? Zoo wordt soms alles kleur.... als er één felle kleur.... die
 hard-oranje afrikaan.... en ik wist niet, dat er zóóveel oranje verstopt zat in mijn
 gebloemde jurk.... Wonderen, wonderen, overal wonderen.... leven dat in alles leeft....
 o, en alles roept elkaar...

‘Ebner, Ebner.... hoor je het.... voel je het?’

Dit is de Huiver, de heilige Huiver. Zoo vaar je omhoog in de Vurige Wagen,
 Elia's Vurige Wagen, waarmee hij ten Hemel voer. En je bent omwonden door de
 witte vlammen, de witte vlammen, die je zoo dicht omgeven, dat je niet ademen
 kunt....

‘Begrijp jij het, dat er nog zijn, die niet mee-doen, die niet willen, niet gelooven,
 niet begrijpen....?’

Hij lacht.

‘Hoe oud ben je....?’

‘Twee-en-twintig. Geen klein kind meer, als je dat misschien meent....’

Hij kijkt haar aan.

‘Weet je het zeker....?’

Ebner, wat zijn je oogen zacht. Ebner, wil je mijn lippen? Ik voer bijna omhoog
 in de Wagen. Maar.... wil ik blijven? Wil je mijn lippen....?

Dit zijn golven, golvingen van één seconde, golvingen die zich nauwelijks tot
 gedachten, allerminst tot woorden vormen. Ze houden beiden het hoofd naar het
 lichtend-witte plafond geheven en Ebner zegt: ‘Wat is die jongen jong....’

‘Sluit u in drommen van duizenden aan
 Niets is bij machte u dan te weerstaan’.

Drommen van duizenden.... drommen van duizenden.... opborrelende drommen.... wat was het toch? Er lag iets wits op den bodem van het glas.... daar stegen borrelend de drommen uit op.... drommen van duizenden, tintelend.... parelend, waaierend.... het lag diep in het glas, en het glas was tintelend van helderheid, het stond in plasjes op een groen ijzeren tafeltje, je keek uit over het water.... het was de veranda van 'De Waakzaamheid'. En oom Elie had je mee uit wandelen genomen.... en oom had zelf koffie besteld.... en ineens kwam een klontje onverhoeds over den rand van je glas in je spuitwater neergeduikeld. En er was een borreling, plotseling, niet één tegelijk, maar met achten, met honderden, duizenden, tintelend, parelend van den bodem op.... en zóó borrelt het nu uit diepten van jezelf, tintelend, parelend en het dringt tegen de kanten aan, van binnen uit, en het zou je uit elkaar willen duwen....

'Ebner, waarom komen ze nu niet.... waar blijven ze toch?'

De dag gaat voorbij.... de dag is een kaars.... werd vannacht te twaalven ontstoken en brandt neer naar zijn eind.... elke minuut.... waarom komen ze dan niet?

'Wat hebben ze toch eigenlijk?'

'Och, het gaat natuurlijk weer over Maartje - je kent haar wel. Het is toen immers dadelijk met haar spaak gelopen in de klas van Arjen Brand. Ik had het hem zóó gezegd: laat het kind wat vrij, ze is het gewoon, ze is altijd door iedereen apart behandeld -, alle kinderen trouwens uit dat gezin. Bij-tijden zegt ze: "Meester, ik krijg het zoo benauwd." Dan mag ze even weg, rondlopen op de plaats. De kinderen zijn er al aan gewend. "Neen" zegt Arjen Brand. "Nonsens. Gelijke monniken, gelijke kappen. Gelijke

rechten. Krijg er den onzin wel uit.” Maar hij maakt het hoe langer hoe erger. Het lukt hem net zoo min als een ander -, en ze is een giftig ding als ze gehinderd wordt. Ze is bang voor Arjen.... maar thuis hebben ze nu geen leven meer.... en nu is voor een paar dagen de moeder op school gekomen en de oude baas heeft haar te woord gestaan, hij heeft haar niet naar Arjen verwezen, ze zou toch niet zijn gegaan. Ze kruipt in haar kelder als ze hem ziet, ze is als de dood voor hem. Er is ook aan haar wel een steekje los. Alleen de oude baas kan met haar omgaan. Ze heeft al haar kinderen hier bij hem op school gehad.... eerst Elbert, de oudste, die is nog tamelijk aardig terecht gekomen.... en Mientje en de tweelingen, die allebei dood zijn en nu Maartje, de laatste, de malste van het heele stel.... ze heeft het altijd met den ouden baas klaargespeeld. En breng nu zoo'n mensch iets aan haar verstand van een Republikeinsche School, van besluiten der schoolvergadering, dat “de klasse-onderwijzer alleen en uitsluitend overleg heeft te plegen met de ouders der leerlingen.” Maar ik geloof, dat ik ze hoor komen....’

Ja, daar zijn ze. Ze praten door de gangen, booze woorden, driftig gestap. Harde stemmen, harde hakken. Arjen maakt de boosheid bleek, zijn wangen vallen in plooiën samen, hij lijkt vermagerd en vergrauwd -, maar Bauks gezicht wordt rood en breed, zet uit en zwelt. Ze praat al uit de gang naar Ebner toe.

‘Zoo, dat weet hij alweer. En hij zal het nu voortaan uit zijn hart wel laten. Het is in één woord infaam.... infaam.... Eerst zoogenaamd je onderwerpen aan de schoolvergadering en dan maar gewoon, tegen de besluiten in, je gang blijven gaan....’

Ebner zwijgt. Boven stemt Hugo nog weer even zijn viool.... lichte, fijne, tastende geluidjes.... gedwee nog is de viool, zonder ongeduld.... vogeltjes in middag-gepeins. Nu komt het dadelijk weer.... houd er maar alvast jezelf onder klaar.... dadelijk komt het, zeker komt het.... zoo zeker.... zoo zeker....

‘Je weet toch evengoed als ik dat het mensch niet wijs is. Dat ze bang voor Arjen is.’

‘En waarom ter wereld zou ze bang voor Arjen zijn? De nonsens.’

‘Hij gaat er met November uit.’

‘Al ging hij er morgen uit. Het gaat om het principieel. Zoo een gemeene, oude gluiperd.’

Och, stil nu toch.... stil nu toch....

Kom Socialisten, sluit de rijen
Het Roode Vaandel volgen wij,...

‘Zij volgden den rookkolom daags, den vuurzuil bij nacht.’

Rijen sluiten.... vaandels volgen. Het vormt zich tot beelden. In warmten.... stroomingen.... stuwingen zet zich denken en luisteren om, heft zich op, verijlt en verdicht zich tegelijk.

Ebner wijst naar boven.

‘Dat staat hij toch maar toe. Bij Noordhoek en bij Cramer en bij Van der Wielen mag het niet....’

‘Omdat hij maling aan ons heeft.’

‘Juist! Minachting.’

‘Ons nog niet eens voor vol aanziet.’

‘De moeite niet waard.’

‘En zelf te lammelottig voor een eigen standpunt is.’

‘Nog geen pit als bourgeois.’

‘Maar moeten we nu niet gaan? Wordt het geen tijd?’

‘Bauk weet eigenlijk nog niet heelemaal zeker of ze meegaat.’

Hè, waarom zou Bauk niet meegaan....?

‘Bauk, waarom zou je niet meegaan?’

‘Ik voel me wat slap, de laatste dagen. Ik geloof nu toch wel zeker, dat ik zwanger ben.’

Dit is tegen Ebner. En Ebner zegt niets. Maar zoo krijg je een klap tegen je achterhoofd, of je loopt met je voorhoofd tegen een open kastdeur aan, zóó onverhoeds.... O - een woord dat je nauwelijks denkt.... Hethangtin de lucht, tusschen Ebner en Bauk.

‘We zijn bijna een jaar getrouwd. En het is nu al twee maanden achter elkaar weggebleven.’

Bauk.... neen. Neen. Ebner staat daar rustig, Arjen heeft het niet eens gehoord. Hij staart in de zon, maar hij ziet geen zon, zijn voorhoofd is diep gerimpeld.... hij wrokt over zijn vertreden Rechten. Ik heb verkeerd verstaan. Ik heb goed verstaan. Bauk.... dat eerste was erg, maar dit mag niet.... Ebner en ik, we waren hier zoeven alleen. En de zon kwam over den hemel naar mij toe gewandeld en de zon gaf mij kusjes, mijn lippen gingen open en mijn mond sprong vol met zonnezoentjes. Hij keek naar mijn jurk.... hij keek naar mijn lippen.... roomgoud was mijn jurk.... in mijn schoot lag een groote plas van gouden room.... mijn witte jurk.... En mijn lippen rood. O Bauk....

Ebner is nooit getrouwd geweest.... misschien weet hij niet eens wat je bedoelt.... maar Andy heeft mij vroeger eens verteld, dat ook ongetrouwde mannen die heimelijke dingen weten.... Hij keek naar mijn lippen. Ik draag vandaag voor het eerst deze witte jurk, die Dora voor mij maakte, omdat het de Dag is....

Mijn witte jurk. Mijn roode lippen. Je moogt dat niet zeggen, Bauk. Je hebt er het recht niet toe. Het is

niet alleen je eigen geheim, het is het ellendige geheim van ons allen. Als hij het weet van jou, dan weet hij het ook van mij. Ik wil niet dat een man dit weet van mij, althans wil ik niet, dat hij eraan denkt als hij mij ziet.

O, maar daar komt Hugo.... Hugo met zijn oogen vol gouden lach, zijn witte tanden. Hoe juichte zijn viool. Hij speelt uit zijn geluk, uit de volheid van zijn eenige geluk: het Socialisme. Hugo -, leg haar door je komen het zwijgen op, je bent een jongen, en zoo jong als ik ben je, voor jou zal ze zich schamen. Maar Hugo blijft in de gang met Ernestien.... die kwam van den anderen kant, ze vingden elkaar op, en Ernestien vertelt hem iets, waar hij om moet lachen.

‘Het zou dan tegen het najaar zijn.... en mijn verlof zou dadelijk na de groote vakantie kunnen ingaan. Maar precies weet ik het natuurlijk niet. Het kwam den laatsten tijd al zoo onregelmatig....’

Ebner, waarom zeg je niets....? Je hebt mij altijd tegen haar verdedigd.... laat je mij nu alleen....?

‘Vóór mijn trouwen had ik er altijd al....’

‘Houd op, Bauk.... houd je mond.... Ik wil het niet hooren. Ik wil niet.... ik wil niet....’

Ze zwijgt, ze staart, vlammend, ademloos. Arjen keerde zich om.

‘Wat bezielt jou....?’

Ebner staat stil of hem alles ontging. Je kunt nu alleen maar vluchten, vluchten met je vlammende gezicht in de schoot van je witte jurk.... en snikken.

‘Wat heb jij....?’

Ebner geeft antwoord....

‘Ze is misschien niet gewoon.... dat er zoo openlijk.... over die dingen gesproken wordt....’

‘Zij....?!’ Zóó zou iemand een mes naar je toe kun-

nen gooien. ‘Zij?! Zij moet wel de preutsche spelen. Die mannengek.... die flirt.... die jongensgek.... niet eens vertrouwd bij de jongens van de hoogste klas. Met mijn eigen man zou ik haar nog geen uur alleen willen laten...’

‘Je hoort het, Arjen...’

Arjen zwijgt. Zijn dat Hugo en Ernestien, die binnenkomen?

‘Wat heeft Eva. Bauk? Waarom huilt ze zoo?’

‘Het kind is gek. Je zoudt met Ebner, met een man van zijn leeftijd, nog niet eens mogen praten over doodgewone, natuurlijke dingen.... Sexueele aangelegenheden...’
O weer.... weer.... ga je gang maar.... bonk maar.... stomp maar.... ik ben er al niet eens meer bij....

‘Met haar duffe romantiek.... bourgeois-schijnheiligheid.... maar dat noem ik vuil.... ja, dat noem ik vuil.... Daar hoopten we nu eindelijk eens van af te komen.... als eerlijke, moderne mensen...’

Arjen leeft plotseling op, alsof hij in Bauks laatste woorden iets vastgrijpt, alsof hij eerst twijfelde.... en nu pas zeker weet.... dat Bauk gelijk heeft.

‘Zeg jij.... ben jij eigenlijk wel partijgenoot.... ben jij aangesloten....?’

‘Ja.... ja.... en wat zou dat.... wat bedoel je.... waarom vraag je dat....?’

Ze keerde haar gloeiend, natgeschreid gezicht naar hem toe, het kan haar niet schelen.

‘Omdat je.... omdat je wel gek lijkt. Je hoeft niet te bijten...’

O, het oude spook. Anders dan de anderen.... altijd anders dan ze willen. Wie heeft gelijk? Ebner, wie heeft gelijk....? Wie van ons beiden zou zich moeten schamen....?

‘Kom.... Kom....’

Ze zijn alleen. Hij laat langzaam zijn grooten witten zakdoek uit de plooiën openvallen, hij is veel langer dan zij-zelf. Hij droogt voorzichtig haar oogen, hij veegt sussend van haar wangen de tranen af.

‘Kom.... Kom....’

En ze staat tegen hem aan, en ze fluistert:

‘Ebner.... ik ben geen jongensgek.... Of.... ben ik wel een jongensgek....? Wie zou mij kunnen zeggen, wat ik eigenlijk ben....? Zou jij het mij kunnen zeggen....? Ebner, wie ben ik....?’

Hoor, dat kleine, gejaagde, dat verstopte.... schichtige, vreesachtige.... dat is zijn horloge.... maar dat diepere.... zwaar.... zoo zwaar.... een dreuning tegen mijn slaap.... dat is zijn hart.... zijn hart slaat boven den zonk van mijn slaap.... Hoe slaat het.... waarom slaat het zoo? Wat wil je hart dan, Ebner.... wat begeert het.... waarom slaat het zoo.... waarnaar haakt het.... jaagt het.... waar smacht het zoo naar....? In donker opgesloten hart.... smachtende hart.... het slaat aan mijn slaap. Kloppende, kloppende hart.... hart van de heele wereld.... Weet ik het.... kan ik het.... mag ik het....?

‘Laten we gaan. De anderen wachten.’

Ja. Maar houd mij even aan je hand. Tot de grens van de wereld.... houd mij aan je hand! En laat mij nu maar los.... geef mij maar hieraan over. Want dit zal mij nu wel verder dragen.... en alles is goed. Het Meigroen wuift.... de Meibloei geurt.... het Meirood gloeit.... de Meidag brandt als een kaars.... waiende, witte vlam, vlam van Geluk. O, de dag is vervuld van Geluk.... de dag, de stad, vervuld van Geluk. Honderden oogen stralen het uit, stralen het in elkander over, honderden monden ademen

het uit, ademen het elkander toe.... gezichten gloeien het elkander tegemoet. O, waiende, witte vlam van Geluk. Bevende borsten, die hun volheid niet dragen, niet bevatten, zingende, zingende monden....

‘Dat is ons Heilig Ideaal....’

Zoo schijnt een lamp zijn licht uit.... zoo zingen ze uit, wat ze in zich dragen, zingen het de lucht in vlam naar vlam.... de stad staat in vlam, de hemel is vlam. Elk draagt het voor zich, allen dragen ze het samen.... het draagt ze allen:

‘Dat is ons Heilig Ideaal....’

Wie deed eenmaal ‘heilig’ in ‘veilig’ weerklinken? Heiligheid.... Veiligheid....
Vondel!

Buiten God is het nergens veilig....

Ja, heilig is veilig. Het Heilig Ideaal staat om je heen als een muur.... het staat boven je hoofd gespannen als een tent. Het is een huis om je heen gebouwd. Je zult nu nooit meer in donker en ongewisheid verdolen -, er is je over alles een Licht opgegaan. Er is: de Partij. Er zijn: de Leiders. Zooals Hugo Mols zegt: ‘Tak...,’ zoo zei je vroeger: ‘Vader.’ Twee keer heeft hij in een ademlozen luisterkring gezeten en hem hooren spreken, den Leider, den Vader. Hij weet het, hij weet alles van toen, van nu, van dan. Alles is nu heel klaar, heel licht, heel eenvoudig geworden, er is geen chaos meer. Zoo zat ik eens als kind voor de dooreengeworpen stukken van een groote legkaart.... het was een heele doos vol. Vader had hem van een veiling thuis gebracht.... je had hem nog nooit in elkaar gezien.... je nam een stuk in je hand, je lei het weer neer -

je dacht: in die alle tezamen zit het eene Beeld verborgen.... maar hoe moet ik doen, om het op te roepen, dat het leven gaat.... wat het eerste aanpakken.... waarmee beginnen.... en je werd benauwd. En zóó was het later.... er was altijd het lokkende, verborgene eene Beeld.... en die beangstigende dooreengeworpenheid der afzonderlijke stukken.... en nu leeft het Beeld.... het Beeld van de Wereld.... geen angst meer, geen benauwdheid meer, geen onzekerheid meer -, de grootste van allen heeft de eeuwige waarheid blootgelegd en de Leiders, de Vaders, dragen die over aan ons. Er zijn geen raadselen, geen twijfel, geen vertwijfeling langer.

Hugo Mols begeert nu verder niets. Dit is zijn eerste en zijn laatste begeerte, sinds hij uit het weeshuis kwam, dit is zijn eerste en zijn laatste geluk. Hij zegt -, je hebt maar enkel en altijd en in alles getrouw te zijn en je leven ligt voor je uit. Je geeft je maar over, je volgt maar waar de Vaders wijzen. Je moogt hopen, dat je eenmaal ook zelf iets moogt doen - je moogt je dat pogen waardig te maken, dat je iets zal worden opgedragen, maar als het anderen toevalt, dan moet je toch tevreden zijn, toch trouw en eerlijk dienen blijven. Eéns voor je heele leven moet je je dat voornemen - Hugo heeft het zich voorgenomen....

Heiligheid. Veiligheid. Er was, voor jaren en jaren, een booze droom, van den man met de gespleten vingers. En Moeder zei, den anderen morgen: 'Waarom zeg je dan ook altijd zoo schielijk en zoo oneerbiedig je nachtgebed? Daar komen de booze dromen van.' Maar het nachtgebed was lang en het 'Sjemang' moest je drie keer herhalen, en je had

soms zoo'n slaap. Maar den dag na den droom heeft ze het heel nadrukkelijk gezegd, heeft ze ze allemaal, de Beschermers, tegen den man met de gespleten vingers, tot zich geroepen en om zich gesteld: Michael vóór mij, Gabriel achter mij, Uriel ter linkerzijde, Gamliel ter rechterzijde.... en boven mijn hoofd de Alomtegenwoordigheid Gods. En wat ze zooveel avonden van zooveel jaren had gezegd.... maar geleefd had het niet eerder.... en ineens was er de Huiver, de Vurige Wagen....

En boven mijn hoofd de Alomtegenwoordigheid Gods....

En dat bleef nog dagen. Je liep naar school.... je zat op den schommel.... je stond te hengelen naar stekelbaarsjes.... 'En boven mijn hoofd de Alomtegenwoordigheid Gods....' als een eindeloos in je nagalmende muziek. Heiligheid. Veiligheid. Dit nu.... de Partij. Het Heilig Ideaal. En boven mijn hoofd de Alomtegenwoordigheid Gods.... Volmaakte veiligheid....

Ze is met Dora en met Ernestien en met Ebner en met Hugo in een groote, blijde bende opgegaan.... allemaal vrienden en vriendinnen.... allemaal trouwe handen, die je eigen handen drukken, oogen, aan jou oogen overgegeven, lachende monden, die warme woorden spreken. Ze hoort namen, vangt ze op, herhaalt ze.... verwisselt ze, en er wordt gelachen.... ze hoort ook nu en dan haar eigen naam. 'Dit is Eva....' 'Ja, zij heet Eva.' Zooals Ebner haar naam zegt.... o, ik wil je, ik moet je mijn lippen geven, omdat je zóó mijn naam zegt, zóó dat het een liefkoozing is.... Ik zou een schootkindje willen zijn en je zoudt mij van het eene in het andere armenpaar reiken en ze zouden mij allemaal kussen, mannen en

vrouwen zouden mij kussen. Dit is de Liefde. Dit is het Geluk.... Je bent geen ‘mijnheer’ en ‘mevrouw’, geen juffrouw die of die.... je bent Dries en Ben en Jaap en Willy, Dora, Eva, Ernestien.... Een dikke vrouw heeft haar gezoend. ‘Eva, ik vind je een snoes. Je moet tegen mij tante Line zeggen. En je komt eens bij ons? Wij hebben geen kinderen. Koffiedrinken kom je....? Eten kom je....?’

O ja.... ik kom.... o ja.... o ja.... en een man zei lachend tegen Ebner.... ‘Wat een aardig kind....’

Hij zei het zacht, maar ze hoorde het toch. Een groote man met een grooten snor. En Ebner lachte ook. ‘Ja, ze is aardig.... ze heet Eva....’

O, je moest al die oogen, al die handen.... maar er zijn er zoo veel, heele stoeten trekken je voorbij.... met een enkelen lach, een handwuij achterom, een blinkenden blik.... een korte, juichende schal, zooals vogels onder het vliegen achter zich laten in de lucht.... En je hart doet pijn van de dringende liefde.... de liefde tot allen, die het Ideaal met je tezamen dragen. Het is een veld vol madelieven.... altijd pluk je meer.... je boezelaar is al vol, maar je plukt het niet leeg....

De dag brandt als een kaars, brandt neer naar zijn einde, zijgt brandende ineen.... den koelen, klaren avond in. Nu volgt de volheid der verzadiging.... het langzamer gaan, het rustiger praten, de weerkeer naar de huizen.... je merkt nu weer ineens, dat er ook de anderen nog zijn.... de vijanden, de schimpers, de onwilligen, botten, onontvankelijkken. Ze staan terzijde, ze grijnzen, wijzen, kijken.... Wat moet je hard zijn om dit niet te willen, stompzinnig om het niet te begrijpen, laf om het niet te durven. Zoo hard, zoo stomp, zoo laf.... en je dan nog te durven vertoonen, hier, waar de zilverwitte vogel-

kers in het klare licht, in de dalende koelte, in den opstaanden wind, over het rillende gras, over het blonde fronsende water, van zwaaiende takken de kleine, ovale loovers strooit. Hei jij daar, die daar staat te schokken van den spottenden lach met je dikken buik, die jezelf zoo modieus vindt en ons zoo mal.... of jij, venijnig scharminkel van een stadsboertje met je schippersbaard.... als ik je eens bij je armen pakte, bij je beenen greep, in ons midden sleurde.... je wou over een kwartier niet meer van ons weg....

Maar daar, bij dat bonte, ronde tulpenbed, roode tulpen, gele tulpen, tiggertulpen.... ze hebben den heelen dag de zon gedronken en geven nu den schemer van hun overmaat terug.... Kijk, Ernestien, zijn dat niet Arjen Brand en Bauk? Ja, ze zijn het, ze hebben ons ook al gezien.

O Bauk.... Bauk.... laten we goed zijn, laat alles weer goed zijn. Misschien had ik ongelijk -, stellig had ik ongelijk. Waar en eerlijk moeten we zijn, in alle dingen, en niets, als menschen, mogen we ons schamen.

Ja.... nu gaan ze allemaal mee.... ze mogen allemaal immers mee, Ernestien.... en we gooien de ramen open, en we laten de lampen uit.... want we willen het laatste van den dag, van den Dag.... we geven ons nog lang niet aan den nacht gewonnen, want dan is de dag voorbij.... we willen het verre gemurmel uit het warme binnenste van de stad.... dat is het Feest, het Meifeest.... we willen de dichtbije fluisteringen van satijnig groen in bleekblauwe koelten.... jonggeboren groen, Mei-groen, feest-groen.... we willen de reuken, de stemmen, de glanzen.... we willen van den Dag, van dezen dag, ons geen zucht,

ons geen ritseling laten ontgaan. Ga nu allemaal zitten.... om de tafel.... bij het raam.... tante Line en oom Daan en Arjen, Bauk, en Ben en Jaap, en Willy en Walter en jij toch ook.... stijve Fries.... hoe je heet, ben ik vergeten.... al ben je stug.... al wil je mij je oogen niet geven. Och, hij zal moe zijn.... Ben is óók moe.... je ziet het hem aan....

‘Hij is niet sterk en hij zit voor een moeilijk examen. Duitsch B - stel je eens voor! En hij leert wel goed, maar hij leert niet vlug.’ Zoo fluistert tante Line, wiens bovenbuur hij is.

‘Ben, zit alsjeblieft niet zoo vlak aan het raam, de avonden zijn nog koel, in dezen tijd van het jaar.’

Hij schuift gehoorzaam zijn stoel naar de tafel toe.

En daar staat onverwacht Rebecca in de deur.

‘Hè, Rebecca, waar kom jij vandaan? Als een geest, door het sleutelgat? Want niemand heeft je hooren bellen.’

‘Ik ben hier al een poos. Ik zat in de keuken bij Tonia....’

Aarzelend blijft ze in de deur. Ze kent de meesten niet, ze is ook geen partijgenoot. Ze hoort niet tot de schimpers, de botten, laffen, geslotenen.... en daarom zal ze dan ook nog wel komen. Haar vader was een Rabbijn en ze hangt met haar heele hart aan de oude Joodsche Wet. Ze spreekt er niet over, ze voelt ervoor -, ze vecht in het Ghetto, waar de arme Joden wonen, tegen den ontrouw en de onverschilligheid, ze verkeert onder de armsten, ze geeft aan die armsten haar tijd en haar geld. Ernestien wilde eens weten, toen ze pas elkander hadden leeren kennen, of ze misschien Zionist is, als ze van de hunnen niet kan zijn. Ze is evenmin Zionist. Ze zegt: ik wil van al die dingen niet hooren. Ik ken mijn werk, ik weet

mijn weg. Ze is mager en geel, heeft een grooten neus en diepe, dringende oogen.

‘Hier, ik heb meteen de krant uit de brievenbus gehaald.’ Ernestien strekt de hand uit, maar Arjen grist haar voorbij en ze geeft zich lachend gewonnen. Hij is met het blad naar het raam geloopt, heeft het sidderend van ongeduld uiteengeslagen, ritselend hangt het tusschen zijn gespreide handen. In het koele late licht is zijn gezicht vergauwd, maar zijn oogen tot bijna doorschijnend waterblauw verhelderd. Rusteloos turen ze, zoeken, vorschen, langs de lange kolommen, naar boven, naar onder, naar boven, naar onder, als renden ze hooge trappen op en af.

‘Dacht ik het niet? Daar heb je de bourgeois-praatjes weer. Daar.... daar.... Moet je zóó iets lezen....’

‘Lees dan voor! Lees voor!’

Hij vermorzelt de woorden, verbrabbelt de klanken, stamelend van verontwaardiging.

‘Ook Veldman was als gewoonlijk weer van een meeslepende welsprekendheid. Maar het moet ons van het hart, dat we elken keer, als we hem zoo hooren donderen tegen “maatschappelijk onrecht”, “uitbuiting”, “verdrukt proletariaat” aan zijn groote villa moeten denken, en aan zijn schilderijen en aan zijn boekerij.... En dan....’

‘Ach, gooi toch in de prullemand, dat vod. Laat je vrouw er morgenochtend de kachel mee aanmaken.’

‘Lap het aan je laars. Erger je toch niet altijd opnieuw....’

‘Met hun lage taktieken. Zelf leven ze maar raak. En van ons zouden ze verlangen.... Of het er toe doet.... En dat weten ze zelf net zoo goed. Enkel wantrouwen zaaien onder het proletariaat....’

‘Laffigheden.... Tolstoj-tje spelen....’

‘Tolstoj heeft het evenmin gedaan. Praatjes voor den vaak....’

‘En al had hij wel.... de sentimentaliteit. De nuttelooze vertooning. Elk twee centen....’

‘Mocht je nòg willen. Met je drieën één cent.’

‘Rebecca.... zeg Rebecca.... ben je dronken? Sta je te slapen? Je houdt je blad heelemaal scheef en alle kopjes glijden naar den kant.’

‘Daar, daar.... pak aan!’ Ze duwde haar het blad in de handen.... ze trilt, ze keert zich naar Arjen.

‘Dus, dàt zegt u mijnheer.... dus dat is zoo, mijnheer.... dat er in uw partij niet op aan komt, dat het niet geldt wie je bent, als mensch, en hoe je leeft, als mensch.... Maar als dat waar is, mijnheer, dat die Veldman in een groote villa woont en schilderijen.... en wat staat er allemaal.... dan heeft de man die dat schreef in de krant, groot gelijk.... Dan zeg ik u, dat de man, die dat schreef....’

‘En zelf geen haar beter is.... Niets dan stokerij. Gemeene taktiek....’

‘Het doet er niet toe, of hij geen haar beter is.... en ik geloof u ook graag, dat zijn beweegredenen onedel zijn. De meeste menschen hebben onedele beweegredenen....’

‘Hier, Eva.... ga jij maar even met de thee rond.’ Ernestien spreekt zacht, ze heeft een kleur, ze is verlegen, maar lacht een beetje...., ze vindt het toch misschien niet heelemaal verkeerd, dat Rebecca deze dingen zegt. De anderen zitten met gezichten, star van verontwaardiging, stom van verwondering. Arjen haalt de schouders op, hij gromt -, dit is hem te min, dit is de inspanning van het antwoorden niet waard.

‘Hier Ben.... jij zonder melk.... tante Line.... u met van allebei veel.... en Walter gewoon.... Arjen.... Willy.... Rebecca.... neem een kopje, neem dit, het is het slapste....’

‘Dank je.... dank je.... maar ik blijf hier niet langer.’ En ze is weg.

En zoo barst achter je een hagelbui los. Ze praten allemaal dooreen, Bauk boven alles uit. Maar Ernestien zegt niets.

En Bileam ging uit om te vloeken, en zegende omdat hij zegenen moest. Je kunt niet zwijgen, als je spreken moet.

‘Zou het toch niet mooier zijn, als je zelf zoo kon leven....?’

‘Wat zegt ze....?’

‘Wat bedoel je....?’

‘Wat meen je eigenlijk, kind....?’

‘Ja.... ik bedoel: zóó te leven....’

‘Hoe te leven....?’

‘Zooals je wilt, dat het eenmaal zal zijn....’

‘Maar je raaskalt, je leutert, je kletst de bourgeoiskranten na....’

‘Maar kind.... het zou immers op het oogenblik volkomen nutteloos zijn.’

‘Onzinnig.... in een maatschappij, die nog nergens rijp voor is.’

Wat zegt tante Line dat deftig.

‘Je doet het ook niet voor anderen, je doet het voor jezelf....’ En diep-in, de breede echo van vaakherhaalde, langgekende woorden, de telkens-weerkeerende waarschuwendende saamvatting der spijswetten. *‘Het zal u een verfoeisel zijn.’* Onrecht doen en bij onrecht toezien.... vals spelen en.... verontreinigingen.... dat haatte je in anderen, in je zelf, om

jezelf, ter wille van jezelf.... de wereld werd er niet beter van.... niet reiner en rijker.... maar er zijn dingen, die je niet kunt, terwille van jezelf. Als je zóó het onrecht haat.... en hoe stond hij daar in de zon, boven honderden uit, die luisterden, luisterden.... en zijn uitgestrekte handen.... en zijn zegevierende stem.... ‘Het zal u een verfoeisel zijn....’

Maar als je het zelf niet eens zóó diep kunt haten, zoo woest kunt haten, dat je er zelf niet in leven kunt, waar haal je dan de kracht vandaan om te zorgen dat het anders wordt....?

‘Allemaal gemakkelijk eischen stellen voor wie zelf niets hebben en het zelf niet hoeven doen....’

Eischen stellen....? Neen natuurlijk, je moogt geen eischen stellen. Hoogstens deze: laten we de onmacht erkennen.... Bauk wil toch ook.... openhartigheid. We mogen het lagere niet loochenen. Laten we dan in geen enkel ding het lagere loochenen....

‘En wie zouden de eersten zijn om Veldman uit te lachen? Diezelfde bourgeois.... die hem nu hoonen.’

‘Och, praat er niet over. Laat kletsen het kind....’

O.... Bauk! Eens vermoord ik je tòch. Want ik geloof niet dat wij-tweeën nog lang in dezelfde wereld kunnen leven. Het zal ervan komen, dat ik je vermoord. Weet je, Bauk.... dat er een moordenaar in mij steekt? Oude Salomon Beer nam eens ineens mijn rechterhand, toen ik een kind was, hij boog den duim naar beneden.... hij zei.... Jij mag oppassen, dat je geen doodslag begaat. Het zit in je hand en je grootvader was een driftig man. Een edel mensch.... een doldriftig man.... en jij lijkt op hem.... zei oude Salomon Beer.... en hij zou nog meer hebben gezegd, maar Moeder verbood hem. Bauk.... er zijn oogenblikken, waarin ik weet dat ik edel zou kunnen zijn....

maar jou vermoord ik.... En niemand hoeft mij dan vrij te pleiten. ‘Ontoerekenbaar....’
Nee. Dank je voor ontoerekenbaar. Ik! Ik! Geen traan. Geen spijt. Waarom deed u
het eigenlijk? Zij leefde mij in den weg. En ik wandel kalm de gevangenis in....

Duizelig.... duizelig.... wit schuim in je hoofd.... en daar zit Ben. En hij praat, hij
praat al een poos. Zeg het nog eens over, Ben.... ik hoorde je niet.... ik begreep je
niet.... ik hoorde enkel geluiden....

‘Ik zei: het zijn allemaal atavismen van oude ideologieën.’

Atavismen.... ideologieën.... maar.... wat is dat allemaal precies? Zóó droom je
van een examen. De eene vraag volgt de andere en je weet geen steek en ineens
schreeuw je he uit: Maar mijnheer, ik heb voor deze acte heelemaal niet gestudeerd!

‘Alles individualisme.... individueele ethiek.... alles uit den tijd.... uit de oude doos.
Tobberijen waar de achttiende eeuw zich het hoofd mee brak. De Aufklärung....
Lessing.... zelfs Kant met zijn Kategorische Imperatief.... door en door burgerlijk....
burgerlijk individualisme....

Schiller ook.... en Schleiermacher net zoo goed.... elk zijn ethiek op zijn eigen
houtje.... burgerlijke ethiek.... goed voor dien tijd. Goed voor die menschen. Maar
als we nu nog niet verder waren....’

‘Dominees-geleuter....’

‘Meisjes-klets....’

‘Beschimmelde romantiek....’

De hagel, de kletterende, adembenemende adem, als zoeven achter Rebecca aan.
Maar tante Line komt ertegen op.

‘Laat hem toch.... laat hij het haar allemaal eens goed uitleggen. Ze is toch nog
maar een kind.’

De hagel trekt af.

‘En nu, Ben....?’

‘Nu houden we ons met die dingen van individuele ethiek niet meer op.... nu is er nog enkel dat, wat we stellig weten.... het groote Systeem.... zuiver-wetenschappelijk gebaseerd.... en de uitdrukking daarvan: de Partij. De klassenstrijd.... en dat je daarin natuurlijk moet staan aan den goeden kant, aan dezen kant.... aan onzen kant....’

‘Als je klaar bent met doceeren, Ben.... mogen we hier dan nog even je gewaardeerden raad? Kijk, de zaak is deze: Walter en Willy vinden.... dat er toch tegen dien kerel.... dien kranten-proleet....’

‘Ik kom. Je vindt het goed, Eva....? We praten er nog wel eens over.’

Tobberijen uit de achttiende eeuw! Dan ben ik dus meer dan honderd jaar achter.... dan wordt het hoog tijd dat ik inhaal! Schiller.... En Kant. Maar dat was immers een groot filosoof. Uit den tijd.... allemaal uit den tijd. Wie noemde Ben ook nog meer....? We praten er nog wel eens over....

En Hugo, verleden week.... er werd dicht bij de school een grachtje gedempt, voor den aanleg van een plantsoen. Karrevrachten zand.... karrevrachten zand.... en we stonden erbij. Ik zei: ‘Ze schieten niet erg hard op. Hoeveel zand moet er toch wel in, eer je ziet dat ze vorderen?’ ‘O, wel honderden van die karrevrachten....’ En we zwegen even, en toen zei Hugo weer: ‘Zie je, Eva, zoo moet je zijn! Daar moet je voor je zelf tevreden mee stellen. Eén zoo'n karrevracht zand. En ééns is er dan toch het plantsoen.... Je moet zóó jezelf wegcijferen kunnen. Je moet beseffen, dat je niets bent....’

En hij zag heel bleek en zijn stem.... je keek maar

een anderen kant op. Wat is dat goed, wat is dat mooi.... als je zóó jezelf wegcijferen kunt. Een karrevracht zand.... daar stort hij het water in, een dikke, geelbruine vloed, en gaat er verloren.... op den bodem in donker versmoord.... en daar moet je voor jezelf tevreden mee wezen....

Het komt er niet op aan, wat er met je gebeurt.

Zóó zegt Hugo.

Hugo, je hebt gelijk....

Het komt er niet op aan, wat je doet. Zoo zeggen de anderen, zoo zegt Ben.

Ben, je hebt ongelijk....

Er is een onderscheid.... maar waar....? Dit is een geluk: je weet altijd onwrikbaar dat er ergens een onderscheid is, eer je weet wáár het onderscheid is -, je kunt dus zoeken, tot je het vindt, tot het in woorden voor je ligt.

Je zoekt in stilte, je zoekt de stilte. Hier is de stilte, ik ben zoo goed als alleen.... ze overleggen, heftig, en ze redetwisten.... En als ik nu, voorzichtig tastend, als voetje voor voetje, naar binnen dat voelen volg, dat voelen dat er onderscheid is, naar het onderscheid toe.... dan kom ik eerst bij iets dat ik al weet.... en ik geloof wel, dat er ook verband is.... maar dat zou ik nog niet zeker kunnen zeggen.... o, je moet met die dingen zoo voorzichtig zijn, want al te dikwijls.... lijkt het maar zoo.... en het gaat je precies als met de legkaart.... de heele boel moet weer door elkaar. En opnieuw begonnen worden.

Maar... zou juffrouw Korff nu wezenlijk verliefd op Penning zijn, en dat ze hem dáárom altijd zoo uitscheldt....? Altijd hetzelfde: 'Cynicus, cynicus.... zoo word je, als je je geloof verliest....' Het was

een krankzinnig verhaal, een akelig verhaal -, je wist eerst niet of je moest lachen of huilen. Hij had het van zijn dokter gehoord. Er was een knecht in het gasthuis, die te weinig, of die een te kleine schildklier had.... En wie zijn schildklier mist, of er te weinig van heeft, die schijnt niet verliefd te kunnen worden.... en die knecht keek dan ook nooit naar een meisje om. En toen hebben ze hem.... ja, hoe ze het deden, dat wist Penning niet te zeggen.... maar hierop kwam het neer.... dat hij later te veel of een te groote schildklier had, en geen meisje meer met rust kon laten.... Ja, als Penning zoo brult en juffrouw Korff zoo gek doet -, dan lach je mee, al staat het huilen je nader.... want zoo'n verhaal is niet vroolijk. En daar kwamen Arjen en Bauk....

‘Hallo, jullie.... tortelduiven.... wittebroodsklanten.... weet jullie eigenlijk wel, wat de zetel van de liefde is?’ Ze bleven staan en hij deed voor den derden keer het verhaal van dien gasthuisknecht.... Arjen haalde de schouders op, hij lachte niet eens, maar Bauk had wel dadelijk haar antwoord klaar.

‘Denk jij nu werkelijk, dat je mij, dat je ons daarmee hebt? Denk je soms, dat wij bang voor de nuchtere, natuurlijke waarheid zijn? Voor h`aar is het nuttig.... de romantische idioot.... Tracteer haar op dat moois, dat je natuurlijk weer uit je duim zuigt.’ Maar dat was niet waar. En een paar dagen later liepen ze met hun drieën om vier uur naar huis, Penning, Ebner, en zij.

‘Nuzalik jullie dieviooleenslaten zien, waar ik al maanden op aas, waar ik voor zal probeeren op tesparen, als ik eindelijk mijn geld eens in mijn zak houden kan.’ En ze kwamen bij den winkel -, er stonden piano's, er hingen violen.

‘Dat is hij.... daar hangt hij.... o, het is een pracht-instrument.’

‘Een schildklier,’ zei Ebner....

‘Een schildklier.... hoe meen je?’

‘Zetel van de liefde.... zetel van de muziek. Die gasthuisknecht kon niet verliefd worden, toen hij geen schildklier had, en hij kon niet ophouden met verliefd worden, toen hij er wel een had. En daarom schimp jij op de liefde! En als ik van die viool de snaren kapot snijd of ik gooi het heele ding in het vuur -, dan kan jij er geen muziek meer op maken. Maar daarom schimp ik niet op de muziek....’

‘Ik zie niet in.... dat het.... hetzelfde is....’ Maar o, wat klonk het benepen, en Ebner zei dan ook niets meer, hij lachte alleen.

Maar zoo kom ik er niet. Je loopt in het land en je komt voor een sloot.... je bent verkeerd.... de vlonder ligt verderop. Maar ik geloof wel, dat ik er even langs moest. Ik ging naar huis.... ik dacht.... als er nu brand komt, vannacht in dien winkel.... in dat magazijn.... en alle piano's en alle violen verbranden.... is er dan minder muziek in de wereld....? Neen, er is niet minder muziek.... want Muziek is als Licht, is als Liefde.... Iets.... dat niet minderen kan.... Maar ik dacht ook dit: als er eens heelemaal geen muziek-instrumenten meer waren.... of er dan nog muziek zou zijn.... Neen.... ze moeten er zijn.... en ze zullen er ook altijd zijn.... je zoudt niet alle instrumenten weg kunnen doen, of weg kunnen denken, je zoudt ze altijd weer denken en maken. Telefoondraden.... boombladeren.... en een dun touwtje tusschen je tanden.... dat zijn immers al muziekinstrumenten.

Maar zoo kom ik er nog niet.... Hoe ging het toen verder....? Waar spring ik over de sloot? Nu komt

het eraan, en dit is de overgang.... nu heb ik het, nu heeft het mij.... De winkel met de instrumenten en de karrevrachten zand.... Het komt er niets op aan, wat er met je gebeurt. Hugo, je hebt gelijk.... dit prijsgeven van jezelf is het grootste, het mooiste, het hoogste....

Maar als de instrumenten nu niet deugen, wat dan....? O Hugo, hoe stem je niet zelf je viool, zoo zorgvuldig, zoolang, zoo scherp luisterend, vanmorgen nog.... eer je spelen ging.... Sla hem kapot, en er is niets verloren. Laat hem vervallen.... en alles is verloren....

Sterven mogen we.... maar bederven mogen we niet! Op de eene manier onszelf prijsgeven, op de andere nooit.

O Ben.... en jullie anderen allemaal.... jullie hebt ongelijk.... Het komt er niets op aan, wat er met ons gebeurt -, maar het komt er alles op aan, wat we zijn.... En als dat niet zoo was.... dan zou ook niets er meer toe doen - dan kon ook alles ineens wel naar de hel.... naar den donder.... naar de verdommenis.... de heele wereld.... en dit is weer: de gespletenheid.... dat elkvan ons tegelijkertijd Niets en Alles.... het onbelangrijkste en het allerbelangrijkste.... als die ééne viool.... Hij mag elk oogenblik verloren gaan.... maar zoolang hij bestaat, moet hij goed zijn, of hij helpt de wereld verpesten.... En wat zullen we gaan verbeteren aan een wereld, die we toch zelf weer verpesten....?

Ben.... ik weet het.... ik geloof dat ik het weet....

Neen.... Ben, ik weet het niet.... waar haal ik den moed vandaan....? Meer dan een eeuw ben ik achter! Zou het trouwens zoo eenvoudig kunnen zijn....? Maar Ernestien stak de lamp aan -, ze staan allemaal overeind en klaar om weg te gaan.

O.... ga jij nu ook al weg, Ben.... en ik wilde je juist vertellen....

Langs 'tante Line' om, raken elkaar hun oogen, in een wederzijdsche vraag.

'Wat zijn we zonderling in ons gesprek blijven steken, zoeven....'

'Ja....'

Hij kijkt op zijn horloge.

'Ik kan nog wel een oogenblik blijven, als ik mag. Ernestien, Eva en ik zijn zoo midden in ons gesprek blijven steken. Als jij het tenminste niet ongezellig vindt, tante Line.'

'Neen -, maar maak het niet te laat, vadertje. En doe je das om, straks. Ernestien, let je erop dat hij zijn wollen das niet vergeet?'

En ze staan samen aan het raam, en elk van beiden wacht tot de ander zal gaan spreken.

'Je kunt nu nog door het heele park heen kijken, tot den overkant. Maar als het groen weer dicht is, over een poos, dan is dat uit....'

'Ja....'

Paarse tulpen, witte tulpen. Paarse worden donkerder, witte worden lichter, in de schemering. De zoete wind breekt je lippen open, wil regelrecht je keel in.... maar dat doet niet de wind alleen.... dat doet ook het zachte lachen.... fluisteren.... schuifelende voeten. Alles weer rustig, alles als anders.... de Dag voorbij.

'Ja.... we hadden het erover.... en jij meende.... je beweerde.... en toen zei ik....'

'Ja, Ben.... en over wat jij zei.... heb ik zitten denken.... en ik geloof....' Ja, wat geloof ik eigenlijk....? Ik weet het niet.... en het doet er niet toe.... want hij luisterde niet.... hij keek naar mij en hij

luisterde niet.... Keek je misschien naar dat krulletje aan mijn slaap, dat soms in mijn oor kruipt? Ja Ben, het kruipt soms in mijn oor. Iedereen vindt het een grappig krulletje.... het is bijna zuiver rond, het glanst als de zon schijnt.

‘Je zoudt eigenlijk eerst veel meer moeten lezen, moeten weten.’

‘Ja, natuurlijk.’

O, natuurlijk moet ik veel meer lezen, veel meer weten.... Of keek je naar de ronding van mijn wang? Ik heb een aardige kin, ik heb een zachten hals.... mijn kin en mijn hals komen in deze witte jurk, in deze nieuwe witte jurk, pas tot hun recht. De witte jurk is eigenlijk wat te dun, voor zoo'n koelen avond, en ik heb er straks over gedacht, mijn blauwe wollen schooljurk aan te trekken.... maar wat een geluk, dat ik het niet heb gedaan. Wat een geluk, wat een geluk, dat ik het niet heb gedaan! Want denk eens, dat ik het wel had gedaan. De naaister heeft de mouwen verknipt en dat maakt de schouders zoo plomp, en je ziet niets van mijn hals....

‘Ik zou je allerlei boeken kunnen leenen....’

‘Dat zou ik heerlijk vinden. Dat moet je doen....’

Hij zal mij allerlei boeken leenen! En dit is ook alweer een zoo gelukkig toeval -, dat ik aan zijn linkerkant ben gaan staan. Want anders zag hij nu dien gedrochtelijken rooden pukkel naast mijn neus. Ernestien zei gister: ‘Je betaalt een dubbeltje boete, als ik nog een woord over dat onnoozele pukkeltje hoor.’ Maar vandaag heb ik er den heelen dag niet aan gedacht.... alleen vanmorgen, even.... en zoeven zat ik alleen, zat ik zoo goed als alleen, want de anderen waren in overleg, in twistgesprek, ik was met mijzelf alleen achter mijn gesloten oogle-

den.... en toen bestond ik niet. Niets van mij bestond. Mijn jurk, mijn schouders, mijn hals en mijn wang, en de gedrochtelijke pukkel naast mijn neus, en het krulletje aan mijn slaap.... en nu ineens bestaat er niets anders meer. Zóó keer je voor de grap den tooneelkijker om en wat groot en dichtbij was, wijkt naar verten en wordt klein.... Het waren groote dingen en ze stonden mij zoo na.... zelf was ik klein en ver af.... nu is het alles omgekeerd.... Ik wilde zeggen: 'Ben.... zóó heb ik het overdacht...'
Maar hij luisterde niet.... ik zag het, voelde het.... en wonderlijk.... wonderlijk.... wat dicht bij was, wat mij na stond, week naar verten en werd klein.... en ik-zelf kwam naar voren, en enkel ik-zelf ben nu dichtbij, en ik ben zoo groot, ik ben groter dan de heele overige wereld samen. En enkel mij-zelf sta ik nu na, enkel dit is belangrijk: dat ik niet mijn kale, blauwe schooljurk, die mijn schouders plomp maakt, die mijn hals verbergt, in plaats van deze witte heb aangetrokken en dat ik aan zijn linkerkant ben gaan staan....

VI. De nacht

Dit uit droomlozen slaap omhooggestooten worden, - waar gebeurde het eerder? Wat was het? Was het de lift, uit regenschemer naar het hoge, zilveren licht? Neen -, je dook voor den eersten keer van de springplank af, je schoot het donker in, het water greep je vast.... en stootte je weer uit en je ving in je oogen de zon en het blauw en het groen en 'De Wilde Jager.' Veiligheid en blijdschap -, elken keer opnieuw beleefd. Ja, het is zoo.... twee weken geleden is het gekomen, en zoo vaak mij de slaap ontvoert, zoo vaak keer ik weer en weet het weer en neem hem in bezit en zooals eenmaal zon en groen en blauw, zoo vang ik in mijn oogen dat stille, witte naast mijn bed - zijn wieg.

Hij slaapt binnen in het dichtgeplooid kooitje; achter de half-open donkere deur slaapt de zachtzinnige oude vrouw, in haar tevredenheid. Ze zegt: zooals hier, zooals nu, zoo sliep ik in geen jaren. En boven slaapt Ben -, mijn man, zijn vader. Zóó heeft 'dokter Jaap' het ingesteld. Ben mag nu zijn rust niet langer missen. Mij alleen heeft de slaap plotseling losgelaten, ik alleen ben teruggekeerd, en buiten waakt de wind. Het klappert, diep en dof, het lispelt achter de gesloten deuren, in donker leeft er het nachtelijk leven, verholen, intens. Wind en regen doorvaren de wereld -, en steken alles aan.

Zóó was het dien dag op het eiland, dien koelen Augustusdag van voorverleden jaar. De hemel hing laag, de duindalen geurden, elke geur riep mij aan,

maar ik ging voorbij. Dora liep vooruit en achter haar Ernestien -, ik volgde; we liepen lachende over de veerende planken, over het smalle éénplanks-weggetje, dat de duinen beklimt, in de dalen vlucht, van de grijze Waddenzee af tot de blauwe Noord-zeetoe... en waar geen groeimeer was, enkel het blauw en het blinkende wit, daar wachtte de man aan zee. Ernestien had gezegd. 'Hij wil ons de eendenkooi laten zien, we kunnen er op school de kinders van vertellen.' En we volgden hem door rugten en diepten van helm en zand, we volgden hem zwijgend, in zee-gedreun, in meeuwgekras. Eenmaal hebben daar huizen gestaan, menschen gewoond -, de zee joeg ze landwaarts in -, nu staat er nog enkel een hek van walvischribben, uitgebleekt, poreus, dingen die onder den grond of in een knekelhuis hooren -, en de eeuwen wegen. Het weten der ongetelde, der ongemeten eeuwen weegt. En je dacht.... wat is Tijd zonder menschen om hem te meten....? En die vraag steeg je oogen uit, de wolken in, met de meeuwen mee -, en ééns keer ik daarheen terug, en mijn vraag keert tot mij terug -, meeuwen en wolken hebben hem voor mij bewaard.

Maar Ernestien trok mij aan mijn arm. 'Kijk, dáár.... dáár begint de eendenkooi.' O, het was een paradijs -, een blanke, blonde spiegel, geel en bruin omkranst. Duinruggen beschutten het tegen stormen.... het is er zoo veilig en het is er zoo stil. Hoog zwieren de vrijen, laag zwemmen de gevangenen, goud en groen in de blanke spiegel, en ze lokken de vrijen het luchtruim uit.... ze komen.... ze zwemmen in al smaller schachten.... 'Kunnen ze nooit meer terug....?' De boer moest er om lachen. Ze gaan nooit meer terug. Zouden ze.... Ernestien, zouden

ze zee en lucht, zouden ze eindeloosheid, onbegrensdeheid, gauw vergeten? Wat weten we van eenden en of ze gauw vergeten....? En je stond en het was alsof je eeuwen lang zoo had gestaan -, eeuwen lang dezelfde koele Augustusdag, aan zee, geen andere wereld dan deze kleine, geen ander geluid dan zee-dreun en meeuw-gekras, klappen, kleppen.... Uit hoogten en ruimten wieken ze aan en dalen af en zwemmen in al smallere schachten.... en dit is mijn kamer, de slaapkamer van Ben en mij. Hier lig ik alleen in het bed van ons beiden.... ik ben nog wat slap, ik heb veel bloed verloren, en in mijn borsten zwelt de melk, overmorgen komt Ben weer in dit andere bed terug. Als ik mijn oogen sluit, zie ik toch alles dat om mij is, ik ken het immers van zooveel dagen, zooveel nachten. Stoelen en een tafel, en een groote kast, en een kleine, en een waschtafel, en de glanzende, zwarte klok. Er hangt een scheurkalender naast den schoorsteenmantel, daar staan onze verjaardagen op. David en ik komen achteraan -, op 31 December. Ieder is jarig op zijn beurt -, de dag dat hij kwam.

Vandaag zei Ben: 'Wil je er mij aan herinneren, dat ik den kleermaker schrijf? Ik ben over mijn jas heelemaal niet tevreden.' 'Ja -, en de schoorsteenen moeten worden geveegd.' De eenden vliegen de ruimten uit, de al smallere schachten in.... Het is goed, menschen zouden in de ruimten verloren gaan, ze moeten in kamers met stoelen en kasten, naar kalenders met jaren en dagen moeten ze kunnen vluchten. Muren en weken tusschen hen en de ruimten in. Kwam ik niet als kind voor de waterstem en de windstem naar huis gevluht.... naar de eendenkooi? En de deur ging dicht en we waren er allen samen en David en ik vlogen

elkander aan om het kapje van het versche brood. Ja Ben -, ik ben het met je eens, dat die jas niet deugt. O kijk eens, moeder, vijf, zes zieke aardappelen vandaag.... En moeder.... juffrouw Drukker gaf mij een vijg.... Maar eigenlijk was het zóó: Waterstem en windstem kwelden mij te-veel.... De waterstem komt den geelgrijzen horizont uit.... hij komt over de witte kopjes naar mij toe.... en hij fluistert mij in, wat ik niet versta. De windstem ijlt mij achterop en lispelt vliegensvlug iets aan mijn oor, maar ik weet niet wat.... en is mij voorbij, en keert weer terug, en haalt mij weer in, en ik houd het niet uit.... en juffrouw Drukker gaf mij een vijg, en het is mijn beurt van het versche kruintje en als David niet ophoudt, dan sla ik er op.

En Ben kwam ons halen van het eiland.... ik vergeet het eiland nooit, ik keer er weer heen, naar den koelen Augustusdag, naar de eendenkooi, naar mijn vragen. Het was een Zondag. Hij kwam van den overkant, waar de vlakten en de torentjes zijn, over de Waddenzee gevaren.... hij kwam uit een nevel. Ik droeg een bontgebloemde jurk. Hij zei: 'Wat ben je bruin.'

Je bent.... je bent.... Waren het allemaal zijn woorden of waren het mijn eigen wenschen? Zomerdroomen.... woordgedroom, dat uit de duindalen stijgt.... 's nachts tusschen ruischende zeeën, geurend klein eiland van zeeën omzongen.... En uit het raam zag je 'het romantische huis.' Elken morgen werd het een stugge 'burgerwoning,' elken nacht werd het 'het romantische huis.' Alleen uit dat eene raam.

Vier maanden sinds dien avond, dien eersten Mei. Ernestien stak de lamp aan en het licht drong door mijn oogleden, die mij wegvoerden, met Hugo's en mijn eigen woorden alleen, een eenzaamheid in: *Dat*

het er niets toe doet, omdat we verloren gaan. Dat het er alles toe doet, ofschoon we verloren gaan. En daar stond Ben en kwam naast mij aan het raam, en daarom lig ik nu hier, en daarom heb ik hem, heb ik dat, in het witte kooitje, en van dien avond uit heeft zich alles aan mij voltrokken....

Hij was al gauw: de eerste gedachte bij het wakker worden. Hij was al gauw: het mede-wezen, het medeleven. En 's avonds kwam hij je halen en je praatte samen, in het park.... en je vond groote open ruimten in jezelf, waar hij hem en anderen weten was -, kennis, boeken, studie, examens, akten. Leegten niet, maar vlakten en meren, saamgeloopen uit mijmerijen, velerlei.

‘En je hebt toch een heel goed hoofd, je kunt alles dadelijk begrijpen.’ Samen op een bank aan den vijver. En de vijver glanst. En de torenklok slaat.

‘Wonderlijke jongen.... dacht je dat ik dom was? Waarom zou ik dom zijn....? Zie ik er dommer uit dan ik ben? Ben ik dommer dan ik er uit zie....?’

Een laffigheidje uit een meisjesboek.

‘En waarom heb je dan nooit.... voor de hoofdacte bijvoorbeeld.... of Middelbaar Nederlandsch.... of zoo iets....?’

‘Het is zelfs nooit.... in mij opgekomen.’

‘En je toekomst?’

‘Ik denk nooit aan mijn toekomst, ik denk aan mijn verleden, en ik weet, dat ik leef, nu.’

‘En geef je dan ook niet om geld?’

‘Neen, ik geef niet om geld.’ En ineens, in een lach.... een ‘duveltje uit een doosje’: ‘Wat verzen en wat liefde’ dáár geef ik om.’

‘Kloos....?’

‘Ja, Kloos.’

Ze lachen, maar Ben denkt het door.

‘Je hebt een goed geheugen.’

‘Nee. Ze hebben me wel twintig keer een perspomp uitgelegd en ik weet het nog niet. Ik onthoud niets. Wat ik begrijp, weet ik vanzelf. Eens als kind werd ik de klas uitgestuurd. Eerst een uur op de gang en dan strafregels: Willen is kunnen. En ik bedacht het ineens, ik liep de klas weer in ‘Meester, u moet het omkeeren: ‘Kunnen is willen.’ Hij zei: ‘Keer jij je maar om en wandel de gang weer op.’

‘Dus je kon toch wel logisch denken?’

‘Maar van perspectief, later, begreep ik niets. En de leeraar zei: omdat je niet logisch denken kunt.’

En je zwijgt, beiden.... en je denkt.... alles is anders, is anders.... alles heeft een verkeerde naam.... aan alles kleeft een averechtsch begrip.... je moest het eens alles door-elkaar kunnen gooien.... en opbouwen.... niet naar een voorbeeld.... maar naar je eigen inzicht.... maar o God, waar haal je inzicht vandaan....

‘Eens op school, Ben.... ik zat in de zesde klas, ik was nog geen twaalf jaar. We kregen woorden om in te vullen. “Als je iets neemt, dat je niet toebehoort, hoe noem je dat?” En de meester zei: onrechtmatig. En ik zei: “Nee, meester, dat heet: wederrechtelijk.” En toen ik naar huis ging.... ik dacht altijd aan Rusland.... aan de Wolga.... aan Nisjni Novgorod.... en ik vroeg mij af, dien dag: “Hoe wist ik dat?” Geloof je niet, dat alles wat je moet weten, zoo naar je toe komt, vanzelf? Als groter meisje vond ik dit in een krantenverslag van een lezing over Plato: Platozeide, dat alle wijsheid uit de verwondering komt. En dat liet mij niet meer los. En in dien tijd las ik van allerhande verwonderingen.... Woutertje Pieterse.... en Newton, met zijn appel. Ik las dat, omdat ik het wist.

Het kwam naar mij toe....'

Maar toen was er een vleug van rozen.... en rozen maken je tot een harmonica....
wijd-open word je getrokken en er stijgen geruischen op.... geruischen die gedachten,
die geuren zijn.... en alles was in mij, en alles was één. Ben alleen.... zat naast mij.
Eigenlijk moest jij nu ook, met dit alles, in mij zijn, deel van mij zijn.... Zoo moet
het, zoo wil ik het. En ik greep zijn hand, en ik lei mijn hoofd tegen zijn schouder
aan.... en hij speelde met mijn oor. Hij zei.... kindje, kleintje.... En toen zei ik.... ja,
ik zei het, het groote, zoete woord. Ik zei 'mijn lieveling.' Omdat ik wilde dat hij
mijn lieveling wezen zou. Maar het bleef mij plagen -, zelfs de nacht vergaf het mij
niet. Ik werd er wakker mee. O, je moogt niet noodeloos, niet ijdelijk.... Mijn Naam....
Hetzelfde.

En den volgenden avond kwam 'dokter Jaap.' Hij zei: 'Het is weer mis, met Ben....
de oude historie: malaria. En nu zet ik het door, meteen, nu laat ik er een rustkuur
op volgen.' Ernestien gaf pakjes mee.

'Als je vanmiddag naar Ben gaat, geef hem dan.... hier.... dit deeltje Hauptmann....
en kijk, hij houdt zooveel van zoute bolletjes.... dan krijgt hij misschien ook wat
meer dorst voor zijn melk.' Zelf kocht je perziken.... en je ging geen taartjes eten.
Je ging nooit meer taartjes eten.... je bracht geen bloemen meer mee thuis voor je
kamertje. Dat was wel heerlijk, het stond als een vastheid in je leven. Want er was
geen dag meer, geen uur meer -, of je dacht: aan alles kleeft het averechtsch begrip,
en alles zeggen we verkeerd en zien we verkeerd.... alles wat we meenen te weten
van invloeden en eigenschappen.... en wat we moeten kennen.... en hoe we moeten
leeren.... en wat we behooren te doen....

En je kon naar niets meer luisteren, zonder je af te vragen: Maar is het wel zoo, maar is het wel zoo, als u het zegt? En als het niet zoo is, hoe is het dan wel? Je kon geen blad meer lezen, of je lei het boek neer, omdat je van benauwdheid je adem niet meer vond. Eens was er een glazen klok, de leeraar pompte er de lucht uit, alle lucht... het blaasje richtte zich op, het zette uit, het zwol.... en sloeg uiteen....

Dat was: het luchtledig, of: de luchtledigheid. Zoo kom je midden in de luchtledigheid te staan, met je hoofd in het luchtledig -, door van alles te denken: zóó als we het zeggen, zóó als we het zien, zóó als we het elkander inprenten, zóó als we het elkaar napraten.... zóó is het in-der-eeuwigheid niet, maar hoe is het wel....? En je dacht: dit wordt te veel, en ik kan niet meer terug -, het maakt mij rampzalig, maar ik kan het niet laten.... ik verbrand mijn schepen, ik verwoest mijn wereld, ik verteer mij zelf.... o, was het dat maar; neen: Brandend Braambosch. Maar er is dit: ik koop perziken voor Ben, bloemen voor Ben, hopjes voor Ben.... alle dagen opnieuw. Alle dagen opnieuw ben ik gelukkig, omdat ik geen taartjes krijg. Nu weet ik altijd, waarheen ik weerkeeren zal, als dat andere mij te zwaar valt, waarin ik vlucht, als mij het luchtledig verstikt. Alles zal mij ontvallen.... ik stond als kind en pelde een ui, en ik dacht: dit zijn de 'rokken' en waar is nu de ui, hij-zelf? Dubbel, driedubbel, tiendubbel hebben ze mij bekleed, en waar ben 'ik', wie ben 'ik'? Maar dit zal overeind staan, in het luchtledig, in het naakte licht, dat door den schedel heen in de hersens dringt en van alle dingen het zin-ledige, lucht-ledige....

Liefde.... vriendschap.... hartslag van mensen

dicht aan je eigen hart.... het onaantastbare, onverteerbare, onwrikbaar buiten twijfel en vertwijfeling.... de vertwijfeling van den twijfel.

‘Nu wacht u toch zeker niet te lang meer met trouwen, nu mijnheer zoo goed vooruitgaat?’

Er stonden bloemen op tafel, bloemen in de ramen, bloemen'op den grond, voor het bed.... van Ernestien, van Ebner.... van Jaap. Nu zijn we er.... en een zoo voorspoedige en voordeelige benoeming! En juffrouw Rika.... ze was zoo arm en ze werd al oud.... haar meubels vervielen. Ze heeft eerst bij haar broer de zeven, daarna bij haar zuster de vijf woelige kinders groot gebracht en toen lieten ze het haar voelen, overbodig was ze, en trok naar de stad en....

‘Dan raak ik mijnheer óók weer kwijt.’

‘Maar komt u bij ons, als we trouwen gaan, komt u bij ons, voor ons zorgen.’

O Ben, je bent lief....

‘U meent het niet, ik ben zeven-en-vijftig jaar.’

Maar ze beefde, in haar oogen glansden tranen, om de uitkomst. Ze heeft ronde kinderoogen.

‘Ja, u moet bij ons komen.’

‘Dan moet u ook maar niet te lang met trouwen wachten.’

Ben stak zijn hand uit, hij trok haar voor zijn bed.

Zijn oogen lagen donker en diep in zijn vermagerd gezicht.

‘Ben.... jongen.’

Mag ik het nu zeggen.... mag ik nu lieveling zeggen? Je moogt het niet zeggen: het is te zoet en te groot.... je zoudt sidderen moeten, je siddert niet.... je deed dat wel in sommige nachten, als je het fluisterde naar een man, dien je niet kent. Het woord

vloog uit.... zóó vloog uit Noachs ark de duif de wateren over.... en vond geen rust voor zijn voet.... en keerde niet weer....

Najaar was het, je liep naar huis. Nu ga ik trouwen.

Nu zullen er geen geheimen meer zijn. Ik ga trouwen en ik krijg een kind. Ik krijg het.... van Ben.... Ik wil het heel graag hebben. Daaraan alleen behoort je te denken.... daaraan is het andere, zijn de geheimen, verbonden. Johannes Viator, Perks 'Mathilde.'

Hoe ik somtijds kan verlangen, naar wat mag en moet geschiên. Om - laat mij u nogmaals kussen - in mijn kinderen u te zien. Neen. Niet mooi.

Pijnlijk, om licht van te rillen.... 'U.' 'Mag en moet geschiên.' Niet mooi, niet lief.... niet zoet....

'Nachtliedje' uit 'Ellen': *'Geluw, geluw, geluw zijn -, mijn liefs zachte haren. Dat ze op de peluw mijn, neergelegen waren.'*

Ze had het boek op school vergeten. Juffrouw Korff had het gevonden. 'Dit is onzedelijk.' 'Wat.... is onzedelijk?' Je begreep het niet eens. Dacht hij dááaraan? Ja, daaraan dacht hij, jij huichelaarster.... jij schijnheilige.... Maak mij niets wijs. Ik ken je. Ik ken je langer dan vandaag. Dan bent u verder dan ik. Ik ken mijzelf niet.... Maar verbeeld-je, dat je dat werkelijk zei, tegen juffrouw Korff!

De deuren klapperen zacht.... ergens in het Noorden ligt het eiland, tusschen Noordzee en Waddenzee, en dezelfde wind belegert in het donker de dalen, de ruigten bij de eendenkooi.... We huurden dit bovenhuis.... we kochten meubels.... juffrouw Rika naaide de gordijnen.... zóóveel-bij-zóóveel.... en ze verkocht haar eigen boeltje, en ze kwam.... en nu is alles voltrokken. Zóó komen ze de ruimten uit.... zoo komen ze uit horizonten de zware, blauwe

golven over.... precies als in het liedje: ‘Sur les beaux flots bleus....’ Waarom ben ik juist dezen nacht zoo wakker, waarom juist dezen nacht vouwt het zich allemaal open? De deuren zouden kunnen opengaan, de deuren naar het balcon.... en denk nu eens, dat hij binnenkwam: Johannes Viator.

Je zoudt het hem nu willen vragen.... willen zeggen.

Ik was een meisje en je kwam. Je weet zelf het best, wanneer dat is geweest, je moet je zelf dien avond herinneren. Jij stelde mij de Wet. Jij moet het weten. Zeg het mij, Johannes Viator -, bedoelde je dit....? Zijn dit ‘de Dingen van het Lijf’? En het ‘lijfsverlangen,’ waarover je sprak....

Je merkt het aan Ben, omdat hij.... zoo.... verlegen wordt. Lijfsverlangen. Hij zegt: ‘...of wil je liever slapen?’ Vaak wil je ‘liever slapen’, maar zegt het niet, zegt het nooit.... en dan is er soms de verwachting, als dien avond. Er was een rei van ronddansende kinderen.... en elk had in de hand een lint.... en alle linten liepen naar een middenpunt.... naar iets.... iemand.... stralend.... bindend.... Alle linten, alle oogen, alle vreugden in het stralende, bindende, verbindende. Zóó richt zich alles, richten zich gedachten, richt zich alle weten om één gedachte.... zoo richt zich de wereld tot een reidans als uit het donkere kerkje beneden de orgeltonen.... dan zit daar de oude organist, heel alleen, bij één enkele lamp.... zóó richtte het zich, dien avond, om wat altijd nog komen kon.... wat altijd nog komen moest....

De bloemen hadden zoo gegeurd.... en al langzamer was je tezamen gegaan.... en: ‘Wat een vogels vanavond toch, Ben, wat een vogels....’ en elke ademtocht was ontroering.... glansden ook wel ooit eerder zoo diep de vijvers....? Trillend, goud-blond licht....

‘Maar laten we hier even blijven staan, want ik ken dat lied...’

‘Es war, als hätt' der Himmel
Die Erde still geküsst
Das sie im Blüthenschimmer
Von ihm nur träumen musst....’

En alles richtte zich, alles is richten. Was dat niet wonderlijk, voor lange jaren....?
Een hoopje ijzervijlsel lag op tafel.... nadert de Magneet en het richt zich. En zóó
kan geen hitte het samenbakken, dat het zich niet richten zal.... nadert de Magneet.
Eenmaal zullen de kinderen de Eene, het Eene in hun rondedans bezitten.... het Eene,
de Eene.... dat al die zilveren linten samenhoudt, dat al die kinderen samen is.... waar
al die kinderen zich om richten. Al die bloemen en al die vogels, en elke adem een
ontroering.... trillende, goudblonde glanzen in het water....

‘Es war als hätt' der Himmel....’ hand-in-hand.... het wachten is op de Eene.... één
die den hemelschen Lach om zijn mond en den onzegbaren Ernst in zijn oogen
draagt.... En het leven zal buiten zijn oevers treden.

‘Neen, Ben, ik wil niet slapen....ik wil....wat jij wilt....’

De zilveren linten hangen neer.... de eene, de bindende is niet gekomen.... de
kinderen kennen elkander niet.... ze kennen alleen samen het eene, de eene, en dat
kent hen allen.... maar elkaar zijn ze vreemder. Keer naar huis.... elk voor zich.... je
reidans is geen reidans meer, kan zonder het eene, de eene, geen reidans zijn....

En Ben zegt: ‘Lig je wel goed....?’

‘Ja, Ben, ik lig wel goed.’

De kamerwanden trekken samen, het wordt een ko-

ker, wordt een kooi, een hooge, smalle kooi. Je moest kunnen opstaan.... uitgaan. Waarheen? O, bijvoorbeeld: het water in. Of bijvoorbeeld: een kroeg in. Midden in een vechtpartij. Messen. Gillen. Iemand doodsteken. Maar kom me dan ook niet te na... o godverd... Zoals duizend ijzeren ringen in één ruk langs een koperen roe.... hoe kun je zoo grof zijn, zoo gemeen zijn, dat je aan vechten denkt.... en zóó een vloek zich in je vormt!

En Ben zegt: ‘Zal ik je toestoppen?’

‘Nee, dank je.... ga slapen, toe, het is al laat...’

Dit zijn dus: ‘De Dingen van het Lijf.’ Je kunt Johannes Viator onder de oogen komen. We hebben niets om ons over te schamen. We zijn getrouwd, we hebben stoelen gekocht en tafels en dit groote bed. Wij zijn heel lief voor elkaar. We hebben alles voor elkaar over. Ben zegt: ‘Je ziet wit; zou je niet eens een poosje rust nemen?’ Ik zeg: ‘Nee, jij, jij moet veel harder werken.’ Er was ook dit voorschrift: ‘...in diepere doorgronding, de liefde voor het kind, het ongeborene’. We hebben daarnaar gehandeld. We zijn gerechtvaardigd.

‘O, de begeerte naar genieten machtig,
Dreunt door mijn trotsche lichaam als een hamer...’

Vond-je dat mooi? Nee. Leelijk, vals.... je geloofde het niet eens.... dat is het niet. Hij weet het niet.... en die anderen niet.... en geen van allen weten ze het, zij weet het alleen. Claudine, Colette. Zij en hij weten het. ‘Il ne me demande rien que la liberté de me donner autant de caresses qu'il en faut pour que je dorme, au petit jour, sur le lit toujours fermé...’

O.... toujours fermé.... ze vergaten het, van middernacht af....

Helberg zag het boek op tafel liggen.

‘Lees jij dien rommel? Het is pure pornografie.’

‘Neen, het is geen pornografie.’

‘Maar kindje.... Jacques zal het toch wel weten. Hij is volkomen op de hoogte.’

Ze lei het boek weg en gaf zwijgend het antwoord.

‘Neen Ben, hij weet het niet. Ik weet het. Er zijn twee geesten in dit boek. En de een houdt de ander gevangen. En de gevangene is de vrouw. Die zich vrij-maken zal. Colette.... Claudine. Ze weet alles wat ik niet weet. Ik kan haar nog niet volgen. Ze omvat mij, maar ze is meer dan ik.... rijper dan ik, sterker dan ik. Ik ben bij haar maar een kind.... misschien zal ik haar ééns evenaren. Ze kent de ruimten boven de eendenkooi.... ze wiekt aan over de zware, blauwe golven.... ‘sur les beaux flots bleus....’ ze kent het Eene, dat alles bindt, waaromheen alles zich richt.... dat, waarin het leven buiten zijn oevers treedt, hemelsche lach, onzegbare ernst. Naar mij toe is ze gekomen.... ik wil haar niet meer missen....

Maar dien morgen in de badkamer.... o, onmiskenbaar, welving waar eerder geen welving was. Ik heb het, het is van mij, ik zal het nu alle dagen met mij dragen, mede-wezen, mede-leven.

‘En was dat niet heerlijk, toen ze het je in je armen gaven?’

‘Ja Ernestien.... lieve Ernestien, trouwe, leelijke.... het was wel heerlijk. Ze gaven het mij en ik mocht mij niet bewegen, ik mocht wel mijn armen te voorschijn halen om het vast te houden. En eindelijk zag ik het.... ik had het zoo lang gevoeld.... en nu eindelijk zag ik het. Zacht was het.... warm.... het rook naar zeep.... het was van mij. En weet je wat grap-

pig was? Dat ik de kleertjes kende. Ik kende de kleertjes natuurlijk allang. Voor ik hem kende, kende ik de kleertjes. Dat overkomt je niet vaak.... En ik had geen pijn meer.... alles was voorbij.... die ellendige schaamte....'

'De schaamte?'

'Ik was geen oogenblik zonder schaamte.... ik trok alles over mij heen.'

'Voor Ben....?'

'Neen, niet voor Ben. Voor den dokter.... voor Jaap, je weet wel, de vriend van Ben. Hij.... Ernestien.... hij vindt mij lief, ik weet het.... we hebben over zoo veel gesproken. En nu zag hij mij zóó.'

'Dat je daaraan dacht....'

'Ik was geen oogenblik zonder die gedachte. Ik kan nooit vergeten, dat ik een meisje ben. Ik bedoel nu natuurlijk: een vrouw. Maar Ben was lief.... hij beefde, hij schokte. Zoo, waar jij nu zit, zoo zat hij bij mij. Hij zei: het moet toch, je moet er toch doorheen. En dan viel ik weer in de kokende olie.... dat was iets van een prent.... en alles had namen, de dingen hadden namen, het raam had een gezicht....

En er was nog iets anders vreemds, de pijn vergleed en ik zat op den schommel, mijn hoofd lag tegen het touw en het was.... weet je wat het was? Het was het Andante van Schuberts 'Unvollendete.' En weet je, wat dat is, Ernestien? Dat is alle leed en alle blijdschap van de heele wereld.... als een mantel valt het op je schouders neer....

Maar Ernestien, die was al weg.... de allereerste dag! Het waren de gedachten, weerkerende gedachten, aldoor opnieuw zich opdwingende uren, de lange uren, dat het nog voortging te duren.

En daar stond Ben, stond Jaap, twee mannen in hun

waardigheid, rechtop, gekleed en ik, Ik, ik, die ook Ik ben.... o, zoo-goed als je-beiden, en enkel omdat jullie mannen bent, en ik moet dit lijden, ik die Ik ben, moet hier doorheen. Maar plotseling viel ik in de kokende olie, zóó diep.... nu kom ik er nooit weer uit.... en toen stootte ik het uit.... het verliet mij.... ontvlood mij.... en ik stierf.... liggend op mijn rug was ik stervende, en lichtte mijn hoofd op en ik zag het liggen.... zoo erbarmelijk, zoo aanbiddelijk. Het lag naakt in een bloedstroom.... uitgestooten.... en toen had ik het lief.... ik had het lief met een zóó verscheurend medelijden.... leed van de heele wereld, een mantel die op je valt.... loodzwaar.... en ik stierf, maar ik was niet dood.... Schuberts Andante ontvoerde mij, begeleidde mij. En toen ik wakker werd.... wist ik dit: Er was hier zoeven iemand, met wien ik een verzegend medelijden had.

Hij lag naakt, in een bloedstroom. Ze gaven hem mij, hij lag tegen mij aan en ik houd hem tegen mij aan, en ik laat hem nooit meer los. Er was een streng, dien ze sneden, dien ze knoopten -, ze sneden hem van mij los, maar hij blijft aan mij vast. Een uur geleden kende ik hem niet en nu heb ik mijn eigen leven aan hem overgedragen.... hij kan niet praten.... hij doet als een diertje.... ik, met mijn haat aan het lage, lichamelijke.... hij weegt zeven pond. En zóó als ik altijd nieuwe dingen ervaar en ervoer.... eilanden die uit oceanen rijzen, opgestooten van den bodem, en ze blijven.... zóó was het, zoo is het.

Jaap heeft mij gekust.... hij zei: 'Ik blijf je kussen, tot je mij weer aanzien durft....' 'Mag het, Jaap?'

'Het mag.... wel.... even.' 'Maar ik durf je niet aanzien, jij, die mij zóó zag.' 'Maar je moet het.... of ik blijf je maar kussen.' Hij kuste mijn lippen.

‘Mag dat, Jaap?’ ‘Het mag.... wel.... even.’ En hij kwam naar mijn oor ‘Never more....’ Maar misschien heb ik dat wel gedroomd. Zóó moet het immers zijn.

De deuren rukken in hun voegen, diep en dof, de wind gaat om als een matte zucht.... stil.... stil.... hij roert zich in zijn witte kooitje. Hier ben ik al.... ben ik al.... maar zóó zag ik je oogen nog niet. Wat lig je daar stil te wachten.... blijf even nog zoo.... want ik haast mij al.... ik haal de kaars en die lage stoel en ik ben al terug.... zei ik te veel, ging het niet vliegensvlug? En nu beur ik je op en je ligt op mijn arm.... je weegt zeven pond en je kunt niet praten.... en je heerscht over mijn leven en al mijn geluk berust in jou. Mijn schoot is je huis, de bocht van mijn arm is voor je hoofdje.... nooit ben ik in zóó smal een schacht geweest, met jou alleen. Je bent wijzer dan van morgen, je schreide niet, je kent mij al, je vertrouwt mij wel, je weet dat ik er altijd ben, en dat ik er voortaan altijd zal zijn. En nu zet ik de kaars, zóó, dat ik je zien kan, maar zonder dat hij je kwelt en we zijn samen in de eene stoel.... o, je drijft mij in de engte en het is er mij zoo wel.... en nu geef ik mij aan jou, je moogt mij nemen.... met je bolronde kopje en je haartjes zoo dun als het gras in Maart....

De deuren rukken in hun voegen, zacht en dof.... de wind vaart om als een matte zucht.... de ruimte roept mij, maar ik kom niet.... jij dreef mij in de engte en het is er mij zoo wel. O, wat gulzig.... wat gulzig.... je doet mij bijna pijn. Je was te gulzig, je kunt niet meer.... de melk vloeit je mondje uit. Krijg je wezenlijk mijn oogen, ja, het sprekende, levende bruin heeft de troebele grijsblauwe leegten bijna gevuld. Zie je

het zelf, kijk je mij daarom zoo aan? Je keek mij no oit eerder dan dezen nacht zoo aan. Ben je dankbaar - omdat je mij zoo moogt nemen? Ik ben ook dankbaar, omdat ik mij zoo mag geven. En we kijken elkaar aan. En ik heb nooit je vader aangekeken. Hij nam mij en ik gaf mij.... was het wel zoo? Het moet zoo geweest zijn, of jij waart hier nu niet met mij, in mijn schoot. We keken elkaar niet aan.... en we.... herdachten het niet.... we duwden het van ons af.... omdat we ons schaamden. Werelden.... wentelende werelden.... elk in zijn dampkring van schaamte....

Nooit vreemder, nooit verder dan in de vereeniging.

Menschen zijn verder van elkaar dan de sterren.... we naderden elkander niet.... Je mondje rondt zich.... verzadigd ben je nog niet. Hoe gulzig.... hoe gulzig.... je halsje golft, zóó gulzig.... gulzig en geduldig drink je mij leeg. En nu heb ik even maar één hand voor jou, want mijn andere moet ik over mijn oogen leggen, om wat ik plotseling weet: dit moet het zijn, zóó, gevende genomen worden.... en zóó sloeg nooit één seconde mijn hart.... en het door-gloeit mij, zoodat mijn eigen hand het voelt en het is daar.... waar de heimelijke gevoelens wonen.... het is daar, waar ik je ontvangen heb.... en daarom is het, dat ik het zeker weet. En je moogt mij nu nooit meer worden ontnomen.... want de streng, dien ze sneden, dien ze knoopten.... dááaraan heb je mij vast en dááaraan sleep je mij mee....

Agaath.... Agaath.... och arme, jij, hoe arm.... zóó arm, dat ik het nu pas besef.

Dezen middag is ze gekomen. Ze zei: 'Drie jaar geleden is het nu. Dit is het eerste kindje, dat ik weer wil zien.'

Zelf wil ze geen kindje meer hebben. Het was een

wondje als een speldeprikje.... acht dagen werd het oud, negen maanden was het verwacht.... er bleven de kleertjes en het witte kooitje, leeg.

‘Agaath, je bent nog zoo jong.’

‘Neen, nooit. Neen, nooit. Ik wil mij nooit meer aan iets hechten. Aan geen mensch en aan geen beest.

Ik ben zoo gelukkig, omdat ik geen ouders meer heb.

Nu maak ik mij los van mijn man.

Krankzinnig zijn we immers, wij menschen, met den dood overal, overal.... een wondje als een speldeprikje.... en de Dood sloop er in, en je dan nog ergens aan te hechten.’

‘Omdat we wel moeten, Agaath.’

‘Maar ik niet, die vrij ben, mij overal van los maak.... ik wil geen kind en geen beest, ik wil geen man. Ik wil hem kunnen uitlachen in zijn gezicht.... je weet wel wien ik meen.’

‘Ja.... je meent den Dood.’

‘Ik moest het niet zeggen, tegen jou....’

‘Neen, je moest het niet zeggen. Je moet hem niet roepen.’

En ik plooi om hem heen het kooitje toe. Nu vindt Hij hem niet zoo licht. Ik plooi om hem heen het kooitje toe. Nu vindt Hij hem niet zoo licht.

‘Is het geen wreedheid, dat we ons zóó moeten hechten? Er sterven alle dagen menschen. Behoorden wij niet allang in den dood getroost te zijn?’

Lang en mager zat ze rechtop, in haar zwarte kleeren. Ze heeft donker-omwimperde donkerblauwe oogen.... zooals Andy had.... Andy.... die van mij.... een jongen heeft willen maken....

‘Behoorden wij niet allang in den dood getroost te zijn? Alles vergeef ik Hem.... je weet wien ik nu meen?’

‘Ja, Agaath, ik weet, wien je nu meent.’

‘Alles.... alles.... misdaad en ziekte en het kwaad dat Hij zaait.... als we maar in den dood getroost mochten zijn, of ons zóó niet hoeven hechten. Maar dit allebei, is ondraaglijk.’

De deuren klapperen, rukkend in hun voegen, de wind komt niet tot rust. Ja.... nu moet ik toch gaan.... nu moet ik het toch wel weer in de ruimten ervaren.... boven de smalle schachten uit. Nu verlaat ik het blonde, bontomkranste paradijs.

Vochtig.... vochtig en donker.... als aarzelend richt zich uit den nacht de dageraad overeind.... tusschen de vier huiverende populieren vangt het licht te lichten aan. Zachtjes.... zacht, de deuren achter mij toe.... het was een wondje als een speldeprikje.... En nu sta ik hier heel alleen, in doorhuiverd duister, in fluisterende vochtigheid en mocht ik nu dit weinige maar doorgronden.... Kon ik nu van dit alleen het wezenlijk wezen doordringen, dit: vier huiverende, nachtelijke populieren.... vochtige daken boven mensen, die slapen.... diep-verzonken tuintjes, nachtzwart binnen natte schuttingen. En dunne wolken, rustelooze, koortsige, drie lagen boven elkaar, die elkaar zoeken, mijden, zich mengen, scheiden. En dit alles samen: één star raadsel, één onwrikbaar geheim. Zóó staar je uit lage dalen tegen bergketenen op. Er is enkel die ééne betoovering, die tot den top van den Nebo voert.... muziek.... muziek.... en je ziet de vergezichten, als op de prent, die Mozes toont.... ‘van Jericho af tot Zoar toe.’

Er was een steenen muur, die dampte de hitte uit van den voorbijen heeten dag, in den afgekoelden avond -, het sloeg tegen je hand als de adem van een oven.... zóó stond ik hier en de muziek ontvoer

mij, die ik ingedronken had.... Schuberts 'Unvollendete', het Andante.... dat stuwt mij den Nebo op, tot waar de vergezichten, de altijd wisselende vergezichten zijn. Wie kent de vergezichten van zijn eigen ziel, die muziek niet kent? Maar het raadsel staart hem niet aan.... want hij weet evenmin dat er een raadsel is.

Huiverende, fluisterende populieren, koortsige wolken.... ik weet het wel, dat ik aan de vraag niet ontkom.

Waarom zijn we niet in den dood getroost, nu we hem toch al zóó lang kennen.... Ernestien en haar moeder, Agaath en haar kind.... vernietigd, verscheurd, voor altijd verminkt. Waarom niet mogen we getroost zijn in den dood?

Agaath, het is dit, en zóó verwilderend simpel, zóó verbijsterend eenvoudig: we mogen het niet, we mogen ons tot in eeuwigheid in den Dood niet troosten.... omdat we het leven verwekken, het leven voortzetten.... het leven liefhebben moeten.... omdat we er aan moeten hechten, moeten hangen, tegen het leed in, tegen de rede in, tegen alles in....

Tegen alles in? Neen.

Hier keert het zich, hier begint de weg, die tot het andere leidt. De regen striemde, de takken knapten in den storm, de oude Vermei las voor in de geschiedenis-les. Hij las over Hieronymus van Praag, over diens 'schoonen en onbevreesden dood.'

'Toen de beul het vuur van den brandstapel achter hem wilde aansteken, opdat hij het niet zien zou, zeide Hieronymus: 'Steek het maar aan, zoodat ik het zien kan, want als ik er bang voor was geweest, dan lag ik hier nu niet.'

De regen striemde, de takken knapten.... zóó rukt

de vlieger aan de draad. Langgerekt en smartelijk kermen binnen in je.... ik wilde dit kunnen, maar ik kan dit niet. Dat is dan het Leven, rammelend aan zijn keten, zware, duizendvoud geschakelde keten. Neen, neen, we hebben het leven niet altijd lief. Er is altijd een straling van de Vurige Wagen. Later verscheen de Meest-Verhevene, Socrates. Hem te volgen. ‘Ze volgden de wolkzuil daags, de vuurzuil in den nacht.’

‘En waarom vind je hem verhevener dan dien anderen, dien van het Evangelie....?’

‘O Jaap.... omdat hij het zoo.... nuchter en zoo stil heeft volbracht. Dit slot van zijn Apologie. *‘Maar thans is het tijd dat wij van hier gaan, ik om te sterven, gij om verder te leven. Wie van ons beiden den besten weg gaat is een verborgenheid voor elkeen tenzij dan voor God.’* Zonder de exaltatie.... zoo nuchter en zoo stil.... dat het je plat slaat, plattegen de aarde slaat. Hij ging.... zijns weegs! Meer niet.

Morgen zal ik naar Agaath gaan. Ik zal haar vertellen, wat er gebeurd is met mijnheer Brom. Eén jaar voor zijn zilveren bruiloft werd hij verliefd op die jonge werkster, Joop.... die zulke rosse haren had, en zulke zware haren had, dat ze zich loswongen onder het schrobben en ze haar haarspelden verloor, die hij opraapte en bij zich stak.... en zijn dochter vluchtte het huis uit.... en zijn zoons verachtten hem en van zijn vrouw verlangde hij, dat ze hem vrijlaten en vasthouden zou.... en we spraken over zijn Schuld. Ik stond naast het raam, dat met regenweefsel was bespannen....er waren ook witte dalia's.... er was ook een omnevelde toren.... en ik voelde de pijl.... die kwam op mij af, ik wist niet van waar, en kliefde mij doormidden, in tweeën, één, die ont-

kennend belijdt -, één, die belijgend ontkent. We zijn: ineengehechte-twee, we zijn: tegen-zichzelf gekeerde één.

Agaath.... je hebt een balkon, een balkon als dit, waar ik nu sta en de huivende populieren zie. Ga naar buiten, in een nacht als deze. Dan zal je den slingerslag voelen. Dan zal je met alles één zijn, in den slingerslag gevangen. En neemt je de slinger mee naar links, dan veracht je het leven en je rukt aan je keten, en je zoudt den Meest-Verhevene willen volgen.... en alles is vervuld met de straling van de Vurige Wagen. En neemt je de slinger naar rechts, dan haat je den dood en klemt je aan het leven, zooals beesten zich aan het leven klemmen, blind. Met de beesten.... en de sterren.... ben je in den slingerslag gevangen.... en buiten den slingerslag is er niets. Niets. Het zal je zwaar vallen, dit te grijpen, te begrijpen.... het zullen woorden blijven.... tot ééns.... één keer.... *het Woord wordt Geest*.... en je weet het.... voor eeuwig, neen, voor even.... Woord wordt woord opnieuw, zinledigheid. Maar je hebt het beseft. En dan moet je vluchten, de eendenkooi in. Naar de tafels en de stoelen, naar de nieuwe jas van je man, naar den melkboer, die de room verdunt, naar den scheurkalender met de verjaardagen. Je hoeft niet bang te zijn: het volgt je niet, je moet het zoeken, najagen, achterhalen, het Weten. Vergetelheid schuilt in het geringste en dit vergeten is: Erbarmen, waarom het dan ook zoo.... erbarmelijk is....

Morgen wil ik gaan, naar Agaath. Morgen? Maar morgen is vandaag, de dageraad aarzelt niet langer.... ik wil naar binnen gaan. Zachtjes.... zachtjes.... hier is het nog donker.... het witte kooitje licht. De stoelen.... de tafel.... mijn groote bed.... maar *dit*

is geen vlucht! Neen, dit is geen vlucht, maar ik ben koud, en ik ben onzegbaar moe, en ik wil gaan slapen. Maar dit is geen vlucht. Ik wil mij in den slingerslag weten, blijven weten.... willoos, doelloos, bestemmingloos in den ondoorgrondelijken slingerslag.... ik geloof niet dat hooger een mensch kan komen, of vrijer kan worden. Is dit dan, dit.... is dit die Waarheid, waarvan geschreven staat, dat ze ons vrij-maken zal? Alles prijsgeven, van elk ding afstand te doen. Maar ik wil slapen nu.... ik ben koud en moe.... onzegbaar moe.... Diep in mijn dekens begraaf ik mij.... En was er niet een boek.... een tooneelstuk.... neen, een spelletje is het: Qui perd gagne.... Qui perd gagne.... qui perd gagne....

Nu vaar ik heen, nu komt de slaap....

VII. David

De wind drijft de sneeuw voor zich uit -, die stormt de grauwe straten door, de hoeken om, als in een overhaaste, doelbewuste vlucht, het hellende pad af, het park in, maar vindt ook in die ruimten nergens rust. De stugge grond stoot hem terug, de droge heesters schudden hem af, hij kan zich nergens aan hechten, uitgedroogd heeft hem de vorst en zijn eigen verband is hij kwijt. Ze loopt met de kinderen over de harde paden, hun stappen klinken, de vijvers glanzen -, glazige oogen in een wezenloos, loodgrauw gezicht. Het knapt en knalt in de kale boomen. Het zijn de dagen tusschen Sint-Nicolaas-dag en Kerstvacantie - korte stompjes van dagen, machteloze dagen, onvoldragen dagen - dagen waarin je de zon niet langer mist, alsof je de zon nooit had gekend, maar binnen in de stad welt warmte uit roode lampen en den heelen dag staat er de deur naar den avond op een kier, en er hangt een doezel van winterslaap waaraan je je overgeeft -, je voelt jezelf verengd en begrensd als tusschen horizont en hemel de verengde en begrensde aarde - verdoofd en daarin getroost. Maar zóó sla je wakker uit een droomlozen slaap.

Met de kinderen kwam ze thuis -, elken middag gaat ze eerst Claartje halen en met Claartje samen haalt ze Eddy uit school en met allebei, en met elk aan een hand, aan een warme, vastgesloten hand, gaat ze dan onder de hoge, kale boomen weer terug en het plein gaat ze over, gaan ze over, met drieën één, en hand-in-hand, en dicht-aaneen.... straf tegen den straffen wind die den ijzeren pot 'Voor

het Kerstfeest der Armen' in zijn hoogen driepoot doet schudden, zoodat de oude heilsoldatin er bij stampvoeten moet.... en ze gaan de straten in en dringen door tot in het rozige hart van de winterstad en loopen tusschen vreemde menschen, kijken ze aan, raken ze van nabij, en blijven, hand-in-hand, met drieën alleen, met drieën één.

En ze kwamen thuis en Ben zei: 'Ik moet je even alleen iets zeggen'. En ze stond met hem in het koude kamertje en ze wachtte, en er rezen schimmen van angsten, als uit kimmen, er vielen schaduwen van mogelijkheden, en ze dacht 'Wat wordt zijn baard toch grijs' -, en toen zei Ben: 'Je moet het ergste nu hooren. David is dood. David is vannacht gestorven.' En toen was het ineens alsof al die jaren -, en al ging je met de kinderen zóó innig, en Ben is er toch óók, je verloochent hem nooit... en ginds in het stadje vader-en-moeder.... al was dat dan geen volstrekke aanwezigheid meer.... ze leefden in den horizont, teruggeduwd achter de kinderen, achter Ben, achter de groote bewogenheden, den groei en de pijn.... maar David was al die jaren naast je gegaan, al waren er jaren bij die jaren, dat je elkander nauwelijks zag, hij was een volstrekke aanwezigheid en toen zei Ben: 'David is dood -, hij stierf in den afgelopen nacht,' en hij stond niet langer naast haar overeind, hij zonk op den grond -, in het koude kamertje, naast het grauwe raam, zonk hij ineen tegen den grond. En er was een leege plek, waar hij had gestaan.

Dat dit nu toch gebeuren kon, dat dit gebeuren mocht, dat het gebeurde. David was na die ziekte van voorverleden jaar nooit meer gezond. Je hoorde: David gaat naar het Zuiden, met Berthold. Met Berthold.

Ben zei: Hij is wel altijd met dien Berthold. Ja Ben -, van jongen af, is hij altijd met Berthold. Van mij ging hij naar Berthold -, ik kreeg hem nooit terug. En daarna vernam je: Ze zijn weer in het land, maar genezen is hij niet. En plotseling dit: Zijn beide longen zijn aangetast. Maar de onrust ontbond zich, loste op: deze dingen gebeuren met anderen. Waar wij niet zijn -, daar gebeuren die dingen. Zoo óók weert zich het leven tegen den dood, door hem tegen het weten in te loochenen. Maar David is dood. Er kan nu niets meer veranderen, hij kan geen anderen weg meer vinden. De jaren zijn voorbij, zijn leven is voorbij. Wij vroegen Vader als kind: ‘Waarom staan in de Thora zooveel dingen herhaald?’ ‘Wat God herhaalt, is onherroepelijk. Onherroepelijk is het dan besloten.’ Zóó begeleid kwam dat woord naar mij toe. Alles van David is onherroepelijk. Hij kwam mij tegemoet in de sneeuw -, hij zei: dit is mijn toekomst, dit gaat er gebeuren. En zijn leven leek als een vuurpijl boven het mijne uit te stijgen. Maar de jaren voeren binnen als de schepen in de haven, maar ze werden niet bevrucht en ze voeren nooit meer uit.... ze werden onttakeld en hun ra's werden scheefgetrokken voor den stillen slaap, en zijn leven werd een verlaten haven vol onttakelde, stilliggende schepen.

Eens als kind wist ik den Dood. Nooit zal ik het vergeten. Het weten wachtte mij in bed, na den stormdag en ik wilde het wel. Ik wilde den dood wel even weten -, jong was ik en stootte hem weer terug, toen ik hem wist -, weg jij. ‘Eenmaal zal het zwarte zand....’ Er stak een witte pit in de aarde, ingesloten door de aarde -, er stak een kern in de pit -, maar ik ben het niet. David, mijn broer,

mijn broertje. Ze openden de aarde, ze sloten hem erin, ze sloten de aarde dicht.

We werden gelijk geboren, we zouden deze maand nog beiden een-en-dertig jaar geworden zijn. Nu word ik het alleen.

Hij heeft nooit een examen gedaan. Het heette in den aanvang: ‘Hij vindt geen tijd, hij stelt het uit.’

Het heette later: ‘Zijn gezondheid laat het niet toe.’

Toen werd het een geheimzinnigheid, waar de een voor den ander schuwde naar te vragen, meed aan te raken. En nu is hij dood.

‘Om vier uur, moeder, komt Ernestien ons halen met Tonia.’

‘En we komen vandaag met het poppehoedje klaar.’

‘En tot etenstijd lees ik haar voor.’

Ernestien is blind. Ze stootte haar oog tegen een punt van het tafeltje bij het bukken naar een weggerold pijpje krijgt. Er werd met opereeren te lang gewacht.... toen bleek ook het andere oog verloren.... als een klein, grijs, geduldig blind vrouwtje leeft ze nu al jaren. Zóó rekende met haar het leven af -, in één seconde. Het eene, eenige leven.

Ebner is getrouwd met Anna Keuls. Hij leerde haar kennen aan de avondschool. ‘Op een dag was ik verloofd, op een dag was ik getrouwd.’ Ze behandelt hem als een domme jongen. Ze kan zich over geen enkel ding verwonderen. Ebner leest iets in de krant.... een misdaad, een verblinding. Hij zegt: ‘Dit is toch wel curieus.... zoals menschen kunnen doen, zoals menschen kunnen zijn.... hier een man, die een klein meisje vermoordt voor haar gouden belletjes.... hier een pastoor, die over een aardbeving spreekt als een straf van God voor een spotprent in een Zondagsblad.... wat is dat toch allemaal wonderlijk....’

Anna valt hem in de rede: ‘Wat wonderlijk....? Die dingen gebeuren alle dagen.... je hoort ze elk oogenblik zeggen....’ ‘Ja, Anna, je hebt gelijk, het zijn allemaal heel gewone gebeurtenissen, ik zie het nu wel in, maar voordat je het zei, leek het mij ineens zoo wonderlijk....’

Ze heeft over alles een oordeel. Ebner zegt: ‘Sinds ik getrouwd ben, voel ik mij een wankele ezel.’

O, Ebner, ik ken dat zoo! Wij zijn wijd en ijl in onzen twijfel, wij vervluchtigen in ons gepeins.... Zij zijn eng en vast in hun zelfverzekerdheid. Ze zijn onverzettelijk, ze zijn onwrikbaar, ze maken ons tot hun minderen, ze blazen ons om. ‘Een wankele ezel....’ We lachten allebei. Gekke kerel, hoe kwam je aan dat woord?

‘Moeder.... Ernestien heeft gezegd: Tonia zou een appeltaart voor ons hebben mogen bakken, als ze het gisteren had geweten.’

‘Maar gisteren wist ik het zelf nog niet.’

‘Nee, want gistermiddag pas kwam die brief.’

‘Ja, gistermiddag kwam die brief.’

De brief van Heleen. Een onbekende kloeke hand, en achter op den brief een onbekende vrouwen naam -, maar Davids woonplaats in den cirkel op het stempel, zwart en sterk. En ik stond nog met dien brief en met mijn hoed nog op, en ik wist dit toch al: dit is het meisje, dit is de vrouw, die met al het overige aan den jongen is opgeofferd. Ze schreef: David heeft mij zoo vaak gesproken over u, zijn tweelingzuster, en over de oude dagen en over de oude dingen. Ik wilde graag de oude dingen zien, ik wilde langs de oude plekken gaan, met u, ik wil ook naar zijn ouders, naar uw ouders met u gaan....

Straks, daarginds, zullen we elkaar ontmoeten, wij

komen elk van onzen eigen kant.... wij kwamen elk van onzen eigen kant, naar hem.

De sneeuw stuift aan, de sneeuw stuift voorbij, in een ijlende vaart. Hij raakt nauwelijks de aarde; zóó driftig rennen wolven, hongerige honden, ze raken nauwelijks de aarde, als naar een doel, maar er is geen doel, er is enkel verbijstering en onzekerheid, de stugge aarde gunt hem geen rust, de droge heesters schudden hem af, in glasharde ritselingen.

‘En de sneeuw doet mij zoo'n pijn tegen mijn gezichtje, en het waait zoo in mijn oogjes....

‘O, moeder, ze is nog zoo klein....’

Hij kijkt naar haar op.

Ja, ze is klein. Zelf ben je ook klein. Beiden ben je klein, ben je hulpeloos, ben je onwetend.... maar mijn kracht is je hulp, en mijn weten is je veiligheid. Kom, moeder weet raad. We slaan den grooten, wijden mantel open, we kruipen alle drie eronder.... we trekken hem over alle drie weer dicht.... en nu zijn we een breed, ruig beest met drie paar beenen. Zoo maken we zelf het Wonder....

Vijf-en-twintig jaar geleden. Er was een lesje in het leesboek, dat zóó begon: ‘Wandelt daar een paraplu? Dat kan niet, die heeft geen beenen.’ Er was een prentje bij. Het baant snel zich een weg door die vijf-en-twintig jaren, het komt naar mij terug, ik zie het: ‘En de jongens heeten Hans en Frans.’ Er stond ook dit: ‘Pas maar op, dat je niet met paraplu en al de hoogte in gaat’. Dat hield mij vast. Juffrouw Looman stond voor de klas. Ik ruik de klas. Naast de onze werd gezongen: ‘Naar het woud, naar het woud....’ De zon scheen, buiten wuifden groene takken; of waren het enkel de groene takken uit het liedje? David zat in de verste jongensrij.

We waren kleiner dan Eddy. Nu noemt Eddy mij moeder. En David is dood.

Ze omsnoeren mij met hun armpjes, onder den mantel, ze zijn van mij.

‘En tob je nooit over hun toekomst? En denk je niet voortdurend, hoe zullen ze opgroeien, wat zullen ze te dragen krijgen?’

‘Neen Agaath, over hun toekomst tobben doe ik niet.’

Neen. Deze eene, eenige genade is mij dan toch toebedeeld, dat mij de toekomst niet verontrusten kan. Jaren en dagen vallen mij daaruit toe, gestadig, geleidelijk, ze waaien aan als uit een gesloten horizont. Alles heeft mij mijn leven lang verontrust -, maar dit is mijn aandeel in de gezegende stompzinnigheid. Windstem en waterstem kwelden mij al toen ik klein was met hun fluisteringen, ze overlaadden mij. De ‘Haidarabad’ viel de haven in en de bruine mannetjes kwamen aan wal, onder den lichtloozen hemel gingen ze langs het lichtlooze water, ze liepen over den hoogen dijk, op hun bloote voeten in een hard rumoer van rauw gejouw en kleppende klompen -, ik ging ertusschen en ik dacht: dit is een vreemde stad voor hen, al onze gezichten zijn vreemde gezichten, al onze huizen zijn vreemde huizen.... en mijn hart was een brandglas, waarin alles zich samentrok, hun lijdelijk heimwee, hun weerloos leed, en het brandde een gat in mij....; want ze zagen zoo grauw en er was enkel lichtloos water, een lichtlooze hemel.... en mijn oogen stroomden over, maar hun schip is hun huis.... want mijn wanhoop had een vertroosting noodig.

Het medelijden vernielde mij, met de levenden en met de dooden, met de gebeenten in het knekelhuis, ach-

ter de oude kerk. De dankbaarheid vermaalde mij, de gelukzaligheid vermorzelde mij.... In mij brak elke lente open.... ik was de sterrenhemel.... ik was de zonsondergang.... ik was het alles, droeg het alles. De koeien loeiden hun klachten naar mij toe in den zomernacht, uit den weide-dauw, maar ik begreep ze niet. Geen enkel ding liet mij met rust. Alles vloeide mij toe, en vloeide van mij uit -, ik was het vloeiend hart van alle dingen. Onrecht leed ik, onrecht wreekte ik -, met de martelaren werd ik verbrand -, met de samenzweerdere deed ik mee.... ik heb alles vergeven, en alles begaan.... alles geschapen, alles vernield. Schepen gingen in mij ten gronde, en niets gebeurde, waar ik geen aandeel in had. Dwars door mij heen speelde alles zich af -, ik droeg van elke daad een deel in de aansprakelijkheid.... De eenzame dingen, de eenzame boomen, de eenzame wateren, de eenzame gedachten, het heeft mij alles, onophoudelijk heeft het mij bevlogen, om in mijn doorgronding, in mijn begrip uit zijn eenzaamheid verlost te worden, om met al het andere, eenzame, in het Eene te worden samengebonden, alles in *mijn* doorgronding, altijd in *mijn* begrip, en ik wankelde in den storm en ik duizelde in den golfslag, en ik heb het niet gekund.... ik heb nooit iets begrepen, en meestal zelfs dit niet, dat ik niets begrijp.... niets heb ik gezien en niets gehoord, en ben maar een enkele maal tot dit weten gestegen.... van dat ik klein was, heeft zich het leven in mij samengespannen, in mij en tegen mij heeft alles samengespannen....

Maar de toekomst laat mij met vrede.

‘Neen Agaath.... je steekt mij daarmee niet aan. Ze zijn gezond, ze hebben heldere oogen, ze slapen rustig en ik doe wat ik kan.’

Ben zei: 'Maar nu heb je toch weer een ideaal, nu heb je tóch je nieuw ideaal gevonden in de moederliefde, in het moederschap.'

Het was met de Ebners, en er was over het socialisme gesproken.

'Nee, de liefde voor je kinderen is geen ideaal, het is een instinct.'

Anna Ebner zei: 'Ik noem dat cynisch. Dieren hebben instincten. Het moederschap is voor een vrouw het hoogste ideaal.'

Toen Eddy werd geboren, kwam in mijn borsten de melk, kwam in mijn hart de liefde. Ze kwamen uit mij voor het kind dat uit mij was. Melk en liefde is één-en-hetzelfde. Eén, en hetzelfde. Het is de dubbeldrift, waarin op tweeërlei wijs zichzelf bestendigt, wat op duizenderlei wijs zichzelf te bestendigen zoekt.... En daarvoor dienen wij, mensen. Dienen doen daarvoor wij, mensen....

'Ik begrijp het niet, Anna, waarom je toch zoo je daartegen verzet. Ik zie niet in, waarom het op deze manier minder "mooi" worden zou. Als je dan zoo graag van "mooi" wilt spreken.... voor mij is dit het allermooiste....'

'Hoe kun je het mooi vinden, hoe durf je het mooi noemen....'

'Omdat ik het draag, omdat het mij draagt. Mooi vinden is zichzelf herkennen....'

'En de kunst dan....?'

'Ja, ik geloof, in de kunst moet het ook zoo zijn.'

Annazei: 'Dit is overspannen gepraat. Je leest te veel. Voor een vrouw, lees jij veel te veel. Ik zie hier de gekste boeken. En je komt er geen stap verder mee. Ik zeg hetzelfde alle dagen tegen Ebner. Het leven is veel eenvoudiger dan jullie het maken, in je overspannenheid.'

Plotseling vind je Anna Ebner het grootste wonder. Iemand, die het leven eenvoudig noemt. Iemand die zegt: 'Je komt er geen stap verder mee!' Maar Anna zelf zou verkondigen: 'Dat zie je alle dagen.'

Ebner lachte. Dacht hij hetzelfde?

Ben zei: 'Waarom heb je er toch altijd plezier in, alles af te breken, alles uit te pluizen?'

'Pluizer' in 'De kleine Johannes.' En je lacht, terwijl je den knoop uit je schoenveter trekt. De zwakke, zachte dichter. 'De Waarheid zal u vrij maken.'

Het was later in den avond, we kleedden ons uit. We kijken niet naar elkaar, als we ons uitkleeden. Ik kijk wel naar mij zelf, soms. Ik kijk naar mijn schouders, mijn zachte schouders. Soms kus ik mijn eigen schouders. Ben windt zijn horloge op, hij vouwt zijn kleeren ordelijk over een stoel. Ik word een-en-dertig jaar. Mijn jeugd trekt voorbij, trekt door mij heen.

'Waarom zou je het geen ideaal willen noemen? Waarom noem je het een instinct?'

'Omdat.... 'De Waarheid zal u vrijmaken.' Maar dat zeg je niet.

'En kun jij, met je man, nogal praten?'

Kleine, parmantige Lotje! Al een paar jaar is ze met Hugo getrouwd, nu eindelijk wachten ze hun kind, ze stralen.

'O zeker, Lotje, ik kan heel goed praten met mijn man.' Maar dat zeg je toch niet. En ook dit zeg je niet:

Sinds ik kinderen heb, zijn de problemen van de menscheid de problemen van mijn kinderen. Het groote probleem van het Verzet is het probleem van Claartje en Eddy -, en het is dus geen probleem meer: mijn kinderen mogen niet lijden, mijn kinderen mogen niet ondergaan. Als ze zouden moeten lijden,

als ze zouden kunnen ondergaan aan een beginsel, dan moeten ze dat beginsel verloochenen. Ik zal zelf de drogredenen voor ze smeden, ik zal zelf de sofismen voor ze spinnen -, zóó listige drogredenen, zóó looze sofismen, dat ze hun eigen ideaal verachten gaan. Al hun idealen zal ik kleineeren, ik zal net zoo zeggen als Anna: 'Je komt er niet verder mee', ik zal ze daarheen drijven waar ik ze veilig weet, in de kraal van het platte geluk, in de omheining van de lage rust, die ik voor mijzelf heb versmaad. Omdat ik Moeder ben, omdat ik dáárvóór Moeder ben geworden. In de Moeder gaat de Mensch verloren, gaat de Mensch failliet. En misschien ook niet. Misschien geldt het ook hier: 'Een en dezelfde is de weg opwaarts en nederwaarts.' Maar dit althans behoud ik voor mijzelf -, dit althans behoud ik mijzelf voor, dat ik het geen 'idealisme' zal noemen.

Je zegt dit niet tegen Ben. Je zegt alleen: 'Hoe zou jij het vinden, Ben, als de boekbinder de verkeerde namen in de banden van je boeken stempelde? Ik houd evenmin als jij van verkeerde namen. Op mijn manier ben ik ordelijk - jij op jouw manier....' En Ben geeft geen antwoord, dat verwacht je ook niet. Je neemt de zware spreij van het bed, om hem op te vouwen, maar je maakt er een frommel van, je moet het nog eens doen, je lette niet op wat je handen verrichtten, je denkt....

De tweeërlei orde - zoo denk je - die houdt ons gescheiden. En daarom is er ook nooit iets verwezenlijkt van die droomen.... die oude droomen.... zoete, gloeiende droomen, zachte, brandende droomen.... omdat voor jou alleen die eene en voor mij alleen die andere ordening bestaat. Jij voelt je ongelukkig aan een rommelige schrijftafel of als je boe-

ken niet op hun plaats staan, maar je ademt dagelijks den chaos en je krijgt het niet benauwd. De chaos van het ononderzochte, het ondoorgronde leven.... van de strijdige meeningen, de verbandlooze uitspraken, a vast system of things hidden, things unanalysed, things misrepresented.... de chaos, die mij verstikt, zoals ik zou stikken in een verwilderd bosch, als ik mij niet mijn eigen smalle weggetje baande. Maar achter mij groeit dat weer dicht. Opwaarts en nederwaarts is de weg één-en-dezelfde.

De doode steentjes vond Duimpje terug, maar het broodkruim pikten de vogels.... het staat vandaag in je boeken, het staat morgen in je boeken, en gisteren stond het er ook, maar in mijn denken sterft het en wordt herboren, alle dagen opnieuw, alle oogenblikken anders....

Omdat ik alleen die eene en jij alleen die andere orde verstaat -, daarom namen we ook nooit iets mee uit elkaars armen dan de armzalige schaamte en den weerloozen tegenzin. Daarom kan het nooit anders worden.

Een man en een vrouw staan naast elkaar aan een open raam. Ze staan klein en hoog en eenzaam boven de wereldstad, in een parse avondmist. En zij denkt: dit is toch wel mooi, zoo'n sterke, spitse toren, die de ruimte in ijlt, den hemel tegemoet, daarginds. En hij vraagt: Irene, kun jij nu, van hier af, nog onderscheiden, hoe laat de klok wijst, op die toren?

‘Daarom, moeder, is mijn huwelijk ongelukkig.’

Een jongen is jarig, het is lente, hij is achttien jaar. Wakker wordt hij en de dubbele vreugde vouwt zich in hem open.... om het meisje, Sylvia, om zijn modelletjes van beesten in weeke klei gekneed. En hij rept zich naar zijn werkplaats om ze weer te zien.

En opent de deur en aarzelt in de schemering en de weegschaal wankelt. Over zijn leven wordt beslist in die eene seconde, zijn eene, eenige leven. Zal hij lachen of stampvoeten -, zal hij vluchten of blijven? Ze heeft rechtop in den weeten rug van elk der kleien beestjes een groen palmpaaschtakje gestoken, als een feestelijke versiering, voor zijn verjaardag. En hij bleef en hij trouwde haar, maar tot in zijn ouderdom vond Mark Lennan geen rust....

Ze spelen kiekeboe onder den mantel, ze sjoeren mij heen en weer, op en neer... o jullie tuig van een ondeugende kinderen....

‘En we doen het al een poos en je hebt er niets van gemerkt...’

‘Nu ga je dan ook allebei, voor straf, onder den mantel vandaan.’

‘We wilden zelf niet langer, we zijn vlak bij school!’ Hier is het ook luwer, en donker als in den avond. De kantige, plumpe romp van de kerk keert den wind, maar staat ook den huizen in het licht, daar branden de lampen de korte dagen door.

Kleumsch onder haar sjaaltje leunt de lange, schriële fröbeljuffrouw in de open deur. Uitbundig wuift Claartje haar toe en ze glimlacht tot het kind, met een buiginkje voor de moeder, maar haar oogen lachen niet mee. Strakke, starende, overmatig-glanzende vergeetme-niet-oogen, ze staan als juweelen in haar bleeken kop gevat en haar witte hals is gewelfd.... Basedowsche ziekte.... Jaap zag het haar dadelijk aan, dien eersten dag.

Zoo, in die winterstraat, achter de donkere, plumpe kerk, met haar overmatig-glanzende oogen.... in de pseudo-extase van de Basedowsche ziekte.... maar ik moet me nu nog haasten naar de tram....

Links de kade, rechts het water -, achter mij de duistere kap, die de geluiden gevangen houdt, de kerker van de treinen, voor mij uit de rails.... door den dorren, donkeren grond, tusschen de ongewisse sneeuw-figuren, zoo snijden ze den weg naar ginds, naar het oude thuis. En hier werd ik door Andy verontrust, meer dan twaalf jaar geleden werd ik hier door Andy verzocht. En alles dat binnen in mij was geboren, was gegroeid, dolend in donker om een bestemming die mij nog niet was geopenbaard.... en de brandende begeerte om mij van mijzelf te ontdoen en aan een ander over te dragen.... dat kon zich toen wel hebben vastgezet om haar, zooals het zich later vastzette om.... zooals het nu nog altijd in mij ronddoelt. Maar niet om haar, zooals zij was, met haar verhalen als brandende visioenen, haar schroeiende handen, ik voel nu ineens weer die heete hand. Ik verkeerde toen in het onzekere. Vóór onze geboorte verkeerden we in het onzekere, dat zeggen ons de physiologen. In het onzekere, met het onzekere, verkeerden wij....

Later verkeerden we opnieuw in het onzekere: vóór de puberteit. De wedergeboorte der puberteit. Zoo heb ik mij eens als kind in het onzekere voelen verkeerden bij het sprietlopen. De burgemeester was twaalf-en-een-half jaar getrouwd. Aan den eenen kant lag het roet, aan den anderen kant het meel. En de oude heer Van der Zeyde stond erbij te kijken en hij zei: 'Toch is er geen toeval. Niets is toeval van wat hier gebeurt.' Iedereen hield hem voor den gek, altijd op straat werd hij nageroepen, je wees hem elkander aan: 'Zie je dien meneer? Dat is meneer Van der Zeyde, die niet in het toeval gelooft.' 'Du bist am Ende was du bist.' Maar dat immers is juist Toe-

val -, wat je toevalt. De menschen vatten het niet.

We zijn laat volwassen geworden, David en ik.... wij hebben lang in het onzekere verkeerd.

Het ruikt nog als vroeger in het treintje, maar er is toch ook véél veranderd, de stad zwol den polder in, de spoorbaan werd naar binnen verlegd, verder van het water, een kleine verlegging, die alles een andere gedaante geeft -, kleine verleggingen maken alles anders -, en in al die kleine verleggingen gaat langzaam-aan het oude beeld te loor. Er rooken fabrieken aan het water, eens, in mijn kindertijd was daar niets dan riet en groene wei, je kon er alleen met een schuitje komen, er liep zelfs geen pad. Wat waren de boompjes mager, wat leek de haven ontzaglijk, een machtig meer.... wat gaat er veel verloren in het ouder worden. Het sterft je af -, maar zoo is het niet, je laat het achter op je weg. Alle verloren dingen ijlen het rammelende treintje tegemoet, ze tikken in het voorbijvliegen aan de ruitjes met vlugge, vluchtige vingers -, oude ontroeringen, oude verlangens, oude vragen -, het oude heimwee dat ik naar de vlekkeloosheid had. Wind en nevel, licht en geur, ze hadden in mij hun open hof, ze doorspeelden mij, zooals de school in het middaguur, met deuren en ramen wijd open. Ik haatte den winter, de strakke vorst -, nu kan ik soms naar den winter verlangen, omdat hij stil is en geen aanspraken maakt, mij niet herinnert aan wat ik verloren heb. Voorjaar en zomer en herfst maken hun aanspraken, ze spreken mij aan -, ze herinneren mij aan wat ik niet langer bezit. Aan mijn machteloosheid, ik sta ze niet meer zoo na. Ik ben in de doorgronding wellicht wat verder gevorderd, maar daarvoor heb ik het oude verband geschonden, het oude verbond ver-

broken. En elk jaar komen mij, in hun kringloop, de dagen en de uren daaraan herinneren. Bezat ik een vriend op een andere planeet en ik moest hem een lente beschrijven.... in dien weidestrook achter het Diaconie-gebouw over de Papesluis, tusschen blauwe slooten besloten, dáár waadde ik door gras en vulde mijn boezelaar met bloemen, dat is voor altijd de eenige Lente, de gelukzaligheid.... Herfst: het eerste licht op den eersten dag van het Loofhuttenfeest. Wij gaan met Vader naar de synagoge. In de kweekerij van Does dien we 'Apekooi' noemen, om zijn zeven zoons met apensnoeten, staan de dalia's gekromd van dauw, hun witte hoorntjes, hun roode hoorntjes, hun bonte hoorntjes zijn bol gezwollen van dauw en er is overal een tikkelen van druipend vocht en overigens is het stil, want het is vroeg, we ontmoeten geen mensch.... Vandaag heeft het gesneeuwd, ik zag de sneeuw, ik zie nu ook de sneeuw -, maar de sneeuw, die in mij leeft, de sneeuw van het oude verbond, van het oude verband.... dat is die blauwige, beslotene, ik sta alleen in het steegje bij den regenbak.... en het is Zondagmiddag.... en ik hoor geen geluid, maar ineens, uit de verte, roept een stoomboot uit de haven, een laatste groet, nu dat hij gaat vertrekken. 'Les neiges d'antan.'

Het treintje schokt, de weg stijgt naar de brug. Mijn heele jeugd ging al voorbij. Is het zoo, dat we ons alle zeven jaar vernieuwen....? Een en dezelfde.... Een en dezelfde.... is de weg.... opwaarts en nederwaarts.... de wielen hebben het van mij overgenomen.... we groeien aan.... we sterven af.... een-endezelfde.... o mochten we, konden we.... alles wat we eens bezaten, alles wat we nu bezitten.... in één ademtocht, alles tegelijk.... één enkel oogenblik.

Maar het kan niet. We zijn beperkt.

‘Dus jij ontkent vooruitgang, Evolutie?’

‘Ja, Hugo, hoe zou ik anders....? Eens is er iets bij mij komen binnenstormen, dat was dit: Totaliteit en Evolutie zijn met elkaar in strijd. Eeuwigheid sluit vooruitgang uit. Totaliteit is het eeuwig zichzelf-gelijk-blijvende, het inzichzelf zich wentelende, eeuwig zich openende en sluitende.... de Kaleidoscoop.’

‘Maar je ziet toch den vooruitgang.... betere arbeidsvoorwaarden.... kindervetten.... humaner rechtspleging....’

‘Je ziet altijd den groei.... maar niet den dood. Het gestorvene wordt begraven. Wat we bezitten, dat kennen we, - maar wat we verloren... dat herinneren we ons niet meer... we kennen het niet... Zoolang we ons iets herinneren, hebben we het nog niet verloren, zoolang we het kunnen noemen, bezitten we het nog.

Herinner jij je, Hugo, hoe we op school van planten met wortelstokken leerden? Ze groeien aan den eenen kant en sterven aan den anderen kant....’

Toen lichtten Hugo's oogen in zijn jongensgezicht.

‘O Eva, nu heb ik je toch! De wortelstok komt geleidelijk verder.... hij groeit.... hij sterft... naar groeiend en stervend vordert hij....’

‘Neen, Hugo, nu heb je mij niet. Want je vergeet één ding.... dat de aarde rond is, vergeet je....’

‘Maar hoe leef je... hoe kun je leven zonder dat geloof, zonder die zekerheid? Ik zou zoo niet leven kunnen.’

‘Neen....’ zegt Lotje, de kleine, parmantige, met haar grappigen wipneus. ‘Wij zouden zoo niet leven kunnen.’

Inderdaad! Ik kan ook zoo niet leven. Om te leven moet ik mijn inzicht verloochenen. Want mijn inzicht loochent het leven....

Hugo zei: 'En toch geloof jij ook in Evolutie! Ik neem aan je dat in veertien dagen tien keer te bewijzen uit je eigen woorden.'

O, Hugo.... waarom zei je niet rustig: vijftig keer, honderd keer? En waarom sprak je enkel over: Evolutie? Waarom niet ook: wilsvrijheid.... en schuld.... en oorzakelijkheid....? Alles is immers strijdig met het Inzicht.... alles, waarzonder wij niet leven kunnen, met dat Inzicht, waartoe we ons opheffen, waarin we ons opheffen.... bij oogenblikken.

Altijd en overal.... de eeuwige slingerslag, dezelfde tegenstrijdigheid.... altijd.... overal.... tweespalt, gebrokenheid.... Tot het Inzicht heffen we ons op; in het Inzicht heffen we ons op.... dat is de Dood.

We moeten het prijsgeven, loslaten, om te leven.... het laat ons los, opdat we leven, het geeft ons aan den chaos prijs. En je leest van aardbevingen.... hoe ze in één seconde den arbeid van eeuwen verwoesten, hoe ze landschappen veranderen, eilanden doen verdwijnen, doen verrijzen.... zóó de ééne, de enkele seconden van het Inzicht, een bliksem, die binnenslaat, een beving, die het aanzijn der wereld verstoort. Ik heb dat ervaren toen dit in een nacht bij mij binnenstormde: Evolutie strijdt tegen Totaliteit. Ik dacht: het is licht gezegd.... maar nu moet ik alles herzien.... alles vernieuwen.... nu kan geen woord, geen oordeel onherroepen blijven.... het is alles van dien waan doortrokken....

De man, die den Perzischen heerscher het schaken leerde, vroeg als belooning: twee graankorrels voor het eerste van de vier-en-zestig vakken, vier voor het tweede, zestien voor het derde.... en elke uitkomst met zichzelf vermenigvuldigend, tot het vier-en-zestigste toe. Het was licht gezegd, het was even licht

toegezegd, er was alleen in heel Perzië geen graan genoeg. Ze konden het niet volbrengen, ik kon het niet volbrengen. Het leven klemt ons om de voeten als leem, het houdt ons als drijfzand gevangen, nooit verzinken we heelemaal, maar evenmin ooit bevrijden wij ons. Ik dacht dien nacht: 'Nu moet ik elk woord herroepen, nu moet ik elk oordeel herzien.' Dwaling en dwaasheid, de voordeur uitgeworpen, sluipen door de achterdeur weer binnen.... Er zijn mensen, die denken dat ze 'Zuivere Rede' beoefenen.... Er was een man, die zich vleugels aanbod om tot de zon te vliegen -, ze smolten hem af en hij stortte neer. Zij zijn daarvoor nog niet eens dicht genoeg bij het witte vuur geweest....

Daar staat Heleen -, ze heeft mij al gezien en ze weet dat ik Eva ben. Ja, jij bent het.... ja, ik ben het. We kennen elkaar nog niet, we komen naar elkander toe. Zonder David hadden we elkaar nooit ontmoet -, en zullen we elkaar nu behouden? Dan zijn we uit het groote toeval elkander toegevalen. Haar oogen tasten, haar oogen zoeken, haar oogen bouwen, ze ziet niet mij, ze zoekt David in mij, ze wil in mij hem zien, hem doen herleven.

'U bent zijn zuster, Eva?'

'Ja, ik ben Eva.... Heleen.'

'U lijkt op hem.'

'Het zou wel wonderlijk zijn als we niet op elkander leken.'

We lopen naast elkaar. We gaan langs het plumpe hek van zware zwart-geteerde planken -, hoog als een muur staat het tegen de verschieten -, één opening is er en Heleen blijft staan. Ja, Heleen, hier stonden wij ook en we keken naar het langgerekte dorp ver achter de weiden. Kijk, de huizen staan er

zoo wijd uiteen, dat je tusschen ze door nog andere, verdere dorpen ziet. Die noemden we 'De Dorpen van de Watergeuzen.' Het rook er 's zomers naar water en gras en 's winters naar hooi en mest. Dit heeft ons opgebouwd -, uit deze lange, platte weiden, uit deze kronkelende slooten, molens en loodsden, reuk van gras en water, van hooi en mest.... zijn wij opgebouwd, David en ik.

De boomen kreunen.... aanvangende donder.... dreunen van de spoorbrug in den avond, uit den polder, verre muziek in een benauwd droom.... jaren geleden, lange jaren geleden was Vader ziek, rondom ons leven rezen de gevaren, die Vader had beheerscht. Zoo zwellen rivieren.... zoo kruit het ijs.... we gingen hier in den avond, David en ik, en zóó, als nu, kreunden de boomen.

'Maar u hebt.... je hebt andere oogen....'

'Ja.... we hebben.... hadden verschillende oogen.' Zijn oogen zijn gesloten. Ze sloten zijn oogen, ze sloten de aarde boven zijn gesloten oogen. Deze koude aarde.

Heleen is lang, en fijn, ze heeft een smal gezicht, ze is zeker niet jonger, misschien wel iets ouder dan wij-beiden.

Mij zijn mijn jaren ontvallen. Elken keer als ik hier kom, ontvallen mij mijn jaren -, en ik word in het bezit gesteld van wat ik verloor -, maar wat ik won, dat heb ik afgegeven.... zooals je je paraplu moet afgeven in een museum!

'Dit is onze school, Heleen. En kijk, tegen dien schuinen, arduinen rand, daar slepen we onze griffels.... we slepen om de langste, om de mooiste, om de scherpste punt. En we knikkerden hier ook, in diezelfde kuiltjes. Maar er was toen nog een slootje,

dus we moesten voorzichtig zijn. En als de zon scheen, glinsterden de korreltjes in de zwart-grijze, vastgestampte aarde. Aan den overkant van het slootje was een bloemisterij. We slepen onze griffels in een bloemengeur -, we roken lentebloemen.... zomerbloemen.... herfstbloemen achtereenvolgens.... we roken eerst de seringeng.... en later de rozen.... en eindelijk de chrysanthen.... en dan zaten we weer een klas hoger. En 's winters was er alles rietmatten en stroo....'

En nu staan we hier samen, Heleen en ik.... en David is dood.

'We vonden in het slootje soms bladeren van het vorig jaar, die gaaf bewaard gebleven waren, netwerk van nerven, mooier dan goud, bruinig goud, als de zon even scheen. Meestal vielen ze uit elkaar onder de vingers.... maar eens hebben we een eruit gevischt en mee naar huis genomen.... voor ons museum. We hadden op zolder een museum.... we hadden er een cederappel en een palmtak in, van het Loofhuttenfeest....'

Heleen.... ik heb nog niet geweten, dat hij dood is, het weten komt uit verten naar mij toe.

'Dit is de synagoge. Ja, hij is klein.... wij zagen hem groot.... er gebeurde zoo veel, hij was zoo aan alles verbonden, het heele jaar door. David ging met Vader door deze deur, ik ging met Moeder door die andere. Ik ging naar boven, hij bleef beneden, en we knikten tegen elkaar. En iedereen bad en zong voor zichzelf, eer de dienst begon....'

De glijbaantjes glommen.... het was een dag als deze, straks komt er weer precies zoo een avond als toen. In het winkeltje van oude Breg lag een gedroogde pruim tegen het raam geperst door een berg van

grauwe erwten, die hadden hem overstelpt, hij lag in een krans van waterpareltjes. Over de sneeuw scheen de lantaarn, onder de lantaarn stond het sleetje, de kleine Levie zat erin. Hij wachtte zoo geduldig, hij keek op in de lantaarn met zijn bolle, bruine oogen. Hij stierf denzelfden winter -, twintig jaar is hij nu al dood. De oude Zadoks was zijn grootvader.... hij was zoo arm.... zijn onderlip hing neer....

Hij kwam uit de deur, hij verstopte de turven onder de bank in het sleetje, hij had de steenkolen onder zijn jas geknoopt.... ik alleen heb het geweten.... ik alleen heb het hem zien nemen, zien.... stelen.... uit de kast in de Joodsche school.... De daklijst droop, er kwamen diepe, gele putjes in de sneeuw.... we noemden ze grafkuiltjes, David en ik.

O Heleen.... ik kan niet meer.... ik weet het nu....

David is dood. Er was één oogenblik, in het kamertje thuis, naast het raam dat zoo grauw zag, toen Ben het vertelde.... hij zonk ineen tegen den grond.... toen heb ik het geweten, maar daarna niet mee. Er stond zooveel tusschen mij en het weten in, maar nu weet ik het weer. David, mijn broer, mijn broertje....

‘Er is een plek aan het kanaal, Heleen, we hebben daar heel vaak samen gezeten. Toen leek het ons ver, maar het is niet zoo ver, we gaan de haven langs....’

Ja, we gaan de haven langs.

‘Heleen.... hoe lang eigenlijk heb je mijn broer gekend?’

‘Een jaar of drie, iets langer misschien. Maar we zagen elkaar niet vaak. De jongen hield ons van elkaar af, hij haatte mij, hij haat alle menschen, hij haatte David ook. Uit haat heeft hij hem.... heeft hij hem....’

hij heeft hem vernietigd. O Eva, hij is een verdorven jongen, hij is een wreede, cynische jongen, medelijden kent hij niet, kwellen is zijn lust. Hij heeft op David geparasiteerd, hij heeft hem uitgezogen....’

‘Heleen.... daar staat onze bank.... het is geen bank, het is een balkenhoop, van binnen is hij tot den grond toe hol vermolmd, vol spelonken, en in de spelonken woei het zand en woei het zaad, en uit zand en zaad kwamen bloemen, soms waren er winden, verbleekte rose akkerwinden, die toch al zoo bleek zien, nog bleeker en paarse wikken, guirlanden waar geen begin en geen eind aan leek te zijn. Ben je dik genoeg gekleed Heleen.... willen we dan hier gaan zitten? Het is onze oude plek.’

‘Hij heeft nooit kunnen dulden dat David intelligent was, dat David begaafd was, intelligenter en begaafder dan hij. Zelf kon hij geen examens doen, hij kon niet werken, hij kon zich niet onderwerpen, daar was hij te slap en ook te hoogmoedig voor. En daarom wilde hij ook niet dat David examens deed. En dat David als dichter begaafd was.... heb jij dat ooit geweten?’

‘Ja, ik wist het als kind, als meisje, maar hij wilde het niet openlijk zeggen. We bedachten een jongen: Theo Vermeer, maar hij begreep wel dat ik het begreep. Ik heb nu nog wel moeite om te gelooven dat Theo Vermeer nooit heeft bestaan. Misschien dachten we ons hem heelemaal verschillend, David en ik....’

Stroomen in mij, stroomen in hem, waaruit Theo Vermeer werd gevormd.... Een oude hersenschim.... Das Ding an Sich!

‘Eens hebben we hier samen gezeten, op een dag als deze, maar het was later op den dag en het was

ook veel stiller, er was geen wind -, het was een Nieuwjaarsdag, de eerste dag van de nieuwe eeuw, van deze eeuw, we waren den vorigen dag allebei achttien jaar geworden. En we zaten hier en hij las mij een vers voor.... maar ik luisterde niet goed.... ik dacht aan wat anders.... als ik beter had geluisterd, had ik er misschien meer van onthouden.... nu weet ik alleen nog de beide laatste regels.... ik zie het, er waren populieren, er was een maan, en over den heelen hemel kleurenbogen, een schietschijf van kleurenbogen was de hemel, en midden-in stak de maan als de roos, een nevelige, natte, witte roos. En dit waren de laatste regels:

‘Staat hij aan zijn raam te staren
In zijn witte hemd alleen.’

‘Wie....?’

‘Een jongen was het.’

‘Berthold....?’

‘Neen, dien kende hij toen nog niet. Wel dienzelfden dag was het bericht gekomen. Het was toen enkel droom.’

‘Eva, het is altijd droom gebleven, Eva, je moet niets laags.... je moet niets leelijks van hem denken.... je moet niet denken dat er tusschen Berthold en hem.... Berthold is wèl zoo, met anderen, met David niet. Het werd van ze rondverteld, en Berthold sprak het niet tegen, uit wreedheid, uit zelfzucht, zóó sneed hij hem van de wereld af. En David sprak het ook niet tegen, uit trots, uit onverschilligheid. Zelfs tegen Bertholds vader niet. “U moet maar denken wat u wilt.” En daarna is Berthold uit het huis gegaan, en ze zijn samen gaan wonen, samen gaan reizen.... en daaruit is al de laster

voortgekomen. Heb jij het ooit willen gelooven.... geloofde jij het, Eva?’

‘Ik heb er mij zoo weinig in verdiept....’

‘Je hebt er je weinig in verdiept....?’

‘Ja, want ik vind het zoo heel belangrijk niet. Ik bedoel: vergeleken met de dingen, die wezenlijk belangrijk zijn, de groote problemen, de problemen van het bestaan.... de problemen van den geest, van het geweten. Al het sexueele op zichzelf.... afgezien van verhoudingen.... ik voel het als in zekeren zin onbelangrijk, ik bedoel: voor jezelf is het belangrijk genoeg, daarom zeg ik: in zekeren zin onbelangrijk. Maar ik zeg het niet duidelijk. Ik wil dit zeggen: het staat buiten de intellectueele en de ethische problemen.’

‘Je wilt zeggen -, dat je er niemand om veroordeelen mag?’

Staan we dicht bij elkaar of zijn er afgronden? Ik weet niets van haar, zij weet niets van mij.

‘Het is een ongeluk, Eva, om zóó te zijn als Berthold.’

‘Het hoeft geen ongeluk te zijn....’

‘Maar het is toch.... steriel....’

‘En waarom.... steriel....? Het hoeft toch niet altijd juist een kind te zijn. Gevoel.... en geestdrift.... inspiratie.... dat is toch allemaal realiteit, dat is toch allemaal resultaat.’

‘O maar Eva.... het andere, het normale.... man-metvrouw, dat is toch beter, is toch mooier. Dat zul je toch moeten erkennen.’

‘Ik weet het niet, Heleen. Je moet mij die dingen niet vragen. Ik weet er niets van.’

Neen, ze moet mij die dingen niet vragen. Ik weet er niets van. Het is de klip, waar mijn begrip op strandt, het is de blinde muur....

‘Maar je bent toch getrouwd, je hebt kinderen. Twee kinderen heb je immers....?’

‘Ja, ik ben getrouwd. Ik heb twee kinderen. En toch weet ik er niets van.’

‘Je bedoelt het andere.... de afwijking?’

‘Neen, ik bedoel het normale, het natuurlijke.’

Ze zwijgt.... ze keek mij even van terzijde aan.... nu staart ze over het water, over de polders, met haar lichtende, grijsblauwe oogen, haar wijd-open oogen. Wat weet ze zelf.... wat zal ze ooit weten? Ik ken haar nog nauwelijks. Als ik haar beter kende, zou ik dit tegen haar zeggen.... ik had ook een vriend, ik had er veel, ik had er twee: de eerste was Jaap en de tweede was André. Anna Ebner zegt van mij: Eva is een flirt, een flirt van het eerste water. Ze zegt het lachend, want boosaardig is Anna Ebner niet.

Neen, ik begrijp het niet, omdat het tweërlei beteekenis heeft. De menschen spreken van ‘lage lusten’. Johannes Viator noemt het: de Lijfszonde. Enkel de liefde maakt het lijfsverlangen goed. ‘In diepere doorgronding de liefde tot het kind, het ongeborene.’ ‘Naar wat mag en moet geschiên.’ Altijd hetzelfde: een verontschuldiging.... ‘Hoe ik somstijds kan verlangen....’ Verlangen, maar ook weer: schaamte. ‘De gevolgen van hun liefde bleven niet uit.’ Chaos. Cacophonie. Ik weet er niets van. André heeft mij eens verteld van een vrouw, die een man vervolgde tot in zijn eigen huis, die hem overrompelde, die hem dwong. Maar hij had haar niet lief en het stond hem tegen.... en ze kwam terug, en ze dwong hem opnieuw, en het stond hem zóó tegen, zij stond hem zoo tegen, dat hij haar verjoeg. Ze moet hem zóó hebben tegestaan, dat hij het

een anderen man oververtellen kon, dat hij haar zóó prijsgeven kon. Want hoe anders zou André het hebben geweten? ‘Maar André, waarom deed ze het dan...?’ ‘Omdat ze gemeen was...’ Om haar verlangen? En wat zou ik zijn...? En soms zijn geen woorden mooi genoeg....

Voor een man schijnt het een in het ander over te gaan, schijnt het een met het ander samen te hangen. Niet voor mij. Er is een kloof, een afgrond, een duisternis, een onoverkomelijkheid. Ik zie niet den samenhang, het dwingende verband.

Jaap verweet het mij niet, maar toch begreep hij het niet. Ik kon hem kussen, maar het stelde mij teleur, na dien allereersten keer. Ik zocht het opnieuw en het stelde mij opnieuw teleur. Elken keer stelde het mij dieper teleur. Ik liet heel veel toe en mijn hart sloeg het oude vonnis: ontucht, overspel - ontucht, overspel. Ik dacht aan Ben, ik dacht ook aan Jaap.... ik wilde Jaap wel gelukkig maken, maar er was geen noodwendigheid, het had geen zin voor mijzelf.... er bleef een kloof, een duisternis, een onoverkomelijkheid.

André deed mij verwijten, dien stillen middag op zijn kamer. Hij zei: Het is een schande, je bent onedelmoedig. Je bent net precies als die vrouw uit het boek van Zola.... ‘Tout ce que vous voulez, mais pas ça....’

‘O, André....’

‘Ja, zoo ben je....’

Later zei hij iets, dat nog erger was, dat mij dieper raakte, diep raakte het mij, schroeiend was het als een schotwond. Ons laatste gesprek, den anderen dag ging hij op reis. Hij zei: ‘Voor wat jij bent, hebben de Franschen een teekenend woord, dat ik je

niet zal zeggen.’ ‘Kom André, zeg het mij maar wel, je kunt het toch niet verzwijgen, het brandt je op je lippen, zeg het maar gauw.’ ‘O je zult ervan schrikken. En toch wil ik het je zeggen, omdat je het bent: une allumeuse....’ Het was een klap, een brandmerk. ‘The Scarlet Letter’. André zei: ‘Kun je me vergeven, dat ik dit tegen je heb gezegd?’ Hij stamelde. O, André, wie eigenlijk denk je, dat ik zoek aan te steken? Ik vroeg hem dit niet. Ik zweeg.... ik kon niet lang beleedigd zijn: mannen zijn anders. Later in mijn gedachten, heb ik het hem gevraagd: Wie eigenlijk denk je, dat ik zocht aan te steken? Mijzelf, enkel mijzelf, altijd mijzelf zocht ik aan te steken. Maar de ander ontbrandde en ik bleef koud. Koud. Nu denk ik zelf dat mannen-woord. Koud -, omdat ik in dit directe, in dit beperkte.... Koud-, met mijn brandende hart....

Ik denk soms dat ik alles verlangen kan.... ik ontmoet een man en ik vind hem lief en ik kan aan niets meer denken dan aan hem, hij kust mij, en het stelt mij teleur.... maar ik wil het niet bekennen.... hij kust mij opnieuw en het stelt mij dieper teleur.... maar ik wil het nog minder bekennen. Elke kus stelt mij teleur, elk woord stelt mij teleur, maar ik wil het nog altijd niet bekennen. Allumeuse.... allumeuse.... de ander vat vlam maar mijzelf steek ik niet aan. En ik duld, wat ik niet begeer -, ik laat het toe, om niet onedelmoedig te zijn. Maar alles toelaten kan ik niet.... voor wat geen zin, geen reden, geen noodwendigheid heeft, kan ik ook Ben niet verloochenen.... evenmin met Ben heeft het zin, maar ik verschuil mij achter het huwelijk. Het huwelijksdogma bindt mij, het beveiligd mij.... zoo hebben mensen hun heele leven in dogma's gebonden, door dogma's beveiligd.

Overall heb ik mijn weg gevonden, mijn wetten gesteld, van de algemeene wegen af, buiten de algemeene wetten om -, in dit eene gebied alleen heb ik nooit iets geweten -, nooit iets begrepen. Ik weet er niets van, niemand moet er mij naar vragen.

Heleen zit naast mij, ze kijkt over water en polders, met haar lichtende, grijs-blauwe oogen -, wijd-open oogen.... ik hoor haar ademen - ze ademt waar hij geademd heeft, zóó zoekt ze zich met hem te vereenzelvigen, in dat, wat hem heeft opgebouwd, hem en mij. We worden opgebouwd in onze jonge jaren....

‘Dus hier hebben jullie veel gewandeld, vaak gezeten?’

‘Ja, meestal dezen kant gingen we uit...’

‘Eva.... ik had hem kunnen redden, ik had hem gelukkig kunnen maken. Hij wilde het niet. Ik heb hem gesmeekt, mij zijn verzen te geven, dat ik ze publiceeren zou, hij wilde dat evenmin. Eva.... lees dezen brief....

Ze wilde mij den brief in mijn handen geven, maar ze bedacht zich. Ze schuift naar mij toe, ze wijst met haar vinger....

‘Hier, daar staat het.... ‘Alles kan ik dragen en alles kan ik volbrengen, door alles af te wijzen. Zoolang ik alles afwijs heb ik rust. Laat mij betalen, Heleen, laat mij boeten, belet het mij niet, leid er mij niet van af, omdat ik daarin alleen vrede vind....’

Eva, begrijp het niet verkeerd.... Kijk, lees ook nog dit: ‘De Christenen zijn zoo trotsch op hun verheven moraal. Bied hem de linkerwang, die u op uw rechter slaat. Ze vergeten één enkel ding: het bederf. Ik doe dit met Berthold -, het is moral insanity. Beiden zijn we moral insane. Hij door wat hij doet, ik door wat ik duld. Ik verloochen het hoogste in

mijzelf, opdat in hem het laagste voortwoekeren kan. En er is maar één ding, waardoor dit ondraaglijke draaglijk wordt -, dat ik er dagelijks voor boet. Het lijden, het ontberen, het afwijzen, dat is mijn eenig deel-van-geluk. Zóó los ik mijn schuld af, zóó verlos ik mijzelf. Ik wilde dat mij nog meer werd geboden, om nog meer te kunnen afwijzen....'

'Begrijp jij dat, Eva.... die zijn tweeling-zuster bent?'

'Ja.... ik geloof wel dat ik het begrijp....'

Laag over de lage witte polders reppen zich zwermen zwarte kraaien. Heleen keerde in tot Davids brief. Ik geloof wel dat ik dit begrijp.... Ik weet het.... het neemt mij op.... de eenige, eeuwige slingerslag.... het eeuwig gebrokene, eeuwig zich herstellende, nooit zich herstellende evenwicht. Zoo leerden we op school van de stormen en van de passaten. De depressie wekt den storm, er was een Te-kort. Tekort is Schuld -, schuld doet naar de boete dorsten. Zóó verschijnt de storm. Wroeging is de depressie, is het tekort-gevoel, dat zich in boete te herstellen zoekt.... zoo verschijnt de Storm. Wie tekort deed, betaalt, wie teveel nam, restitueert, zóó leeft de Storm zich uit, zóó keert het evenwicht weer. Stormen en passaten.... tekort, teveel.... zóó herstelt zich het evenwicht. Hij zocht zijn harmonie in het ongeluk. Om het leven te kunnen dragen, moest hij bij zijn leven zich den dood aandoen. Ik heb dit van hem geweten, eer ik het las, ik geloof dat ik dit al sinds jaren van hem weet. De slingerslag.... het eeuwig gebrokene, eeuwig zich herstellende, nooit zich herstellende evenwicht. Schuldeloos geluk verbreekt al in sommigen het evenwicht - ze doen zich den dood aan in de versterving. Ik heb dat gekend -, ik kon als kind niet gelukkig zijn -,

het was mij al gauw te veel, ik zocht al gauw een reden om verdriet te hebben -, voor de oppressie van het geluk vluchtte ik in de depressie van het verdriet, dit wankelen heet: melancholie. Het is alles hetzelfde: stormen en passaten. Tekort dat zich aanvult, te veel dat zich ledigt. Ook de drift naar den Plicht, de inhoudlooze, doellooze, redelooze plichtdrift! Plicht is Schuld; Schuldigheid! Dagelijks het Leven willen betalen met den Dood. Zich bij zijn leven den Dood aandoen.... in de Versterving, in de zelfopoffering, in de zelfverloochening.... voorsmaak van den Dood.... Levensdrift tegen Doodsdrift in, Doodsdrift tegen Levensdrift in.... de slingerslag.... het eeuwige, eenige. Alles.

Berthold acht zich door het leven te-kort gedaan. In hem stormt het een andere richting uit....

‘Eva, neen, dit is niet rechtvaardig.... het is ook niet waar, zooals jij het zegt. Want denk eens aan al die onnadenkenden, aan al die zelfzuchtigen.... duizenden, duizenden, die tekort doen, die teveel nemen en toch aan betalen en boeten niet denken....’

‘Voor hen boeten de anderen. Wat de een te weinig betaalt, betaalt de ander te veel. En zoo keert het evenwicht weer.’

Soms komt er één, die voor de heele wereld betalen wil, die zijn rust niet vindt, eer hij betaald heeft, wat sinds eeuwen de millioenen niet vermochten te boeten. Hij stort zijn bloed... storten is toch ook: betalen.... zoo keert het evenwicht weer. Stormen en passaten. Ik zou dat niet moeten zeggen, ze zouden mij verwijten: zoo maak je het verhevene nuchter. Neen.... zoo maak ik het nuchtere verheven.

Het water vliet aan onze voeten -, het ernstige water. Er stijgt geen murmeling uit de diepte op.

Wij zagen den eersten dag van de Nieuwe Eeuw ons voorbijtrekken -, hij trok door ons heen -, wij werden er door heen getrokken, David en ik.

Alles gaat door ons heen, gaat boven ons uit. Ik heb dit in velerlei zin geweten -, maar zóó werd het mij nooit geopenbaard, een nieuwe klaarte brak daareven in mij open. En het ligt alles besloten in dit eene: Totaliteit. Omdat het ons zoo aangrijpt, waar het ons aanraakt - als het onszelf raakt! - daarom wanen we het tot onszelf behoorend, tot ons zelf beperkt. Totaliteit-eeuwig bloesemende boom, eeuwig borrelende bron, levensboom, doodsbron, eeuwig zich ontvouwend begrip, vuurpijl tegen het nachtzwart, brekend in nooit-eindigende kleur-veelvuldigheid.... Wonderlijk bestaan, waarin juist dit verzwegen wordt, vergeten wordt. Tusschen de menschen is het veiliger over alle andere dingen dan over deze te spreken....

‘Eva, neen, dit is niet rechtvaardig, het is een onrecht, dat de een voor den ander moet boeten, het is ook onlogisch, dat één voor allen betalen kan. Eén -, ik weet wel wien je meent. Ik ben erin opgevoed -, ik heb er mij van kind af tegen verzet. Ik heb ertegen gestampvoet. Het ging regelrecht in tegen mijn rechtsgevoel. Dat doet het nog.’

‘Ja -, zoo zegt Heleen het goed. Tegen het zoo-geheeten rechtsgevoel gaat dit wel in, dat één voor anderen, voor velen zou kunnen boeten. Omdat hetzoogeheeten recht geen andere dan de opgelegde boete en de afgedwongen betaling kent... omdat de zoogeheeten misdaad geen wezenlijke schuld is en in den bedrijver niet den storm maar de aflossing wekt. Maar wie de wereldschuld voelt op zich wegen als zijn eigen schuld, voor hem is geen andere verlossing, dan de

groote aflossing: dood-straf, dood.... de martelaar heeft zijn eigen lot verkozen en anders is hij ook geen martelaar. En wie zijn eigen drift naar zijn eigen boete stilt, hoe zou hij armer kunnen worden, hoe zou hij ooit rampzalig kunnen zijn? Hij wint het allerbeste, hij wint zijn rust. De een jaagt naar rijkdom, de ander jaagt naar die aflossing, en er gaat voor geen sterveling iets ter wereld boven dat wat hij najaagt. Lust te zoeken -, onlust te mijden. Maar elk kent enkel den prijs van wat hij zelf najaagt, niet dien van wat een ander najaagt -, en daaruit komt de verwarring voort -, de ongegronde lof, de onverdiende blaam.... Elk weet voor zich, dat hij het beste deel gekozen heeft. Elk heeft, voor zich, het beste deel gekozen. Er is ander Recht dan ons recht!

‘Misschien, Heleen, misschien keer je er eens toe terug, langs een anderen weg.’

Eerst het aanvaarden zonder doorgronding.... dan het verwerpen zonder begrip -, eindelijk het begrijpen, dat zo goed aanvaarden als verwerpen -, dat zoomin verwerpen als aanvaarden is.

‘Maar laat het zoo zijn, laat het kunnen dat de een voor den ander boet. Moest hij dan daarom beletten dat zijn verzen werden uitgegeven? Hij was dat toch aan anderen verplicht. Door zijn verzen te geven aan de menschheid had hij juist een deel van die boete, zooals hij het noemt, zooals jij het begrijpt.... zie je wel, Eva, dat het toch niet sluit?’

‘Als het waar was, dat een dichter voor anderen dicht! Maar zou het waar zijn, Heleen? Denk eens aan dit woord: Onsterfelijkheid! Denk eens aan dit: ‘Maar ik zal heerlijk in mijn vers herrijzen.’ Neen, neen.... wie zich den dood zoekt aan te doen, die kan niet tegelijk naar onsterfelijkheid jagen. Hij wilde on-

dergaan.... hij had het over zichzelf besloten.... ook in dien zin heeft hij zich den dood aangedaan.... Evenmin als kinderen heeft hij verzen na willen laten....

De wind is verstild.... ergens heeft zich een te-veel geledigd, ergens heeft zich een te-kort gevuld. De hemel is moe, en uit zijn vermoeidheid ontvalt hem de sneeuw, uit zijn willoosheid, uit zijn onverschilligheid.... Wit en stil en wijd liggen de polders onder den willoozen, onverschilligen hemel.

O Heleen.... ik heb gemeend dat ik hem dood wist, thuis in het kamertje, naast het raam, toen Ben het mij vertelde-, ik heb het zoeven ook weer gemeend, we stonden tezamen voor de synagoge - maar ik wist het niet. Nu pas nadert het mij, ik voel het op mij gericht als een scherpe punt, een witgloeierende punt en het dringt door de weefsels van mijn ziel, het dringt.... het dringt, al dieper boort het zich bij mij binnen. Ik zou willen gillen, ik hoor de echo van een gil, die uit mij opkwam, die uit mij verklonk....

Jaap en Ben deinsden ervoor terug, en toen was Eddy geboren.... Maar ik gil nu niet.... en als een aftrekkende golf, als een stillende wee, zóó verdwijnt het weer, en het keert misschien nooit meer terug. Want eerst ga ik nu naar Vader en Moeder en straks ga ik naar huis....

Ik hoorde de echo van een gil -, ik sta hier aan het water, ik sla de sneeuw van mijn mantel, ik zie het verspringen van de kristalletjes in een smeltende vlok. We stonden op het punt elkaar in het haar te vliegen, toen kwam daar Kaas de klokkenmaker aan, hij sjokte door de ijzige, grijzige sneeuw. We hielden hem staande en David vroeg het hem: 'Is dit pas de vierde of is dit al de vijfde Chanoeka-avond? Zij

zegt: de vierde -, ik zeg: de vijfde, en we wilden er juist om gaan vechten.' Kaas stond te lachen, dat de staartklok over zijn schouder een wiplank leek: 'En wie het wint heeft gelijk. Sla er dan maar op los, jij, want het is de vijfde avond.' En er hing een sneeuwvlok in de ruigte naast de derde knoop van zijn jas, een vlok die smolt, en smeltend versprongen de kristalletjes en werden doorschijnend, en werden tot lichtend licht. Ik dacht.... duizenden wonderen.... overal wonderen, en mijn voorhoofd besloeg....

David, mijn broer - mijn broertje.... je deed jezelf den dood wel aan, maar in mij leef je tóch, en herleef je toch, elk oogenblik herleef je, want uit hetzelfde werden wij beiden opgebouwd....

'Heleen, wat dunkt je, zullen we nu naar mijn ouders gaan? Ze wachten ons tegen dezen tijd....'

VIII. Aan zee

De lange, lage boot ligt schuin tegen het uiteinde van den steiger, met den kop naar buiten, in een zilverig zomermorgenlicht, in een lichten damp, in het donzig, parelmoerig water van de Waddenzee. Weggeschoven in den verre kim de lage, vlakke kust, een grijze, vingerdikke streep, waarin de torentjes schijnen opgezet, allemaal met elkaar in één rechte lijn, in één plat vlak. Bij helder weer is dat oeverbeeld anders, dan spreken de afstanden, dan spreekt zelfs de kleur.

Altijd vroeger deden mij verre dorpen in een neveligen horizont aan decalcomani-prentjes denken, die houden ook in geheimzinnige wazigheid fonkeling van kleur verborgen. Je plakte ze op schoteltjes, op de witte muren, op den rug van je hand -, je trok het matglasachtig dekvlies van het kleurvlies af.

Vandaag is de gelijkenis zoo sprekend en zoo grappig om wat ik weet: van een dier torens waait nu een vlag, een van die stadjes is bont versierd, er wandelt muziek in een flonkering van koper, langs sprankelingen van oorijzergoud onder mutsekant afgestemd, er deint een fleurige volte door de nauwe straatjes er overal is paardengebriesch -, ik ken dat zoo, ik ken ze allemaal uit mijn eigen kindertijd, de vreugden en weelden, verrukkingen, bekoringen van een midzomerlandbouwfeest, brandend hoogtij, middenin de volheid van het vakantie-geluk, met volksspelen, optochten, draverijen, en alle kinderen van het eiland, die er te gast zijn, en die er wonen, ze trekken erheen, de boot lijkt een kloek, die haar jongen roept, tot

het Noordzeestrand moet het te hooren zijn, over het heele eiland heen....

Eddy en Claartje gaan met Heleen, de kinderen noemen haar tante, ze hebben zich aan haar gehecht. We brengen nu meestentijds samen onze vacanties door. Eerst dreef haar enkel de behoefte om over David te spreken, hem in mij terug te vinden, en ze toonde ons dat met een bijna-koelhartige oprechtheid, maar gaandeweg werd dat anders. Zoo vormen zich de dingen, zoo groeien gehechtheden. De groote verschillen vallen niet weg, maar je laat, in het ouder worden, gehechtheden al sterker gelden, ze wortelen in andere gebieden, ze stralen hun eigen warmte over je leven uit -, we zijn een band, een thuiskomst voor haar geworden, de kinderen en ik.

De vloed zwelt aan, je hoort het van ginder al dringender dreunen, daar waar de zware, koude golven zijn.... en de boot zie je onrustig worden, hij kan niet lang meer wachten, op tij glijdt hij over, op tij glijdt hij terug, vanavond. Vanavond, na vandaag. O.... vandaag. Maar nu ben ik nog van hen, ik hoor ze nog toe, mijn twee. Claartje leunt op haar armen over de verschansing, ze staat alleen, ze staart over de melkige, glinsterende zee, maar haar oogen zijn naar binnen gekeerd, en ze neuriet, ik kan het niet hooren, maar ik zie het, ik ken dat zoo van haar. Ik deed dit ook. Ik stond aan de verschansing en ik staarde over den stroom, over het bleeke riet, naar het felle weidegroen, naar de jongens in het blauwe water, bij 'polder zeven'. Van hun bloote, natte ruggen sprankelde vuur in de zon -, en ik neuriede en het dek sidderde onder mijn voeten en de dikke, ijzeren stang trilde binnen in mijn handen, want de boot zwierde door de waterbocht, en alles werd één,

en alle poorten stonden wijd-open, en dat moesten ze ook wel.... Zóó ben ik opgebouwd -, zóó wordt zij nu opgebouwd. Iedereen wordt anders opgebouwd uit dezelfde dingen - en hetzelfde uit andere dingen. Verschillende bloemen groeien uit denzelfden grond. We nemen van alles wat we al bezitten en we zien wat we al weten. Er zijn dingen in de verten, in de verste verten, die je alleen onderscheidt met een naar binnen gekeerden blik. Daar staat Matthijs, de broer van de kleine, altijd-verliefde Mansje -, de plantenzamelaar, de vogelenvriend, hij ook kijkt over de verschansing in zee, hij ziet andere dingen. In beiden bouwt zich hun wereld -, zij bouwen hun wereld, hun wereld bouwt hen. Als ze later elkaar ontmoeten, als ze zoo oud zijn als ik nu ben, zullen ze spreken over dezen zomer aan zee, zooals Pierre Nozières sprak met zijn vriendje van de school, over de oude dagen -, maar ze hadden geen enkele heugenis gemeen. Anders gegroeid, uit denzelfden bodem.

O, Mansje.... heb je nu toch weer je kans gezien om naast Eddy te komen staan, en wat kijk je aanbiddend naar hem op. Je ziet er zoo wel heel aardig uit, je bent aanbiddelijk in je naïeve aanbidding. Hij is een lieve jongen, hij is zestien jaar, hij is van mij. Ik wou dat ik zijn oogen kon zien, maar ik zie enkel de jouwe, hij staat met den rug naar mij toe - o, uit mij geboren, die groote, breede rug, bijna de rug van een man - en ik ben te ver om in jouw oogen te peilen, hoe de zijne op je neerzien. Hij vertelt mij veel, maar daarvan vertelt hij mij niets. Misschien zou hij Claartje, omdat die twee wel heel vertrouwelijk zijn.... maar Claartje wil het niet hooren. Ze loopt weg als Mans over haar verliefdheden be-

gint. Claartje leeft nog in de volkomen rust, in de hardheid en het onbegrip van de rust: 'Al die vervelende boeken over die vervelende liefde'. Ik vertelde dat van de week aan de avondthee op het terras. Mevrouw Zeegers werd verlegen, ze kuchte, ze kreeg een kleur; haar Attie heet een 'jongensgek.' Ze is groot en fors, luidruchtig, volbloedig, en haar moeder schaamt zich een beetje voor haar -, maar Bart is de heilige onschuld en dat redt de familie-eer, hij is veertien jaar en nog verleden voorjaar hield hij vol dat een koe wel kan kalven zonder de hulp van een stier.... o, het was belachelijk: vier moeders aan het bluffen op de sexuele onrijpheid van hun kinderen.

'Moeder.... we varen, we gaan....'

'Tot vanavond.... tot vanavond....'

Ja, tot vanavond! Eerst is er: vandaag -, maar ik ben nu nog van hen, ze houden hun rechten, zolang zij mij houden; laten ze mij los, dan behoort ik aan mij-zelf. En ze laten mij los en ze varen weg in de deinende boot, over de parelmoerige, zilverige zee...., en nu zal de kust al gauw voor ze openbreken, in dakenrood, in weidegroen, en de torentjes stappen uit het gelid en elk zoekt zijn plaats, en wisselt van plaats en blijft eindelijk staan en dan rijden ze door het vlakke, groene, zonnige land in opgetooide wagens naar het versierde stadje toe....

'U is net een oogenblik te laat, mevrouw Borger.'

Ze struikelt in haar lange, wijde, zwart-lustren rok, en haar dikke, bleeke gezicht is nu al bezweet.

'Het zal warm worden vandaag.'

'O ja, warm wordt het zeker, het prikt al door de koelte heen....'

We staan naast elkaar. Dacht ik niet juist aan haar?

Ik zag haar staan, grof en groot in den schemer, naast een tafeltje, waarop een theelicht brandde. Overal op het terras brandden theelichten, er murmelde avondpraat van ouderen, de kinderen waren naar bed.... O, het was belachelijk. Vier moeders van opgroeiende kinderen, vier dames van middelbaren leeftijd. Eva.... Eva.... wees niet kinderachtig.... je weetimmers beter, met je veertig jaar ben je tóch geen ‘dame van middelbaren leeftijd’ en je wordt het ook nooit, je weet wel heel goed dat je Eva bent! We blufden op de sexueele onnoozelheid van onze kinderen.

Mevrouw Zeegers kraaide victorie met dat verhaal van de koe, die zonder stiershulp wel kalven kon. Maar mevrouw Van Delden deed met het verhaal van de eenden niet voor haar onder. Het was wel een vermakelijk relaas. Haar jongen bracht den woerd in het hok, nadat het vrouwtje de eieren had gelegd. ‘Anders wil ze niet broeden en krijgen we geen kleine eendjes.’ Het lag mij op de lippen om te vragen: wat is dit toch in ons, dat we ons daarin verheugen, dat we ons zonder uitzondering verheugen in de onrijpheid en de onnoozelheid van onze kinderen? Dat we er trotsch op zijn, dat we ons haast schamen als het anders is?

Maar ik vroeg niets. Ze vermoeden tóch al, dat ik niet heelemaal een gewone ‘dame van middelbaren leeftijd’ ben. ‘We lieten toch nooit iets merken’-, zei Nora, toen ik alles al wist van haar en Ben. Je laat altijd onwetens alles merken. Dames van middelbaren leeftijd houden geen beschouwingen. Ik wil toch maar wel voor hen zooveel mogelijk een gewone dame van middelbaren leeftijd zijn.... ik mag eigenlijk veel liever vliegeren en knikkeren met

jongens, of roovertje spelen in het duin met jongens en meisjes, en ik weet dat mijn hart nog kan opvliegen als het hunne in de spanning van het 'Herder, laat je schapjes gaan'.... ik houd ook meer van praten met mannen, maar het is beter voor de kinderen dat ik hier, deze weken, met deze bezadigde pa's en deze critische ma's, tusschen wie ik mij toch nooit heelemaal veilig heb leeren voelen, een 'dame van middelbaren leeftijd' ben. Veertig jaar! 'Als er nu weer een nulletje komt in je cijfer, dan ben je vijftig.' 'Ja, Eddy...., dan ben ik vijftig.' Er lei zich een kille hand tusschen mijn schouderbladen en dat deed mij even rillen, maar meer was het ook niet. Als er weer een nulletje in mijn cijfer komt, dan ben ik vijftig. Waarom niet....? Waarom zou je rillen....? Ik ril, omdat alles voorbijging en niets is vervuld. Niets vervuld, durf je zeggen.... en je kostelijke onverschilligheid dan? Ja.... onverschillig, dat ben ik, elke verwachting te boven, dat ben ik.... dat is vervuld. Je moest er ruimschoots tevreden mee zijn. Ik ben er ook tevreden mee. Ruimschoots.... Ja, ruimschoots tevreden ben ik ermee. Ze verdringen zich voor de kermistent, maar ik loop er-langs. Ze gillen en wringen en hijgen. Ik weet wat binnen te koop is. Niets-niemendal. Ik meen natuurlijk die eene.... kermistent.... die poppekast....

En toen ineens stak de oude mevrouw Borger waarschuwend haar wijsvinger op: 'Het kan plotseling veranderen.' Ze zei het zoo gewichtig en zoo orakuleus -, ik moest aan Juffrouw Van Naslaan denken, ik dacht dat we allemaal zouden gaan lachen, maar er lachte geen mensch, en het was weer precies als voor twintig jaren. Ik was uit het stadje naar de groote stad gekomen en ik dacht: laat ik toch al-

tijd en in alles als de anderen zijn. Dat maken nu de kinderen opnieuw noodzakelijk.

We namen van een buurtafeltje een onbezette stoel en ze kwam bij ons zitten en ze vertelde van haar leven en ineens begreep ik dat het tragisch was. Ze werd weduwe voor de geboorte van haar zoon en ze meende hem haar leven lang voor zich te kunnen houden. Hij was tot zijn vijf-en-dertigste jaar nooit verliefd, maar verleden voorjaar raakte hij verloofd, en verleden najaar is hij getrouwd. Ze is niet in staat van het vrouwtje te houden, ze is evenmin in staat haar te haten. Liefst zou ze haar altijd door haten, maar slaagt er niet in.... Het kan plotseling veranderen....

Ja, plotseling kan het veranderen. Het kan nu al heel dicht bij ze zijn, bij Claartje misschien nog niet, maar bij Eddy toch stellig, de eerste troebelingen, de eerste verontrustingen, het eerste ervaren dat anderen je geluk en je rust in hun handen hebben en dat hun macht niet is geëvenredigd aan hun waarde en hun waardigheid of aan je eigen waarde en waardigheid.... Is het niet.... schrikkelijk.... dat zich dit, vanzelf, zóó in mij formuleert.... heb je dan niets dan dat er van ervaren? Ja.... en bent het te boven gekomen! Het kan dicht bij ze zijn, zonder dat ze het weten.

Hij was dicht bij mij en ik wist het niet.

Hij woonde al dagen hier op het eiland en ik vermoedde het niet.... en ze spraken over hem en ze beschreven hem en uit hun woorden bouwden zich zwevende beelden, maar hij was het niet.

De roodgouden lamp scheen naar buiten, en Mans wees de verte in.... 'O Claartje, daar, daarginds, daar woont hij nu, de Interessante Heer, daar in dit villa'tje boven op het buitenste duin!' Ze gingen

vlak tegen elkaar over het smalle plankenpad, in den schemer, in hun witte jurken, de bruine armen om elkaars schouders, dunne, donkere slangen op het lichtende wit, maar Claartje rukte zich los: 'Och jij, met je Interessante Heer.' En ze holde vooruit, en drong zich tusschen de anderen door naar voren, bij de kleintjes, bij Klaas-de-Robbenvanger met zijn mondharmonica. We gingen in den avond naar het groote strand, een hooge zeldzaamheid, een feest, we zouden in donker de zee zien lichten. 'Mijnheer Borger heeft het beloofd, dat de zee vanavond zal lichten.' 'Heeft de zee het u beloofd, mijnheer Borger?' Hij kreeg een kleur, hij zweeg -, hij kan tegen de ironie van Greeve niet op, het heet dat hij geleerd is, maar hij doet wel buitengewoon onnoozel. De kinderen brengen hem van het strand, uit het duin, de onooglijkste, de onmogelijkste dingen als curiositeiten.... hij gaat op al hun onzin in.... zijn jonge vrouw staat erbij en lacht, maar zijn moeder jaagt de bende uiteen en haar stem is heesch van haat.

En dokter Laroche tracteerde op koek, op de witte, slappe honingkoek van bakker Bartels -, zooveel ze wilden, mochten de jongens ervan gaan koopen. Hij maakte de tocht tot een feest, de oude vrijgezel, hij verzoon het ook van de lampionnen en ze ramden joelend het bazaartje open en ze zetten het dorp dat juist begon te bekomen, na den langen dag in de hoogspanning van die zes vacantie-weken, nog eens even op stelden, en Klaas-de-Robbenvanger moest voorop met de mondharmonica, hij liep als een Orpheus, met zijn lichte oogen en zijn uitgebleekte haren, in een omstuwing van rustelooze vuurbollen, gele, roode, slangachtig gevlekte en tijgerachtig gestreepte lampionnen, want allemaal wilden ze naast hem loopen.

Hij is postbode, hij is vrachtrijder, hij is altijd voor alles klaar, hij schijnt de heele vacantie niet te slapen -, iedereen noemt hem Klaas-de-Robbenvanger, maar hoe hij aan den naam komt, weet geen mensch. En hij trok ons mee in een lange sliert, achter de sentimenteele deunen van zijn mondharmonica - zoo roeiden we voor dertig jaar met Vader op de donkere rivier, tusschen hooge geillumineerde schepen, maar we vonden de kleurfonkelingen diep in het water toch nog het allermooiste, toen de Koning veertig jaar Koning was, en er voer een ander schuitje langs ons heen en daarin zat een man, die op zijn mondharmonica dezelfde deunen speelde, en nu ineens zou ik willen weten wie die man is geweest.... We liepen mannetje achter mannetje, langs het smalle plankenpad, dat over duinen en door dalen van het Waddenstrand naar het groote strand is gelegd. De kale opwaartsche hellingen zijn mul, de voeten stampen de planken diep in het zand, ze moeten er elken dag weer worden uitgetild, maar in de wijde begroeide dalen veeren ze dansend mee met elken stap. En al vuriger lichtten de bollen, een overspannen, in zichzelf besloten gloed.... en al nader kwam ons het groote ruischen, de zee dreunde ons tegemoet, al wijder en woester breidden zich de duinvalleien, al dieper daalden we, we daalden den nacht en de stilte in, we stegen dan weer den dag en het dreunen tegemoet... Deze ontzaglijke, donkerende hemel over ons.... deze vervaarlijke zee voor ons uit.... deze eeuwige aarde, waar elk van ons zijn eene, eigen oogenblik verschijnt, die ons tot zich trekt, ons in het licht trekt, ons omarmt en weer verstoot, in die duistere diepten terug, waaruit we opgedoken kwamen, elk zijn eene, zijn eigen oogenblik.... en twee 'dames van middelbaren leef-

tijd' spraken achter mij over de schoolrapporten van hun kinderen. Eeuwige aarde, eeuwig ongeschonden geheim.... en aldoor naderden we het dreunen, naderde het ons en het leek mij, alsof ik nooit eerder had gehoord, wat ik al zooveel dagen en zooveel nachten zonder ophouden hoor. Geuren vlogen op uit de dalen, ze omfluissterden mij, ze wilden mij omstrikken, ze beslopen mij, ze tastten als met vingers, maar de poorten zijn gesloten. Geur is geur, geluid is geluid, wind is wind, en verder niets. The Cosmic Spirit, who was very much an artist.... maar ik weet er alles van. Opium doet droomen.... droomen zijn bedrog. Eddy leert op school over 'koudmakende mengsels....' er zijn ook betooverende mengsels.... maar niet voor mij.

De tent ziet er van buiten mooi genoeg uit, maar er is niemendal te kijk achter het bonte doek. Het floddert voor een leegte -, spoken hebben geen ruggen. Er waren tóch nog bressen, ik merkte het wel, en ik dacht: laat ik mij dan maar in donker gewonnen geven. Ik liep zoo veilig, ik liep vlak achter Eddy en Claartje, ik dacht: deze twee zijn van mij. Van mij -, ze zijn van mij. Er zijn mooier meisjes dan Claartje, er zijn kloeker jongens dan Eddy, maar deze twee zijn van mij. Ze zijn ook van Ben, ik ga dat al meer vergeten, ik vergeet hem als vader, want ik kende hem nooit als man. Sinds Nora hem het kleine Noortje ter wereld bracht, komt hij ook veel minder naar ons, ze houdt hem van ons af, ze heeft misschien gelijk. We scheidten als vrienden -, en nog zijn er oogenblikken, dat ik het niet begrijp. Nog bevliegt het mij soms, als een verbijstering -, het is toch niet wezenlijk waar, dat we scheidten? Zoovele jaren waren we samen, hier op het eiland al, in den ouden tijd -,

er lag nog geen plankenweg, om den anderen dag kwam de post - het was onwezenlijk en onverbrekelijk. Onwezenlijk en onverbrekelijk. Anna Ebner zei: 'Ik sta ervan te kijken -, ik hield jullie voor gelukkig getrouwd -, al was jij dan een flirt, Eva, want dat was je, al heb je het ook ontkend. Al ben je het nu niet meer. Nu je het zou mogen. En nooit heb ik gedacht dat het van Ben zou komen.'

Neen, ik had dat ook nooit gedacht, Ben had het zelf ook nooit gedacht -, het is dan ook eigenlijk van Nora gekomen. We waren: Ben en Eva. Eva en Ben. Ben, Eva en de kinderen. Ben en Eva en Eddy en Claartje - Eddy, naar zijn vader, Claartje, naar mijn moeder. We hadden de kinderen en we hadden het huis en we hadden juffrouw Rika -, ze noemde Ben 'de baas', ze noemde Eddy 'de kleine jongen' -, tegen mij zei ze 'mien mevrouw' en tegen Claartje 'weergaasch wicht', en ze hield natuurlijk het meest van de manspersonen, daar was ze een oude juffrouw voor. We hadden de meubels en de vaasjes en de klok, en de etsen aan de wanden, alles op zijn vaste plaats, en het mandje met de boekjes van den slager, den bakker, den kruidenier. En de melkflesschen op het portaalje. En de kalender met de verjaardagen. De eendenkooi. Maar dat wist ik. Dat we nooit uit de eendenkooi komen, dat wist ik. En er waren ook dagen, dat ik de eendenkooi niet wist en de ruimten niet wist, zoo waren er dagen en avonden. Ik vlocht matjes met Claartje, ik maakte sommetjes met Eddy en de verandadeuren klapperden zoetjes -, maar ik voelde de ruimten niet. Ik dacht: het was begoocheling, het is er evenmin als.... dat andere.

Zoo denk je aan verliefde brieven, die je vroeger

schreef, geen heugenis van het gemoed beaamt de herinnering, het moet begoocheling zijn geweest. Jaap zegt: zoo denk je den volgenden dag aan wat je deed toen je dronken was, en je gelooft het omdat je het weet, maar niets is zoo levenloos als ongevoeld weten. Dit kwam altijd terug, lang bleven de ruimten niet zwijgen. Ze verhieven hun stem en ik wist weer hoe zwak in ons de verbeelding is. Maar dat lag niet aan de eendenkooi, dat ligt aan geen eendenkooi, de eene zoo goed als de andere heeft een poort naar de ruimten -, het ligt aan de kracht van ons verlangen, de spanning van ons smachten, de onduldbaarheid van ons heimwee.

Ben had gelijk dat hij tijdig ons samenleven verbrak en met Nora trouwde -, wat hij zocht is te bereiken, wat hem ontbrak was aan te vullen. Voor mij is het overal gelijk, omdat ik tóch naar het onbereikbare reik. Wat ik zoek is nergens en overal. Nergens en overal. Ik houd ook niet van reizen.... ik houd ervan te blijven waar ik eenmaal ben, terug te keeren naar waar ik eenmaal kwam. Ik leer daar dan de wegen naar de ruimten kennen. Zoodra je op een plek niets anders meer ziet, dan wat je zien kunt met naar binnen gekeerde oogen, dan staan de wegen naar de ruimten voor je open. Liefst ging ik nu ook nooit meer uit het dorp vandaan, en ik zal er wel blijven, tenzij ik met de kinderen mee-reizen moet.

Hij liet mij de kinderen, en we gingen weg en we kregen een deel van de meubels mee, we kregen de piano mee, we kregen juffrouw Rika mee. En nog lang hingen om de meubels de schimmen van oude vormen, van vervlogen licht.... heugenissen aan de plekken, waar ze eens hadden gestaan. Als ik boven zat te lezen en Claartje beneden studeerde piano,

dan sprongen kind en piano soms plotseling naar het oude huis terug en ze zat tusschen de ramen en ik hoorde het murmelen in de straat, de man met citroenen van den eenen kant en de man met briketten van den anderen kant en alles, dat ik mij anders nooit meer zou hebben herinnerd.... en soms hoorde ik het klapperen van de veranda-deuren en het fluisteren van de ruimten om de groen-gouden populierentoppen en het Andante van Schuberts Unvollendete.... tot mijn ingehouden adem mijn hart bekleemde, tot de zwellende tranen mijn oogleden openbraken.... maar sinds lang hoort de piano thuis in het huisje en wij hooren thuis in het dorp. Als ik nu denk 'thuis', dan is dat het huisje, het dorp dat ons tegen het najaar terugverwacht. De kinderen zijn er tevreden, met hun kameraadjes, op hun scholen, we hebben er juffrouw Rika begraven. In den avond loop ik vaak heen en weer op den grindweg langs het huis, in een gouden gloed van zonsondergang.

Achter de langgerekte rogge-akkers ligt de groote straatweg, waar de tram rijdt en de fietsen, die je niet kunt hooren, enkel zien. Er is een hobbelig veldje, waar in een waas van bloeiend gras de wilde zuring gloeit -, en er is ook wat haver, koel-zilverig groen tusschen de rosse rog. De aren van haver geven tegen elkaar aan een droomerig, metalig geluid, dat doet mij soms aan de kleine klokjes van de siertorens denken, lang geleden, in de synagoge. In glanzende golvingen zichtbaar wandelt de wind de akkers over, over de toppen der doorgloeide aren wandelt de wind naar mij toe.... en ik kijk naar den wandelenden wind, ik kijk naar den lichtenden hemel en ginds ligt de stad. Zoovele jaren van mijn leven heb ik daar geleefd. Ik laat die jaren door mijn handen glijden,

zoals een straaltje droog, glinsterend zand. Daar kon je als kind soms eindeloos mee bezig zijn. Je greep een handvol en je hand stond pijnlijk gespannen en je liet het lopen en je hand was leeg en je deed het weer opnieuw. En je oogen stonden strak, je dacht aan niets, en het bleef je toch dagen lang bij. Het is mij jaren lang bij-gebleven. Zoo laat ik door mij heen de jaren lopen. De kinderen zijn weggefietsd en de grindweg is verlaten, hij ligt schemerwit tusschen de fel-groene heggen, een lage, lange boerenwoning sluit in de schuinte het zicht, de roode steen gloeit zoo warm als het zuringveldje, het rieten dak glanst gelijk zilverpels. En ik kijk naar het verglijden van die glanzen, en ik ga vlak langs de akkers, de halmen zijn hooger dan ik, de wind duwt ze tegen mij aan, ik laat ze zachtjes door mijn handen gaan en met den wind varen de jaren door mij heen. Ik vat ze allemaal in één greep bijeen, en ik ben zoo vol en zoo pijnlijk gespannen van al die jaren als vroeger mijn hand van al dat zand -, ik greep toen boven mijn macht, en nu ook, een mensch kan niet zooveel tegelijk bevatten, niet zooveel tegelijk begrijpen, niet zooveel zijn tegelijk. Vatten is grijpen. Begrijpen is zijn. De jaren staan in mij overeind tot tegen mijn keel en ik zou willen huilen, maar ze vloeien en dat vloeien ontspant mij. Ze vloeien dan snel en dan traag, er zijn jaren die niets en jaren die alles beduiden. De oude jaren blijven altijd het zwaarste wegen, de jaren, waarin ik werd opgebouwd, in het oude verband, in het oude verbond, en ik leefde in het huisje, tusschen de zevende en achtste lantaarn.... en ik groeide op en ik verhuisde naar de stad, naar de school aan het water, naar het zolderkamertje bij Bertha en Saar, ik trok later in bij Ernestien, en ik trouwde, en net zoals

bij een zeepbel.... of je had een doosje Bengaalsche lucifers en je streek beurtelings een groene, een gele en een roode aan.... en er zijn ook muziek-tollen, die van toon verwisselen als je er een klap op geeft met je vlakke hand.... en telkens voel ik mij een andere Eva en weet tegelijk dat ik altijd dezelfde Eva bleef.... en mijn hand is leeg. De wind wandelt in ros-zilveren glanzingen de akkers over, hij komt over de toppen van de aren naar mij toe, de haver ritselt, de rogge ruischt, de kinderen zijn weggefietsd, de grindweg ligt verlaten, en ik grijp opnieuw mijn handvol jaren, ze glijden als een straaltje droog glinsterend zand en mijn hand is leeg. 'Het rustig.... het waardig....' hoe zegt Montaigne het toch? 'In het rustig tegemoet-zien van den dood ligt het einddoel van alle filosofie.' Het is eigenlijk niet heelemaal waar, het is misschien zelfs heelemaal niet waar, maar het is aardig om in je-zelf te zeggen, om tegen je-zelf te zeggen op den verlaten schemerwitten grindweg, bij zonsondergang: 'Dood, waar is uw verschrikking....'

De vrijheid is pas bevochten als de dood geen verschrikking meer heeft, als in de volheid van het leven de dood zijn verschrikking verliest.... ik reik wel eens daartoe, in zeldzame oogenblikken, de allerlaatste jaren, Leven-en-Dood ineen te smaken -, Unio Mystica.

En we liepen in donker naar het groote strand, de dalen zonden hun geuren omhoog, de kinderen stampten de planken op, de planken af en hoe dicht we naderden, hoe meer uit ons loopen het rythme verdween, omdat we de mondharmonica niet langer hoorden. Het zware dreunen sloeg de deuntjes aan flarden, de wind voerde die de duistere valleien in, soms vlak langs je oor en dat greep je dan even.

We gingen al sneller, want mijnheer Borger had gezegd: ‘Als we niet voortmaken, is de maan ons voor.’ En dat riepen ze allemaal naar elkaar over, half lachend, half beangst, het ging den stoet langs, van Klaas-de-Robbenvanger af, langs de kinderen in hun lichtende, lichte kleeren, tot dokter Laroche, die achter-aan kwam, met zijn badgoed onder zijn arm en een roode lampion in zijn hand. Een meisje hield eindelijk de woorden vast, kneedde er een rythme in, zette er een wijsje op: ‘Maken we wat voort, of de maan is ons voor’, en iedereen stemde in, we gingen lachend in een sukkeldrafje, dat het zand knarste en de planken dansten onder onze voeten, tot ons eindelijk de zee verscheen, tusschen de toppen der buitenste duinen. Uit het villa'tje scheen oranje-rood licht.

‘Daar woont hij nu, de oude heer.’

‘Wat jij, met je oude heer, hij is heelemaal niet oud’.

‘Hij heeft grijs haar.’

‘Hij is tòch niet oud.’

‘Hij heeft.... hemelsche oogen....’

Dat is Attie's stem en Claartje stoot Eddy aan, in een proestlach. ‘Hoorde je ooit zóó iets idioots?’

‘Zijn vrouw kan niet loopen....’

‘Ze kan wèl loopen.... ik heb het zelf gezien.’

‘Ze kan maar een heel klein eindje loopen.’

‘Omdat ze een beroerte heeft gehad.’

‘Omdat ze een hartkwaal heeft....’

‘Haar hart stond stil toen ze hoorde dat haar zoon was gesneuveld.’

Een scherpe, schelle lach.

‘Als haar hart had stilgestaan, dan was ze nu dood.’

‘Haar zoon....? Hun zoon dan toch zeker....?’

‘Neen, hun zoon niet, enkel haar zoon, omdat zij eerst een weduwe was.’

‘Dan is ze nu zeker een wees, omdat haar zoon gesneuveld is...’

‘O jij, gevoellooze jongen....!’

‘Zeg, Matthijs, weet jij hoe de vrouw van een weduwnaar heet?’

‘Ze komt uit Engeland.’

‘Wel neen, ze praat Fransch.’

Je bent vol voorstellingen, waarvan je geen herkomst kent, een schimmige wereld uit het allergrilligst-verschillende samengesteld. We leerden op school, hoe Eger, Inn en Donau achter Passau samenvloeien -, de Eger is geel, de Inn is groen, de Donau is blauw. Zoo vloeien je eindeloos stroomen toe, de jaren door, je leven lang... hun woorden riepen schimmen uit die schimmige wereld.... maar hij was het niet, ik zag hem niet.

Een van de moeders zei: ‘Ja, hij heeft wel bijzondere oogen.’

‘O mevrouw, zijn ze blauw of zijn ze bruin?’

‘Ja, hoor eens, Attie -, dat weet ik niet zoo precies.’

Hij was vlak bij mij en ik zag hem niet.

En de maan was ons voor -, vaalrossig hing hij achter ons in den heïgen horizont, hij hing als gevangen in bloederige vliezen en we kwamen aan zee, en ze waren toch weer even allemaal stom, uit de volheid van hun jool, voor dit donkere, dreunende, bijna in den nacht verzwolgene, oplichtend in strepen grauwwilverig schuim, waar ze de dagen door mee omgaan als met hun speelgoed. En we kwamen tot den uitersten rand van het strand en we stonden in het donkere, natte zand en we spiedden aan onze voeten naar de tintelende zoomen, de fosforiseerende franje van afvloeiende golven, maar de eene na de andere rolde de branding uit, buitelde slaperig het land in, maar

geen enkele voerde uit de verten iets van het wonderlicht mee....

‘O, mijnheer Borger.... en u had het ons zoo vast beloofd....!’

‘Dat had ik ook, zeker! Maar wie kan vooruit alles weten? Dat kan geen mensch. De natuur is altijd grillig.’

‘Ja, als u denkt dat u er zóó makkelijk afkomt!’

Ze vlochten met hun lange, bloote armen een kring om hem heen, ze jouwden en joelden, ze staken hun tongen uit; het jonge vrouwtje lachte, maar het dikke, bleeke gezicht van zijn moeder vertrok in woede. Haar oogen spuwden haat, over het harteloze vrouwtje, over de weerbarstige zee, over al die onbeschaamde kinderen. Zoo zou ik ook kunnen zijn.... misschien....

Ze troostten zich gauw, ze verdeelden de koek, ze gooiden zich op Klaas om hem ‘levend te begraven’ en er vloog een lampion in brand. We sloegen het duinpad weer in -, ik keek nog even om naar de roodgouden lamp.... er ging iets langs mij heen dat ik als kind had gelezen, ik wilde het grijpen, maar het ontweek mij, en het dreunen trok af. De lucht om ons heen werd weer luwer en geuriger, na de zilte kou aan zee en de maan had zich uit de rosse woekeringen, uit de bloederige vliezen bevrijd om haastiglijk op te varen naar den hemeltop. Hij stond al boven den rand van den wijden kuil en maakte die tot een droomvallei van slagschaduw en zilverlicht, en midden daarin zagen we ze zitten: Minnie van der Elst en Betty, haar ongetrouwde zuster en Paula en Jack en Greeve, dien ze hier ‘den cynicus’ noemen, zooals juffrouw Korff dien Penning, vroeger op school.... de school aan het water, met Leen-

dert en Truitje, die nu allang volwassen mensen zijn en de ‘oude baas’ die nu allang dood is. Ik was ‘de juffrouw’, ik droeg een groote, bonten boezelaar, en het is twintig jaar geleden.... Hij heeft innerlijk en uiterlijk wel iets van dien ander, deze Greeve, maar innerlijk en uiterlijk is hij veel fijner. Hij is zelfs bijzonder aantrekkelijk, ik vond dat prettig om aan te denken, want het zegt mij niets. Ik ben daarvan bevrijd.

Wij zagen ze zitten, en zij hoorden ons loopen en keken op en zagen ons ook en riepen ons aan. Greeve riep mij. Hij heeft een blonden baard, en lichtblauwe pupillen in donkerblauwe randen. Betty keek op, ze keek naar mij, ze keek naar hem, ze keek van hem naar mij. Ik dacht: dit zegt mij niets. Ik heb daarmee afgedaan. De poorten zijn gesloten, voorgoed, gesloten eer ze open gingen, gesloten eer er ooit iemand binnen kwam. Geen mannen. ‘The Cosmic Spirit, who was very much an artist....’ maar ik heb het spelletje doorzien.

‘Komt u niet even bij ons zitten?’

‘Ik ben met de kinderen.’

‘O, moeder, we kunnen toch best met Mans en Matthijs en mevrouw mee terug.’

‘Ja, mevrouw, ze kunnen best met mij mee terug’.

‘En u zelf dan?’

‘Ik moet toch naar het hotel, altijd om dezen tijd wordt Miesje wakker voor haar drank.’

De bodem was warm, warm en sponzig, ik zat half in schaduw en half in maanlicht, windgeruisch en zeegedreun schenen met wortel en tak uit de aarde gerukt -, het was daar in die diepte zoo stil. Ik duizelde in die plotselinge stilte. Er leek ineens ontzaglijk veel om mij heen en buiten mij om te gebeuren.

Ik reikte, ik reikte.... maar ik ontwaarde het niet, ik vatte het niet. Greeve zat naar mij te kijken. Vroeger zou dat, vroeger zou ik.... ik zou het niet hebben kunnen laten. Het raakte mij niet. Ik dacht: dit raakt mij niet. En ik richtte mij op in mijn vrijheid, mijn onaantastbaarheid.

Ze spraken over de ‘vegetarische echtelieden’. Het woord is afkomstig van dokter Laroche. ‘Dokter Laroche, dit is een ongepastheid’ zei de domineesvrouw. ‘Maar mevrouw.... ze zijn toch ook letterlijk vegetariërs!’ ‘Ja, letterlijk ook, maar dat bedoelt u niet.’ Hij lachte -, tegen dien lach was zelfs de domineesvrouw niet opgewassen.

Minnie van der Elst was ze dien middag tegengekomen, aan zee. Ze liepen pink-om-pink, maar toen ze haar zagen lieten ze elkaar los, kregen een kleur en liepen plompverloren terug. Getrouwde mensen! Waar moest het heen met de wereld als iedereen zoo deed? En als je dan, met alle geweld, enkel zóó en anders niet, waarvoor is het dan noodig dat je trouwt? Ik had ze ook herhaaldelijk zien lopen -, toevallig den vorigen avond nog. En ik had het juist mijzelf afgevraagd: hoe zijn al die mensen hier het te weten gekomen? Van wie gaan deze geruchten uit? Ze wonen in bij ‘moeke Bos’ in het oude trapgevelhuisje -, elk heeft er zijn eigen kamer. Ze sluiten ze elken nacht met sleutels af, tegen elkaar, tegen dat.... Ze willen het niet, ze hebben er geen vrede mee kunnen vinden, ze hebben het kuische huwelijk gekozen, het vegetarische huwelijk, zegt dokter Laroche. Al het praten gaat buiten hen om, ze sluiten zich niet aan. Ze zijn beiden lang en mager, flets en blond, ze konden broer en zuster zijn. Ze hebben den weg niet kunnen vinden, ze hebben

de brug niet kunnen slaan. Niemand van ons vindt dien weg, niemand van ons slaat die brug, niemand heeft ooit bewust aanvaard, wat hij eens bewust verwierp -, in de huwelijks-beveiliging vluchten ze, binnen het huwelijks-dogma redden ze zich. De man redt zich zóó: daarvoor ben je getrouwd. Hij vraagt zich niet langer af of hem lust of liefde drijft naar zijn vrouw. De vrouw redt zich zóó: daarvan komen de kinderen. En ze schaamt zich het animale niet langer. Het huwelijk is hun beschutting. In de Kerk behoeven ze niet langer over God, in de Partij niet over het recht, in den Staat niet over de moraal en in het Huwelijk niet over de kuisheid te denken. Dezen zijn anders -, geen huwelijk maakt voor hen de onreinheid rein en het dierlijke goddelijk -, ze wijzen de verontreiniging af.

De domineesvrouw zei: ‘Maar de kinderen dan?’

Neen, domineesvrouw, dit gaat niet op! Geen mensch ter wereld is uit plichtgevoel verwekt. Evenmin eten we vleesch, opdat de dieren ons niet overheersten zullen. Niemand mag dit eene van vegetariërs eischen, niemand dat andere van.... vegetarische echtelieden.

En we zaten op den donkeren, sponzigen grond en we hoorden de kinderen stampeien over het plankenpad, al verder weg, we zaten in den diepen kuil in slagschaduw en zilverlicht en de maan werd kleiner, als compacter, tintelde feller, naarmate hij hooger steeg. En Minnie van der Elst zei:

‘Ze verwijderen zich van de natuur.’ Maar ze bloosde, nog voor ze de woorden had uitgesproken en ze keek schichtig naar Greeve. Hij is hun huisvriend. Zij en haar man verfoeien elkaar in het licht en ze omhelzen elkaar in het donker. Greeve heeft hem al

eens bij haar, en haar al meer dan eens bij hem teruggebracht. 'Maar waarom, mijnheer Greeve, waarom scheiden die mensen dan niet?' 'Ja, mevrouw, waarom scheiden die mensen niet....?' Hij geeft met weinig woorden veel te verstaan. Dit staat wel heel ver van mij af.... dit lijfelijk contact bij een voortdurende geestelijke oneenigheid.... De hel! En zij leven daarin, dus is het voor hen geen hel. Ze hebben er toch geen vrede mee -, evenmin als anderen kunnen ze de rechtvaardiging ontberen van het draaglijke huwelijk en ze zullen tenslotte wel uiteengeslagen worden.

'Ik vind het óók' viel Paula bij, met een warmen blos en een gloed in haar oogen. 'U hebt gelijk, mevrouw. Ze verwijderen zich van de natuur.'

'De Natuur....'

'Ja, Jack.... de Natuur! Waarom zeg je mij dat zoo minachtend na? Zoo schamper zei je mij dat na.'

Hij antwoordde niet, trok de schouders op, in een eindeloozen, machteloozen tegenzin. Hij staarde omhoog in den zilveren hemel, ik zag zijn fijne profiel, zijn dunne lippen, zijn rechten neus. O jongen.... jonge jongen.... ik wist precies hoe je voelde, wat je dacht. De geuren stegen op, we hoorden van heel ver weg de kinderen en de mondharmonica. Ik zag hem ademen, ik zag hem denken: de Natuur. Deze pure hemel, deze zuivere, zoete geuren, deze vlekkelooze maan, al dit ontroerende, vervoerende.... en dàt. Alles tezamen: de Natuur. O jongen, jij, je komt er nooit. Evenmin als ik kom je er ooit. Nooit vind je den weg, nooit sla je de brug uit den chaos.... je zult de schaamte en de schaamteloosheid niet verzoenen, dat waar de woorden van den stalknecht op doelden en de Hoogste Torens.... evenmin als ik....

Ik dreef mijn gedachten een andere richting in, om niet zóó, om niet tegelijk met hem, op dezelfde manier aan hetzelfde te denken.... En we zwegen. We zaten op den bodem van den kuil, tusschen de ruige duistere wanden, een troepje mieren, dat van alle kanten naar beneden is komen rollen, dooreen komen rollen -, volslagen vreemden, maar dit bond ons toch even. ‘Deze dingen, die hun zooveel zorg en bekommring bereiden.’

En Paula zocht zijn oogen, haar volle, roode lippen stonden open, maar hij heeft haar niet lief, dus hij voelde het niet en hij gaf haar zijn oogen niet. Zij hem wel, haar wangen gloeiden. Ze is drie-en-twintig jaar, ze is volbloedig en edelmoedig, misschien slaat zij de brug, misschien vindt zij den weg. Niet als hij niet wil. Als hij niet wil, is zij verloren. Want in zichzelf bezit ze geen zekerheid -, door die anderen, die kuischen voelt ze zich toch beschaamd. Duizendmaal nader staat zij mij zoo dan die....

‘O...’ zei Betty ineenen, in de stilte. ‘O...’ zei Betty, ‘ik begrijp het zoo goed, ik begrijp het zoo go...’ Ze zweeg, alsof iemand haar op den mond had geslagen, alsof een scherp mes, vlak langs haar lippen, het woord in tweeën gesneden had.

‘Waarom zeg je verder niets....?’ vroeg Minnie.

‘Omdat we hier.... met getrouwde menschen en met ongetrouwde menschen....’

‘Ja...’ zei Jack en hij keek even naar Betty.

‘We zijn geen kleine kinderen.’

Ze zei het driftig, Paula, met ineens weer die felle kleur, maar het rouwde haar dadelijk -, Betty is ver in de dertig.

‘We zijn moderne menschen....’

‘Waarom begrijp jij het zoo goed, Betty?’ Greeve

vroeg het wel op zijn gewone, ironische manier, maar met een ongewone verteedering, die haar zuster deed opzien. Ze zat in het volle maanlicht, ze keek zoo hulpeloos, langzaam verdween de pijnlijke trek om Paula's lompe woorden, ze was bijna mooi, ze leek niet ouder dan achttien. Ik dacht: misschien is dit het oogenblik.... Als hij haar nu maar even mooi ziet, dan mag ze morgen wel weer leelijk zijn, dan is de vonk gesprongen, dan is het zaad gevallen.... als hij nu maar even haar mooi kan zien. Ze lijkt fijn en lenig in dit maanlicht -, morgen maakt haar de zon weer bloedeloos en hoekig, en ze is zoo leelijk rood verbrand, maar misschien wordt het van avond besloten. De stand van de maan beslist over haar leven, haar eene, eenige leven, het leven rekt nu met haar af -, moeder of onvruchtbare maagd.... Voelt ze het, dat ze zoo roerloos zit, in dit licht dat haar vermooit, zoodat hij naar haar kijkt als zag hij haar voor het eerst....

‘Wel, Betty....?’

‘Ja.... ik bedoel.... je zoekt toch zooveel andere dingen samen. Samen wil je.... o, alles. Je streeft naar.... alles. En, waarom dan eigenlijk altijd dat....?’

Het klinkt bijna gepijnigd.... het heeft lang in haar opgesloten gezeten.

‘Dan zouden ze elkaar ook heelemaal niet aanraken moeten....’

Weer die drift, die blos. Dit lijkt een strijd. Om wie.... om wat?

‘O.... Paula.... je loopt wel zoo, pink-om-pink, met je zuster, met je vader, met je broer....’

‘Dan laat je elkaar niet plotseling los....’

‘Neen, Minnie.... maar dat hadden ze dan ook.... niet moeten.... doen.’

Toonloos. Niemand geeft antwoord. Greeve lacht.

‘En waarom zijn ze dan getrouwd?’

‘Ja, Betty, waarom zijn ze getrouwd?’

‘Om al dat andere. Omdat je elkaar nodig hebt, omdat je elkaar aanvult, omdat je, als man en vrouw, in zooveel dingen verschillend bent.’

‘En alles zonder enig verband met datgene, dat zij.... dat de veget.... dat die twee niet willen? Zou je dat denken...?’

Scherper de ironie, zwakker de verteederling.... en hij kijkt ineens weer naar mij, en het oogenblik is voorbij.

Nu staat de maan al bijna recht boven den kuil, we zitten in het volle licht, we zitten in een kring, onze schaduwen vallen achter ons, rondom ons door elkaar heen. Al deze mensen zijn verontrust, de een wat minder, de ander wat meer -, de een door zijn onzekerheid, de ander door zijn angst -, hij door zijn afschuw, zij door haar smachtend verlangen, en Greeve door mij. Ik alleen heb met dit alles afgedaan. Toen, onverwacht, keerde zich Paula naar mij toe.

‘En u, mevrouw, wat denkt u ervan?’

‘Et vous, madame, qu'en pensez vous?’ Waar sprong dat bizarre frasetje ineens vandaan? Claudine.... Dan ook maar net als Claudine....? ‘Moi, je m'en fiche....’ Neen, want zoo is het niet. Ik heb mij wel, als daarstraks de maan, uit de rosse woekeringen bevrijd, maar er is altijd de gloor van oude dromen -, zoo gloeien zonsondergangen na. Er steeg een echo, als uit diepten in mij op:

‘Niemand moet er mij naar vragen, ik weet er niets van.’ Maar ik zweeg.

‘Geloof u zelfs, dat het mogelijk is, tusschen man en vrouw.... Platonische liefde?’

‘Platonisch...’ spotte Greeve, de classicus. ‘Gij zult Zijn naam...’

‘Of het mogelijk is....?’

En ik zweeg opnieuw, want wat moest ik zeggen?

Greeve keek mij aan, vlak en fel.

‘Die het weten zeggen het niet -, die het zeggen, weten het niet.’

Man, jij weet minder-dan-niets van mij.... Maar ik zweeg.

‘Mannetjes-sfinx’ riep Minnie van der Elst.

‘O, lieve mensen.... wat maken we het ons toch allemaal moeilijk.... wat hadden de Grieken het dan veel gemakkelijker, met ons vergeleken. Ze leefden. Ze lééfdén. “De eer en de adel van den mensch....” pardon Betty.’ Onvermengd ironisch.... o, ze staat op het punt te gaan huilen.

Als Greeve zegt: ‘Grieksch’ of ‘de Grieken’ kijkt iedereen geleerd -, zelfs Jack keerde zich naar hem toe. Paula vroeg:

‘Wat bedoelt u daarmee?’

‘Waarmee....? De eer en de adel....?’

‘Neen, neen.... de Grieken.... Hoe leefden ze....?’

‘Ja.... hoe....’ En hij lachte en hij keek naar mij met zijn lichtblauwe, donkerblauwomrande pupillen. En toen liet hij zich ineens achterover vallen, en lag ruggelings op den grond, zijn blonde gezicht naar de maan omhoog, en ook zijn stem steeg rechtstandig omhoog, als sprak hij den klaren, koelen hemel toe.

‘In elk geval zonder dit Joodsch-Calvinistische sexueele gemoraliseer.’

‘Joodsch-Calvinistisch....?’

Hij zat weer overeind.

‘West-Europeesch, als je dat liever hoort....’

En toen klonk er een stap uit de verte op het plan-

kenpaadje en iemand float: het begin van Tchaikofsky's 'Symphonie Pathétique.'
En alles werd plotseling anders.

De Inn is groen, de Eger is geel, de Donau is blauw, elke stroom komt binnen met zijn eigen kleur. Het vloeyde over alles uit, vermengde zich, vereenzelvigde zich met alles, met de maan, met de schaduwen in den kuil. Het begin van Tchaikofsky's 'Pathétique'. We hadden onwetens daarop gewacht, het zal nu tot in lengte van dagen bij dien avond hooren.

'Wie komt daaraan....?'

'Dokter Laroche. Ik hoor het aan zijn stap.'

Het was de dokter, in zijn blauw linnen pak, met zijn hoofd als een glimmende gele kaas. Zijn badgoed onder den arm, zijn roode lampion in de hand.

'Hij is achtergebleven om te zwemmen.'

'Ben jullie soms van plan om daar met je allen in dien kuil familiaar te blijven logeeren?'

'Neen, neen, we gaan naar huis.'

'Ja, we moeten naar huis....'

En toen wist ik nog niet, dat hij zoo dicht bij mij was. En ik leunde ver uit het raam van de tweede verdieping, ik heb mijn leven lang zoo graag uit een bovenraam mogen leunen, half in de eendekooi, half in de ruimte en de maan stond boven de Waddenzee, er gleeed een scheepje dwars door de rimpelige zilverbaan, je kon de zachte, natte smakjes tegen de houten schoeiing hooren.... en uit de verte den sterken dreunslag, die het slapende eiland doet sidderen.

Ik dacht aan niets.... aan iets.... aan alles door elkaar.... ik voelde wijd en strak mijn oogen openstaan. En ik wist dat iets mij nader kwam, iets moeilijks, niet iets lichts, en het stond voor mij stil en het waren Greeve's woorden....

‘Zonder dit Joodsch-Calvinistische sexueele gemoraliseer. Ze lééfdén. Ze leefden.’

En in de dingen van het Lijf, die hun zooveel zorg en bekommring bereiden....

Hun dus niet. Ons wel, ons allemaal. We spelen met woorden als ‘atavisme’ en ‘conventie’ -, maar dit zit dieper. Atavisme verdelt je, conventies kom je te boven, maar dit heeft met zijn wortels, met zijn ranken, ons heele leven dooraderd, overwoekerd. Alle levens -, kinderlevens, menschenlevens. ‘Zonder dit Joodsch-Calvinistische sexueele gemoraliseer.’ Ik dacht: waarom slaat mij dit met verslagenheid, met een zoo groote en vreemde verslagenheid? Ik dook tot den grond van mijn verslagenheid, en ik kwam hiermee boven: ik heb mij tot mijn wereldbeeld de menschen gelijk gedacht -, gelijk-georganiseerde functies, gelijk-functioneerende organismen. Dit diepe onderscheid dat Greeve's woorden sneden tusschen mensch en mensch -, doet mijn wereldbeeld wankelen, dit beneemt mij den adem, ik krijg het benauwd.... en ik hoorde het toch waarlijk niet vanavond voor het eerst. Maar wel voor het eerst vanavond slaat het mij met zoo'n diepe verslagenheid, beneemt het mij den adem.... Eens als kind moest ik door donkeren rook, over de volle breedte van de straat gespannen, hij benam mij den adem, maar ik kwam eruit en ik kon weer ademen.... ik kwam eruit en ik kon weer ademen, ik ademde zelfs, alsof ik nooit eerder geademd had, ik wilde wel roepen over de nachtelijke zee, over de lichtende wig, naar de verborgen kust toe wilde ik het roepen: O, nachtelijke zee, lichtende wig, verborgen kust.... al dit verschillende is in zijn wezen gelijk, zooals de verschillende lichtslagen aan Pool en Evenaar in wezen gelijk zijn, in

wezen één. Alles ankert zich vast in het Leven, alles scheurt zich los naar den Dood. Zij ankerden zich vast in het leven door hun begeerige zinnen en met hun diepdoorgrondend denken scheurden ze zich los naar den Dood. De Zelf-verloochening van het denken. Opheffen.... te-niet-doen. Wij ankeren ons vast in het Leven met het onwrikbare dogma, het theologisch dogma, het wetenschappelijk dogma, en in de zelfpijnigende versterving scheuren we ons los naar den Dood. De Zelfverloochening van de kuisheid, de dooding van het vleesch. Alles altijd door anders, alles altijd door hetzelfde. Gelijk-functioneerende organismen, gelijk-georganiseerde functies. Zoo grandioos en simpel voelde ik nog nooit den Slingerslag. Eenheid, Eeuwigheid, eeuwig in zichzelf beslotene, zich brekende, zich sluitende, zich zoekende, zich vliedende Totaliteit. Driften, die functies zijn, wanen die functies zijn.... lust en weerzin, angst en vreugde, stelligheid en twijfel. In het onnoozele jagen naar het onnoozele weten van den onnoozelen Borger voltrekt het zich, voltrekt Het zich. Wat vervuld moet zijn, knopt hier of knopt ginds, als een Waan of een Drift....

Zij zaten in die verre eeuwen aan hun verre zeeën en wij zitten in deze eeuw aan onze zee en alles is en blijft tot in eeuwigheid eenerlei, menschen en hun roerselen, zeeën en hun bewegingen.

En de volle maan stond boven de Waddenzee, er dreven scheepjes zacht-schommelend de rimpelige zilverbaan door en ik kon van het raam niet weg.... en nog wist ik niet dat hij zoo dicht bij mij was. Ook den anderen morgen niet.

Ik ging naar zee, de morgen was helder, de morgen was koel, de kinderen bleven tennissen, Heleen had

brieven te schrijven. Hoog en groot en donker stond de zee uit den horizont opgewassen, tegen hetblanke strand. Norderney.... 'Sei mir gegrüsst, du Ewiges Meer.' Waarom is dit zoo mooi, zoo mooi, dat ik het bijna alle dagen denken moet en dat ik er bijna alle dagen de tranen van in mijn oogen krijg? Ik tracht dat te doorgronden door het te herhalen, maar het wil op die manier niet doorgrond zijn en het vlucht van mij weg. Klein en alleen sta ik voor de zee, voor de lucht.... ik geef mij aan ze over, ze nemen mij van mijzelf over. Zee en lucht nemen mij over van mijzelf. Over de blauwe golven heen ankeren zich mijn oogen diep in den horizont, ik ben zoo wijd als ik zie, ik reik zoover als ik peins.... mijn onbestemde peinzen verdoelt in mijn onbegrensde zijn -, zóó zijgen compacte, kleine wolken tot dunne misten uit....

En toen ineens keerde ik tot mijzelf terug en werd ik weer het kleine compacte wolkje Mensch met zijn kleine bestemde gedachten -, want ik zag dat ik niet alleen was. Nog een andere mensch stond daar overgegeven aan zee en lucht en ik dacht: dat kon Mansjes 'Interessante Heer' wel zijn. En hij kwam naar mij toe en hij kwam dichterbij en we zagen elkaar en we herkenden elkaar....

Het had in den morgen geregend, maar tegen den middag werd het droog. Trage, ongestage nevels wentelden zich over de vijvers, wonden zich om de boomen, zweefden boven het vochtig bed van zachtbonte zinnia's.... en als een hand op mijn schouder, als een hand tegen mijn keel lei zich de herfstverstildheid van het park, zoodat ik haast niet meer loopen en haast niet meer ademen kon.... Muziek voert ons tot den Nebo op en we zien het Beloof-

de Land van Jericho af tot Zoar toe, en we zijn wat we zien, maar we kunnen er niet wonen -, dat hebben elkaar onze oogen toevertrouwd.... Er brandde een lantaarn naast den kastanjeboom, maar de kroon doorlichtte zichzelf, want elke bladhand was goud en al die fijngeaarde dunne handen lagen in elkaar gevouwen, een gouden koepel over gouden schemergloed -, er glom een blad aan mijn voeten, ik ademde chrysanten, ik proefde vocht -, ik ademde en proefde wat geen naam en geen gedaante heeft, ik stond verwonderd hoe alles toch zoo wezen kon, ik wachtte in de luwte van de stille straat naast de brandende lantaarn, ik had gebeld aan het smalle huis met de gele deur, het huis van Ernestien, en in mij spande de verwondering, ik stond omlispeld van geritsel, ik dacht: dit oogenblik zal ik nooit vergeten.... en het is twintig jaar geleden en hier ben ik nu eindelijk bij je terug. Ik weet niet waar jij bent geweest en jij weet niet waar ik ben geweest, maar nu zijn we samen weer hier. En ik droomde mij dien ouden herfstdag een oker-geel belooopen avondhemel boven de Oosterplas.... de kleine, grijze, mollige golfjes kaatsen het gele licht, tusschen het vale riet kleeft het dikke saamgeklutste schuim, twee vogels vliegen elkaar tegemoet, ze gaan elkaar de geheimen van de ruimten toevertrouwen.

Maar wij beiden gingen elkaar voorbij, ik meende de draad te hooren knappen, maar hij knapte niet, want we spraken met elkaar en we liepen naast elkaar over het strand, en we wisten elkaars namen niet. Hij zei het eerst: hoe heeten we eigenlijk? En omdat ik aarzelde tusschen Bens naam en mijn meisjesnaam, daarom zei ik enkel: Eva.... Ik zag hem blozen en dat bracht mij in verwarring, maar het

was al te laat, hij zei: 'Dàn heet ik.... Marius....' Dan, bedoelde hij.... als jij enkel Eva heet.

Hij is tien jaar ouder dan ik en ze hebben het goed weten uit te visschen: hij is getrouwd met een Fransche vrouw en ze is nooit meer gezond geweest, sinds ze haar eenigen zoon in den oorlog verloor. Ze was een weduwe met een kind, toen ze trouwden, en samen hebben ze nooit kinderen gehad. Ze wonen een deel van elk jaar in Frankrijk, door een toeval kwamen ze hier op het eiland, voor een korten tijd, die al bijna weer verstreken is.

En ik vertelde hem van Ben en we konden ons niet drijvende houden. We noemden ook boeken, die we gelezen hadden en het verwonderde ons niet, dat het dezelfde waren -, het beduidt op zichzelf nog eigenlijk zoo weinig, en we konden ons niet zwevende houden, we werden elk afzonderlijk een kleine, compacte wolk, en we daalden, dat maakte mij neerslachtig, ik keek over de zee, die stond hoog en groot en donkerblauw uit de horizont gewassen. 'Sei mir gegrüsst, du Ewiges Meer...?' Alle schoonheid is intentie. - Zoo, plotseling, formuleerde zich dat in mij. Ik keek naar hem op, ik wilde het hem vragen, het leek mij natuurlijk dat ik het hem vragen zou: 'Is het niet waar.... is het niet waar.... dat alle schoonheid intentie is?' Maar ineens stond hij stil.

'O....' zei hij 'Zóó was het.... zòò precies keek je, toen.... toen.... dien middag in het Concertgebouw....'

'Hoe.... hoe keek ik....?'

'Zóó als nu, met een vraag in je oogen, in je.... oogen. Wat heb je mij toen willen vragen, wat zou je mij nu willen vragen?'

Zóó stijgen luchtballonnen, ze konden zich niet lan-

ger drijvende houden, ze naderden de aarde, maar ze slingerden het allerlaatste zware van zich af en nu varen ze weer triomfantelijk in de ruimten op. Zoo voelt je vinger het scherpe puntje van het eerste tandje van je eerste kind, en je bent opgetogen.... het spreekt vanzelf dat die tandjes doorbreken moeten en ook deze dingen gebeuren misschien alle dagen, maar met jezelf gebeurde het nog nooit. Hij zei, een paar dagen later: 'Kunnen we niet eens samen, een heelen morgen, een heelen middag....?'

Vandaag.... het is vandaag.

De kinderen zijn naar het landbouwfeest, ze varen nu halfweg de kust. Misschien zoo ver zelfs nog niet, ik ben zoo snel van daar naar hier komen lopen, ik heb in die korte oogenblikken zooveel doordacht, ik moet hier even gaan zitten, tegen die duinhelling, in de zon, het is nog zoo vroeg. De kinderen kijken de kust tegemoet, met groote, verlangende oogen, de groene uitgestrektheden schuiven de zee in, naar ze toe, de torentjes zijn uit de rij gestapt -, elk zoekt zich zijn plaats als in een stoelendans. Er wachten versierde wagens op den hoogen, kalen dijk. Zij varen over de kleine lichtblauwezee van mij af -, aan de groote donkerblauwe zee staat hij, die mij wacht.

Ik zei tegen Heleen eenvoudig dit: 'Twintig jaar geleden, Heleen, ging ik een man voorbij, en hij ging mij voorbij, dien ik had moeten kennen. Maar menschen dienen behoorlijk aan elkaar te zijn voorgesteld....'

Aarde, die ons uit de eeuwige diepten tot zich trekt, in het licht ons trekt.... en het is voorbij.... tot de eeuwige diepten keeren we weer, tot in de gewelven van het eeuwige geheim. En elke ontroering, elke vervoering, alle doorgronding en alle verwon-

dering knopt in dat eene, eenige oogenblik. Maar menschen dienen tòch behoorlijk aan elkaar te zijn voorgesteld. En schoolrapporten zijn ook heel belangrijk.

‘Wat vroeg je, Heleen? Ik dacht even aan iets anders.’

‘Heb je hem dan nu teruggezien, dien man....? Is hij hier?’

‘Ja, hij is hier.... en ik wilde hem.... ik zou met hem....’ Heleen keek op, ze keek mij aan, ik zweeg. Ik geloof dat we elkaar in deze dingen, dat de een de ander gauw belachelijk, en de ander de een gauw hatelijk vindt. Waar las ik het eens, dat de aanraking met andermans intieme leven ons tegenstaat, en dat we daarom zoo hard zijn jegens elkaar? De dieren kruipen weg voor elkaars haat.... waar heb ik toch ooit zoo iets gelezen?

Nooit heb ik vermoed, dat ik zooveel van mijzelf aan een ander zou willen toevertrouwen. Mijzelf aan een ander overdragen. Ik sta in mijzelf opgestegen tot den rand, als wassend water -, alles van mijzelf, ook wat ik voor gestorven hield, en wat vergeten scheen, of al eerder uitgesproken, of weggesleten, of terzijde gelegd.... En toch weet ik niet, wat ik hem zeggen wil. Alles wil ik hem zeggen, maar liever niets wil ik hem zeggen, als ik niet ineens het rechte te zeggen vind.

We waren klein en thuis gebeurde een ontzaglijke geheimzinnigheid. Elken avond na het eten sloot Vader zich op in het zijkamertje en bleef er tot heel laat zitten schrijven op groote vellen papier. Opzettelijk had Vader voor de slechtsluitende deur den smid een nieuwe sleutel laten maken. Maar we koekeloerden van de straat af tusschen de gordijnen

door. Eindelijk op een vroegen morgen voer Vader met de boot naar de stad -, de groote papieren gingen in het oude koffertje mee. En we bestormden Moeder, we overrompelden Moeder, we kregen toch altijd alles van Moeder gedaan, we bezwoeren dat we zelfs op de pijnbank Vaders geheim niet prijsgeven zouden. 'O, Moeder, maar zeg het ons toch, zeg het ons toch, wat heeft Vader op de groote vellen geschreven, wat gaat er vandaag mee gebeuren?' 'Vader heeft een boek geschreven, een echten roman heeft Vader geschreven, het heet "Rabbijn en Antisemiet," het speelt in Spanje, er komen palmen en gebergten in voor en tuinen met fonteinen en de menschen dragen er gewaden -.' We wilden vragen.... vragen.... vragen.... en we vroegen ook wel, we vroegen te veel, Moeder hield zich de ooren tegen ons vragen dicht, maar we vroegen het rechte niet, ik vroeg zeker het rechte niet, want ik weet nog goed, dat ik dacht: die volheid in mij, die benauwdheid, die toch niet anders dan een prop van ongevraagde vragen kan zijn, die wordt maar niet minder, wat ik ook vraag.

Honderd levens zijn in mij herleefd, ik ben opgestegen in mijzelf als een vloed, ik heb hem alles te zeggen.... maar als ik niet alles in één en hetzelfde oogenblik zeggen kan, dan zou ik hem liever niets willen zeggen.... we hadden ook toen ineens de eene rechte vraag moeten vinden, naar Vaders boek, maar we vonden die niet.

Daar staat hij en zijn oogen zoeken, maar hij kan mij nog niet zien. Zijn gezicht is verstugd in oplettendheid, een strak gezicht van een onwrikbaar man. Zóó zien ze hem, die twee 'dames van middelbaren leeftijd' die daar gearmd langs hem gaan, in haar stijfgestreken

linnen japonnen, en ze kijken hemaan, en ze keeren zich nog eens om, maar hij merkt het niet. Zijn oogen heeft hij op jacht gezonden, op jacht naar mij, en ze hebben mij gevonden.... en zóó gaat een zon op, over zijn heele gezicht, en beiden tegelijk kijken ze rond, wie die glimlach van zijn lippen en zijn oogen wel gelden mag. Ja, mij....! Mij, Eva, mij geldt die glimlach als een doorbrekende zon....!

Eva, Eva, draaf niet zoo die helling af, je bent zelf bijna een dame van middelbaren leeftijd. Je hebt een zoon van zestien en een dochter van veertien jaar. Je bent een oud mensch voor je groote kinderen. Wat een dwaas oud mensch zou je zijn voor je groote kinderen, voor je lieve, voor je wreede groote kinderen, als ze je zóó konden zien.

Ik houd je handen vast en onze handen zijn even warm en o, ik heb je zoo veel te zeggen. Mijn heele leven, mijn tienvuldige leven, mijn.... veelbewogen leven. Ik wil je alles toevertrouwen, het wil zich alles uit mij bevrijden, en daardoor sidderen mijn handen, trillen mijn beenen, beven mijn lippen nu zoo.... maar het moet zóó kunnen, dat ik je alles tegelijk, in één minuut.... dat ik zoo-ineens mijzelf aan je overdraag.... Moet er eigenlijk niet daarvoor.... voor zoo een volledige overdracht.... een formule bestaan....?

‘Ja, ik geloof het ook wel, dat er voor zoo een volledige overdracht.... zooals jij het zegt.... een volledige overdracht.... Ik moet om je lachen....’

‘Moet je om mij lachen....?’

‘Ja, ik moet om je lachen. Kom.’

Hij voert mij bij de hand de helling op. Ja.... verder.... verder.... ik wil nog wel verder.... maar de zee en de zon moeten we blijven zien. Bij het straatje van afgedankte badkoetsen houdt het strandleven

op, we zijn alleen in stilte en verlatenheid, alleen met zee en zon. De verlatenheid, de eenzaamheid van dien ouden droom, we zullen elkaar nu eindelijk onze geheimen toevertrouwen. Het overneigen naar zijn geheim, het overreiken van mijn geheim....

‘Je weet wel al veel.... je weet van mijn huwelijk.... van mijn kinderen.... van zijn latere huwelijk, en zijn kind.... dat heb ik je eerder verteld. Ik weet ook wel al veel van jou.... En toch....’

Als ik het hem eens uitlei van Vaders boek.... hoe ik vroeg, en vroeg en toch maar niet het rechte vroeg....

‘Ja.... luister eens. Ik was nog klein en mijn vader had een boek geschreven. En ik bestormde mijn moeder, maar het rechte vroeg ik niet.... ik kon de rechte vraag niet vinden. Begrijp je dat....? Kun je mij helpen....? Aan de vraag.... en aan het antwoord....?’

‘Ja, ik begrijp het wel.... ik geloof ook wel dat ik je helpen kan, aan de vraag en aan het antwoord. Zelfs kan ik het zonder woorden. Zóó....’

‘O.... is het zóó, dat je elkaar alles toevertrouwt....?’

‘Ja.... zóó is het, dat je elkaar alles toevertrouwt....’

Ja.... jij.... jij weet het wel.... ik heb je alles gezegd. Mijn handen sidderen niet langer, mijn lippen beven niet meer.... ik ben uit mijzelf bevrijd.... mijn lippen hebben de jouwe, jou lippen hebben de mijne alles in één seconde toevertrouwd. Twintig jaren zijn uitgesproken.

Ik wil naast je liggen in de zon, ik heb nog nooit naast een man gelegen, ik heb ook nog nooit een man gekust....

O Ben, arme Ben.... we sliepen jaren lang naast elkaar in hetzelfde bed en ik wist toch niet, wat het is om naast een man te liggen, tot ik nu eindelijk hier

lig, boven de zee, in de zon, in het zand, naast hem.... Het snijdt mij nu nog, dat ik je verloochen, dat ik je uitwerp.... Maar mensen in ballonnen slingeren alles van zich af, ze moeten het wel.

‘Je begrijpt, dat ik dit niet letterlijk...’

‘Ja, ik begrijp het wel.... Evenmin heb ik naast een vrouw gelegen, evenmin heb ik een vrouw gekust.... evenmin bedoel ik dit letterlijk.... o minder, minder dan van jou is dit letterlijk waar.... Maar al die jaren, twintig jaren, hebben wij dit voor elkaar bewaard. Laten we het elkaar nu geven....’

Je stem omstrikt mij, je stem is zoo diep en zoo zoet als de oude droom... je stem wijst den weg terug naar den verloochenden droom, ik lig achterover in het zand, en mijn oogen zijn gesloten, jij zit opgericht, maar je buigt je naar mij over, ik voel je komen.

Ik drink aan je mond.... ‘Tamalone kuste Mevena, die niet kussen kon, tot haar lippen bewogen....’ ik heb dit nooit begrepen, maar het heeft mij toch nooit meer losgelaten. Mijn hoofd ligt in het warme, weeke zand.... je kussende mond, je zoete, gloeiende mond, drukt dieper nog mijn hoofd in het zand.... in elken kus voltrekt zich verder mijn bevrijding. O jij.... jij weet het wel, dat het met woorden niet hoeft, dat het in woorden niet kan.... O jij.... jij weet het wel.... je kust niet week en je kust niet wild.... je kust mij zoo ernstig en zoo.... zoo vastbesloten.... zoo vastbesloten ernstig baan je jezelf een weg.... kussende baan je jezelf den weg naar mij, naar dat van mij, dat ik zelf niet kende en dat niemand heeft ontdekt. Zóó vinden bijen hun weg, zonder aarzelen, naar het hart van de bloem....Waarom niemand dan jij.... waarom jij....?

Verder.... verder.... willen we gaan, en ik ga aan je

hand.... en hier is geen zweem, geen teeken van menschen meer; golven, vogels, wolken en wij, aan een verlaten strand.... o, de eeuwige, de eindelooze, eenzame omarmingen van aarde en oceaan.... en hier willen we blijven.

En ik lig naast je in het warme, weke zand.... en je baant je je weg, den weg naar mij, in kus na kus, in een vastbesloten ernst.... maar deze weg kan tot geen einde voeren. Je drijft mij, met dit kussen, de gelukzaligheid in, de gelukzaligheid door en de wanhoop drijf je mij binnen. Ook jezelf drijf je de wanhoop binnen, want dit is de vervulling niet....

Er was een kloof, een duisternis, een onoverkomelijkheid, ik vond zelf geen weg en niemand kon hem mij wijzen. Ik droomde den Eene, het Eéne, maar hij was er niet.... het was er niet... deze wanhoop, waar we elkander kussende binnendrijven openbaart het mij. Deze allerzoetste wanhoop om het ontoereikende van deze allerzoetste kussen.... The Cosmic Spirit, who was very much an artist.... We moeten door deze wanhoop heen.... we moeten deze wanhoop kennen... en samen, gezweept door de wanhoop, over de kloof, in elkaars armen. En het licht is doorgebroken, en mijn gezicht gloeit om wat ik plotseling ben te weten gekomen.... de formule voor de volledige overdracht is dat.... wat ik mijn leven lang heb gezocht en mijn leven lang heb geschuwd, en verheerlijkt en verafschuwd in één ademtocht van mijn wezen.

Eva.... Eva.... je bent bijna een dame van middelbaren leeftijd. Je bent onwrikbaar en onaantastbaar. Je sloot de poorten, eer er ooit iemand binnenkwam. Je loopt sinds lang de kermistent voorbij, je lacht om de muizenval. Spoken hebben geen ruggen. Je hebt groote kinderen.

Ik leun tegen hem aan. Ik heb mijn wang tegen zijn wang gelegd. Warm en vochtig zijn onze gezichten.

‘Ik heb groote kinderen.... twee. Ik heb twee groote kinderen.’

‘Ja, ik ken ze wel, je twee groote kinderen.... Eva.... ik moet je iets zeggen: ik ga morgen van hier weg.’

O.... maar dit verblijdt mij! Ik wil het je niet bekennen, maar dit verblijdt mij plotseling bovenmate. Ik weet ook wel waarom: omdat je hiervoor bent gekomen en hierna weer moet heengaan. Om mij dit te openbaren, daarvoor ben je gekomen, en meer begeer ik niet. Ik wil den algemeenen weg niet gaan. ‘The Way of all Flesh,’ over de zieke vrouw, over de doode vrouw. Anderen zouden ons drijven op dien weg, eer we zelf wisten of we het willen. Niet met jou-samen in een eendekooi. Exaltatie.... maar ook exaltatie is functie. Ik voel ook wel, dat dit ineensstorten zou, en daarom verblijdt het mij bovenmate dat het morgen al onherroepelijk wordt. En dat we zelfs elkaars naam niet weten.... Menschen, die niet behoorlijk aan elkaar zijn voorgesteld.

‘Niet elkaars naam en niet waar we wonen.’

‘Maar is dit geen dwaasheid, Eva....?’

‘De allergrootste dwaasheid, op die eene na, op die andere na.’

Hij kan dit niet begrijpen, hij kijkt mij aan en hij verbaast zich over die plotselinge rust.

Nu zou ik hem dit willen zeggen.... ik zou hem dit in woorden willen zeggen, stil tegen hem aan, de wind door mijn haren, hoog boven de groote, blauwe zee, midden in de zon en zoo als in droom denk ik de woorden, waarin ik het hem duidelijk maken zou, zoo droomerig.... droomerig.... zóó droomerig als we lagen, in vroeger jaren, de kinderen en ik,

met drieën in mijn smalle bed, den schemervroegen winterschen Zondagmorgen, tusschen het rozeroodbloeiende gordijn en den bruingebeitsten wand. In elken arm hield ik een kind, op elken schouder lag een hoofd en bij de aldoor wisselende, de ongewisse droombeelden in de kwasten van het hout, satijnen vlekken, naakt en bleek uit de bruine beits, moest ik dan vertelsels bedenken. Wijd-gespannen tuurden onze oogen uit onze achteroverliggende hoofden.... en er waren vrouwengestalten in schimmige sluier-plooien, diepe oceaan-verschieten, dravende paarden, wonderlijke woudgewassen dampende zonsondergangen.... en zoo droomerig, droomerig dan, zonder veel samenhang.... ijle spinsels van losse verzinsels, zooals toen we lagen in de smalte tusschen den bruinen wand en het rozerood schemerend gordijn....ik was achttien jaar oud, het laatste jaar met mijn broertje, met David, in de kleine stad. En een veel ouder man, een man wiens oogen zachte, blauwe vlammen waren, lei zijn arm achter mijn stoel, om mijn schouder en het duurde maar even. Hij zei: 'O, je weet het wel, je weet het wel, je bent de liefste, de eenige ben je....' Duizend vogels die mij omfladderden,duizend witte bloemen.... duizend geloften.... Kol Nidrei. Alle geloften. Voer mij boven de hoogste torens uit.... en de kamer stond vol met het zilvergrauwe licht.... de juffrouw kwam er voorzichtig in met op een blaadje de kopjes koffie, met op een bord de bruine koekjes, maar hij begreep het niet. Maar mijn hart was zoo benauwd en het leed zijn eigen pijn, rukkend aan zijn pijn als een zelfstandig wezen. Ik hoorde het klagen: ik wil dit niet.... ik wil dit niet, dat we altijd door voort zullen gaan met in elkaars bijzijn te eten. Ik wil los uit dit heele

lage leven.... Laten we, o mijn jongen, laten we.... verheven zijn. Uit de starende sterren viel het woord mij toe, maar dat was later, dat was in het donkere tuintje, toen de wind door het klimop voer....

En dit was het eene.

Het andere stond geschreven binnen op de deuren van de stalhouderij en binnen in den man met de harde, roode wangen, die het uitbraken moest, als hij meisjes zag, en in het fluisteren op school, waarbij je oogen knipperden en je voorhoofd besloeg.... en in mijn eigen diep-verborgen, diep-gehaat behagen. Opwaarts uit het verachtelijke leidt een weg -, neerwaarts uit dat duldeloos rukken naar het verhevene leidt een weg.... en ergens moet het kruispunt zijn, waar 'hoog' in 'laag', waar 'laag' in 'hoog', waar leven-in-dood, waar alles-in-alles, overgaat, opgaat, ondergaat. Ik heb dat kruispunt nooit kunnen vinden, want geen van de beide wegen heb ik tot het einde toe kunnen gaan. Ik waagde mij wel altijd weer op beide.... er bleef een kloof, een duisternis, een onoverkomelijkheid.

Ik was getrouwd, ik heb twee kinderen door het samenleven met mijn man.... maar in mijn begrip kon ik het toch niet binden, nooit kreeg het een zin. Er was zelfs niet.... dat diep-verborgen, diep-gehaat behagen. Minnie en haar man, ze verfoeien elkaar in het licht, ze omhelzen elkaar in het donker, wij hebben elkaar in het licht nooit verfoeid en in het donker nooit gevonden.

Ik had een vriend, ik had er veel, ik had er twee -, Jaap was de een en André was de ander. Er bleef de kloof, de duisternis, de onoverkomelijkheid en André noemde mij eens, in zijn pijn, 'allumeuse'. O..., André.... wie eigenlijk denk je, dat ik zocht aan te

steken? Hij zei: 'Koud ben je, koud....' Koud, met mijn brandende hart. Maar ik kon den eenen weg niet gaan en ik wist er langs den anderen niet te komen.

En nu eindelijk, en zoo onverwacht als een doorbrekend licht, nu heb ik het begrepen. Ik kwam naar je toe, ik dacht: hem wil ik alles gaan zeggen.... Duizend vogels die mij omfladderden, duizend witte bloemen, duizend geloften.... zóó was het toen.... En de eene vraag naar Vaders Boek, de eene, rechte vraag, waardoor we rust gekregen hadden.... vonden we niet. Al mijn verschillende levens.... mijn tienvuldig leven.... mijn bewogen.... mijn altijd bewogen.... mijn veelbewogen leven.... wil ik hem toevertrouwen. Want er is in mij een zoò felle gespannenheid, en het evenwicht is geheel verbroken. Zóó.... verschijnt de Storm. Het eeuwig-verbroken, eeuwig-herstelde evenwicht... Stormen en Passaten, Mijn broer, mijn broertje, David -, hij moest zichzelf den dood aandoen, in de boete.... zóó keert het evenwicht weer. Uit het geluk vluchten we het ongeluk binnen, we bereiden dat onszelf, ik deed dit als kind, het heet: melancholie. Voor wat miljoenen niet vermogen, hun onvermogen, hun onvermogenheid, moet een enkele betalen. Eén, en Heleen noemde dat onrecht. Neen. Want dit universeele moeten is zijn eene, eenige lust. Lust is functie, functie wordt lust.... dat wist ik gisteravond; de maan scheen boven de zee, er gleden scheepjes, onzichtbaar was de kust. Jij zei: Zóó is het, dat je elkaar alles toevertrouwt. En je kuste, kuste, kuste mij. Maar de felle gespannenheid bleef en steeg. Zóó stond ik als kind, als meisje bij het raam, ik staarde naar de bruine balken, ik wist niet dat ik ze zag en ik vergat ze nooit,

ze lagen boven op het zilvergrauwe water als op kwikzilver, ik beefde nog een beetje, door het vallen van de stoel en mijn handen waren koud, hij keek naar mij met verwondering, naast elkaar in de stilte speelden zich onze levens af -, zóó rukt de zeepbel, tot hij barst, zoo rukte mijn hart naar zijn vervulling, zoo rukte het toen en nu. Maar jij kuste mij en het leek mij wel even of ik die twintig jaren en mijn honderd levens had uitgezegd, maar de spanning bleef, de spanning steeg, en zwol tot wanhoop op. En deze allerzoetste wanhoop om de ontoereikendheid van de allerzoetste kussen, die voert mij over de kloof, door de duisternis, voorbij de onoverkomelijkheid in jou armen naar dat punt, waar die twee wegen, in een nevel, in een stilte, in een dal, waar ze samenkomen. Zóó alleen zeg je alles en geef je alles, zeg je alles en geef je alles tegelijk.

Dit, en ook dit.... en ook dit.... en al het overige. Je zegt: ik was klein en mijn vader schreef een boek.... je zegt.... wat zijn je lippen zacht en zoet.... ik begrijp nu wel hoe Tamalone het haar leerde, Mevena, die het eerder niet kon.... en is het niet waar dat schoonheid intentie is....? 'Cette odeur de tabac blond et de muguet avec un peu de cuir de Russie qui imprègne les vêtements de Renaud et ses moustaches longues.... pour m'enivrer plus.... pour m'enivrer....' Dit en ook dit en ook dit.... Dwars door mij heen speelde zich het leven af, en allen schuld moest ik op mij nemen. Ook wil ik boven de hoogste torens uit.... van mijn man hield mij de tweeerlei orde gescheiden.... die jij begrijpt.... omdat jij mij anders zóó niet kussen kon. Dit en ook dit en ook dit.... en wat er overigens nog in mij doolt: ongedoofde koortsen, ongestilde driften, oningeloste

beloften.... het ontastbaar verlangen naar wat geen naam en geen gedaante heeft. Dit en ook dit en ook dit.... je bent mijn lieveling.... jij bent mijn lieveling en ik wilde nu wel dat je van mij het meer-danmenselijke vorderde.... mijn bloed.... al mijn bloed.... meer dan al mijn bloed.... want er is in mij een zoo felle gespannenheid en het evenwicht is geheel verbroken... en zóó keert het weer.... ik weet dat het zoo alleen weerkeeren zou. Ik weet dat je zoo alleen elkander alles toevertrouwt en dat dit de formule is van de volledige overdracht. Alles is een, eenerlei, eender.

Totaliteit.... eeuwig bloesemend begrip, vuurpijl tegen het nachtzwart, brekend in eindeloze kleurveelvuldigheid. Levensboom, doodsbron. Het eeuwig-verbrokene, eeuwig zich herstellende evenwicht. Stormen en Passaten. De starre drift naar de plicht -, de heete dorst naar de boete, het heimwee naar de versterving.... het eenezelfde, in eindeloosheid van vormen vertolkt door het gevoel. En dit dat zich als Wanhoop beeldt.... de Storm-der-Stormen....

The cosmic Spirit, who was very much an artist.... de een moet uit het lage den opwaartschen weg, de ander uit het hooge den nederwaartschen, maar allen komen ze daar, waar zich in den storm der stormen het leven voltrekt.

En omdat dit eene, dit tot-nu onbegrepene, onverteerde nu plotseling opgaat, als een vlam, in de Totaliteit, omdat mijn gevoel mijn begrip beaamt, en mijn begrip mijn gevoel bekrachtigt, zoodat het nu pas wezenlijk mijn leven binnentreedt, waar gevoel en begrip niet gescheiden mogen blijven of Totaliteit verdroogt tot een woord.... daarom vaar ik nu voor je oogen die veilige haven binnen, zoodat mijn kalmte jou verbaast....

En morgen ga je van hier, met je zieke vrouw, en morgen wordt dit onherroepelijk -, dat moet het ook wel, omdat ik het anders herroepen zou.

Mijn knieën knikken. Ik zie hem in de verte, maar ik roep hem niet terug. Eva.... Eva.... dit is erger dan exaltatie.... dit is leugen en waanzin.... Morgen zal ik dit beamen, morgen als het onherroepelijk is. Vanavond komen de kinderen. Op tij gleeed de boot naar de overzij, op tij komt de boot weer hierheen gegleden. Ik heb nog uren voor den avond. Ik zoek mij een zonk in het hart van het duin, een diepe, wijde kuil, waar ik neerliggen kan, languit op mijn rug, mijn handen in mijn nek op den paarsbruinen bodem, onder het donkerblauwe deksel -, maar ik moet er de zee blijven hooren, ik moet er den tijd en de ruimte blijven voelen.

Dit is de rust, dit is de harmonie. Je zoudt moeten snikken, je zoudt nu handenwringend moeten snikken. Je liet hem gaan en je kunt hem zelfs niet roepen en je weet zelfs niet hoe hij heet. Je aarzelde tusschen Bens naam en je meisjesnaam, en toen kon hij ook niet anders zeggen dan dat hij Marius heet. Deze nietige weifelingen, deze diepliggende grillen richten je leven, zijn leven, haar leven en dat van mijn kinderen. Ik zal handenwringend snikken, bitter zal ik snikken, en het herroepen, als het onherroepelijk is. Maar nu is er dit, waarom je hier zoo rustig liggen kunt, dat je vrede hebt gevonden met het leven en keert in vollen vrede tot het leven weer. Niet in de onaantastbaarheid, maar in deze overgave. Je meende dat het leven je in het ongelijk had gesteld, maar het leven stelt je in het gelijk.... dit zich door het leven in het gelijk gesteld weten is de harmonie, die alles te boven gaat. Unio Mystica. Gisteravond is

het je overkomen, voor het open raam, en nu overkomt het je weer. Eens droomde je het Eene, den Eene, met den hemelschen ernst in de oogen, met den hemelschen lach om den mond, die de linten houdt, in de kinderrei, alle zilveren linten in zijn eene hand. Hij is: die hen allen kent, dien ze allen kennen, maar buiten hem kennen ze elkander niet. Hij is: de Zin, waaruit alles zijn zin ontvangt, de Magneet, waarheen elk ding zich richt, het losse vijlsel en het vastgebakken staal.... Je droomde je den Eene en je hield je droom voor bedrog. Zóó zei je dat als kind: dromen zijn bedrog. Maar deze droom is geen bedrog. De allerzoetste wanhoop om de ontoereikendheid van de allerzoetste kussen, drijft je over het ravijn. 'De formule voor de volledige overdracht.' Hij zei: 'Ik moet om je lachen....'

Ik moet om je lachen. Nooit heeft mij een man iets zoo zoets met een zoo zoete stem gezegd. Het drijft mij de gelukzaligheid in, het doet mij huiveren, terwijl ik hier lig en de zwarte vogels volg langs het zilverlichtend blauw. 'Ik moet om je lachen....'

En jij, mijn oude vijand Schaamte, nu zul jij mij nooit meer verontrusten. Jij, die mij overal dorst komen plagen, tot dáár...

De violen sidderden om wat voltrokken was, zilverig lichtten de smalle ramen, hooge, blanke banen in het murengrauw, mijn borst stond met honderden gespannen in de stilte, we beleefden het oogenblik, eindeloos, duldeloos, tot de onzichtbare koren in een zucht herboren werden en het aanzwellend koraal de ruimten vulde onder de verduisterde kerkgewelven:

Wenn ich einmal soll scheiden
So scheid nicht von mir...

En mijn kwelgeest Schaamte raakte mij tusschen de schouderbladen, zoodat ik rillen moest. Jij.... jij durft hier zitten, durft je met deze vervulling vereenzelvigen....? Geef er je rekenschap van.... waaruit heb jij, voor jezelf, de vervulling gehoopt? Jij.... durft hier zitten? En al die anderen, honderden? Die anderen, honderden, gaan jou niet aan. Ik ben jou Schaamte.

Mijn schaamte niet langer, geen schaamte langer, omdat dit en dat eenerlei is. Dit.... en ook dit.... en ook dit.... en al het overige.

Ik wil hem in donker tot mijn eenzaamheid roepen, ik wil in donker in zijn armen liggen, ik roep zijn stem. - 'Ik moet om je lachen....,' ik roep zijn lippen.... eenzaam, in den waakdroom, in zijn armen, voer ik mijzelf tot de wanhoop, eenzaam, in zijn armen, door de wanhoop, over het ravijn.

En jij, Johannes Viator, domme profeet, dwaallicht boven een moeras, twee keer ben je mij verschenen. Eerst op het zolderkamertje en ik beefde voor je. Jaren later kwam je binnen door de klapperende veranda-deuren en ik deed je rekenschap van mijn leven. Kom dan nu hier, voor de derde maal, hier waar ik lig, dat ik mij oprichten kan en oog-in-oog je logenstraffen. Jij weet het niet, maar ik weet het wel. Niet de liefde maakt het lijfsverlangen goed. Het lijfsverlangen maakt de liefde goed. Ik zou kunnen rondgaan. Maar zouden ze mij vragen wat het beduidt, ik verwees ze tot Paulus: Die het vatten kan, vatte het.

Vanavond komen de kinderen, nog een dag of tien en we gaan naar huis, dan is de zomer weer zoowat voorbij. In het dorp wacht ons onder de vochtige boomen de stilte van den beginnenden herfst. Het ko-

ren werd allang den akker ontnomen, binnenshuis geborgen en het aardappelloof is vergeeld, op de blauwpurperen kool ligt in koele, klare, platte druppel elken morgen de dauw vergaard. Over de hei worden de ijle vlammen ontstoken, de rosse, de gele, de roode.... die waaien op hun beurt weer weg, die dooven op hun beurt weer uit... en dan is het winter. Waar de zomerwind wandelde over de toppen van het koren in een zijgen gloed van zonsondergang, en de zuring gloeide in een zilverwaas van bloeiend gras, liggen de grauwe akkers verstarde onder de grauwe lucht. En het is laat in den avond, de maan schijnt boven ons dak en de kinderen slapen -, ik loop nog even naar buiten, uit de warmte in de kou. Ik loop den witbeschenen grindweg op en neer.... in de stilte hoor ik mijn eigen stap.... de straatdeur heb ik opengelaten, het lamplicht vloeit het tuintje in, tot aan de heg. Zoo vaak doe ik dat in den winter. En elk vleugje wind waait uit het hart van het dorp mij de stilte toe, in een reuk van stroo en mest.... stilte, allerdiepste winterstilte. En het is wel niet heelemaal waar, zooals Montaigne het zegt, en eigenlijk.... is er heelemaal niets van waar.... maar het is aardig om in jezelf te zeggen, om tegen jezelf te zeggen in de stilte van den laten winteravond, met de maan tusschen de populiertjes, boven het dak, boven de slapende kinderen, en het licht dat uit het open huis in het tuintje vloeit.... en een deur slaat toe, en een grendel knerst.... en het einddoel van alle wijsheid is het rustig tegemoetzien van den dood.